

# VIGILIA

2021 / 4



PUSKÁS ATTILA: Isten hatalma és erőtlensége: a Megfeszített

*Az ígéret*

ROBERT SPAEMANN: **Az ígéret**

THORDAY ATTILA: „Veletek vagyok mindennap...”

HARGITAI RITA: **Az élet ígérete: génektől a jelentésig**

BAÁN IZSÁK: **Ígéret az állandóságra – a stabilitási fogadalom**

BALÁZS ZOLTÁN: **Az Európai Unió és az ígéretek**

KATÓ CSABA: **A házassági ígéretek**

Szlukovényi Katalin, Villányi László és Zsille Gábor versei  
Beszélgetés Gloviczki Zoltánnal

PUSKÁS ATTILA:	Isten hatalma és erőtlensége: a Megfeszített	241
----------------	----------------------------------------------	-----

### AZ ÍGÉRET

ROBERT SPAEMANN:	Az ígéret ( <i>Görföl Tibor fordítása</i> )	249
THORDAY ATTILA:	„Veletek vagyok mindennap...” Isten ígéretei a Szentírás szerint	254
HARGITAI RITA:	Az élet ígérete: génektől a jelentésig	264

### SZÉPÍRÁS

VÖRÖS ISTVÁN:	A szög panasza ( <i>versciklus; részlet</i> )	271
ORAVECZ IMRE:	Alkonynapló ( <i>próza</i> )	274
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Bástya; Ébredés ( <i>versek</i> )	278
LŐRINCZ TERÉZ:	Várakozás ( <i>vers</i> )	280
ZSILLE GÁBOR:	Számok; Szentírási ( <i>versek</i> )	281
LACKFI JÁNOS:	Szívbérllet. Sajgó Szabolcs verseiről ( <i>esszé</i> )	283
SAJGÓ SZABOLCS:	az asztal; ki lesz; örökkévaló érintés ( <i>versek</i> )	285
VILLÁNYI LÁSZLÓ:	Való; Jó; Gödrök ( <i>versek</i> )	287

### A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Gloviczki Zoltánnal	288
--------------------	---------------------	-----

### MAI MEDITÁCIÓK

BAÁN IZSÁK:	Ígéret az állandóságra – a stabilitási fogalom	297
-------------	------------------------------------------------	-----

### NAPJAINK

BALÁZS ZOLTÁN:	Az Európai Unió és az ígéret	304
----------------	------------------------------	-----

### EGYHÁZ A VILÁGBAN

KATÓ CSABA:	A házassági ígéret	307
RUZSA GYÖRGY:	Iljin professzor úr és az ikonok	312

### SZEMLE

	(részletes tartalom a hátsó borítón)	315
--	--------------------------------------	-----

# Isten hatalma és erőtlensége: a Megfeszített

PUSKÁS ATTILA

1965-ben született. Katolikus pap, teológus, a PPKE HTK dékánja és dogmatika professzora, a Vigília felelős szerkesztője. Legutóbbi írását 2020. 5. számunkban közzöltük.

Csend, leborulás, hitvallás. A római katolikus egyház nagypénteki liturgiáját sokszorosan átlengi a csend. Hosszan kitartott csenddel indul, így készülünk a Megfeszített titkának szemlélésére. Majd a passió csúcspontjához, Jézus utolsó szavához és halálához érve megszakítjuk a szenvedéstörténet elbeszélését: ismét elcsendesedünk egy pillanatra, amikor a Megfeszített a halál csendjébe merül. Az egyház úgy érzi, egyedül ez az elcsendesedés méltó a megfeszített Jézus csendjéhez. Elnémul, amikor a Megfeszített elnémul. Elakad a szava, amikor szemléli a kereszten szenvedő, utolsó szavát kimondó, a halál csendjébe merülő Jézust. A megdöbbenés csendje ez. Döbrent és elcsendesedő szemlélése a Megfeszítettnek. Csend és leborulás. Teljes leborulással indul a liturgia, földre borulva készülünk a Megfeszített titkának szemlélésére. A szenvedéstörténet elbeszélését megszakító, a halál csendjébe merülő Jézust szemlélő csendben aztán újra letérdelünk a titok előtt. Ezt a leboruló-letérdelő mozdulatot ismételjük meg a kereszthódolat gesztusaival: térdet hajtva, leborulva közeledünk a Megfeszítetthez. Egyedül a csend és a leborulás méltó ahhoz, aki a keresztfán függ, ahhoz, ami vele történik, ahhoz, amit értünk tesz. A kereszt titkának szemléléséből hitbéli megértés születik, a megértésből csend és leborulás. Mindkettő hitvallás. Megvallása annak, hogy ami itt történik, nagyobb mindennél, amit ember kigondolhat, várhat, szóval kifejezhet. A megilletődöttség és megrendültség vallomásai.

A nagypénteki liturgiában az egyház nem imádkozza el a Hitvallást. Ezen a napon hitvallása elsősorban a csend és a leborulás. Ehhez csupán az a rövid, de erőteljes hitvallás társul, melyet a kereszt előtti hódolatot végezve ismételget: „*Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis!*”; „Szent (az) Isten, szent erős, szent halhatatlan, irgalmazz nekünk!” Ez a dicsőítő hitvallás annak a drámai Panaszéneknek (*Improperia*) része, melyben a liturgia a Megfeszített ajkára adja Istennek az ószövetségi prófétai szövegekben saját népéhez intézett panaszait. „Ó én népem, mit vétettem ellened?” (Mik 6,3) — kérdezi a Megváltó Isten az Ószövetségben, s kérdezi most a Megfeszített a keresztről. „Mit kellett volna még tennem érted?” (Iz 5,2.4) — kérdezi panaszosan a Megváltó Isten az Ószövetségben és kérdezi most a Megfeszített. A kereszten függő Jézus hangján a Megváltó Isten beszél. A Megfeszített ajkán felhangzanak a Megváltó Isten fárad-

hatalatlan jóságának nagy megmentő tettei, melyekre közömbösség, hűtlenség, elutasítás, s most a Megváltó halálba taszítása a kíméletlen válasz. A megfeszített Jézus a Megváltó Isten fájdalmát panaszolja. S ahogy az elutasítás keménysége és az elutasított Megváltó fájdalom fokozhatatlan csúcspontjára ér a halálra adott Megfeszítettben, úgy a „Mit kellett volna még tennem érted?” kérdése is a végsőig fokozódó drámaisággal hangzik fel. Mert valóban mit is kellene, mit is lehetne ennél többet tenni, mint ami éppen itt a kereszten és éppen most, Jézus szenvedésének és halálának végórájában történik? Hogyan is bizonyíthatná ennél meggyőzőbben megmentő szeretetének erejét a Megváltó Isten? Mi lehetne ennél nagyobb, véglegesebb, végérvényesebb? A liturgia a hit dicsőítő vallomásával válaszol: „*Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis!*”; „Szent (az) Isten, szent erős, szent halhatatlan, irgalmazz nekünk!” Az elutasító emberi válaszok ellenpontjaként hangzik fel háromszor az egyház dicsőítő hitvallása, az Istent háromszor szentnek mondó, háromszor megismételt triszhagion.

De ki is valójában e dicsőítés címzettje? Kit nevez szentnek, erősnek, halhatatlannak, Istennek a liturgia? A kereszten függő Jézust? A megfeszített Fiút értünk halálra átadó Atyát? Mindkettőjüket? Ki előtt hajt térdet a hívó ember: a megfeszített Fiú-Jézus vagy az általa megszólított Atyaisten, vagy mindkettőjük előtt? Kitől kéri az irgalmat? A dicsőítő hitvallás latin szövege — *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis* — önmagában véve nyitva hagyja ezeket a kérdéseket. Ha az eredeti görög szövegben — *Hagiosz ho Theosz, hagiosz iszkhürosz, hagiosz athanatosz, eleészon hémász* — szereplő „Hagiosz ho Theosz” szó szerinti fordításaként olvassuk a „Sanctus Deus” kifejezést, akkor határozott névelős alakként értelmezve „az Isten” lesz az alanya a dicsőítésnek, s a benne szereplő „szent, erős, halhatatlan” állítmányoknak: „Szent az Isten, szent erős, szent halhatatlan”.<sup>1</sup> Az általános újszövetségi szóhasználatot követve arra gondolhatunk, hogy az alany szerepében álló „az Isten” kifejezés az Atyaistent jelöli, a dicsőítés őt vallja meg szentnek, erősnek, halhatatlannak. Hitvallásunk azt a teológiai hangsúlyt fogja hordozni, hogy éppen a kereszten függő Jézust szemlélve ismerjük fel az Atyaisten szentségét, szent erejét, szent halhatatlanságát. Paradox módon éppen a Megfeszített Jézus erőtlenségében mutatkozik meg előttünk az Atyaisten hatalma, mint a Fiút értünk, a mi megmentésünkre odaadó szeretetének a hatalma. Az Atya hatalma a mindent odaadó isteni szeretet hatalma. Mindenhatósága a mindent odaadni tudó és akaró atyai szeretet hatalma. A „Deus” szót azonban névelő nélküli alakként is olvashatjuk. Ebben az esetben a „Sanctus Deus” kifejezés maga is a prédikátum szerepébe kerül ahhoz hasonlóan, mint a „sanctus fortis” és a „sanctus immortalis”. Így a dicsőítő formula egyetlen, hármas tagolású akklamációként értelmezhető, melynek rejtett alanya és címzettje a Megfeszített Fiú-Jézus. Ekkor hitvallásunk azt a teológiai jelentést fogja hordozni, hogy a Megfeszítettben felismerjük és elismer-

<sup>1</sup>Juan Mateos:  
*La célébration de la parole dans la liturgie Byzantine.* In: *Orientalia Christiana Analecta*, 191, Roma, 1971, 98–102.

jük: Ő szent Isten, szent erős, szent halhatatlan. A bibliai szóhasználat lehetőséget ad erre a dicsőítő hitvallásra is, Jézus istenségének, erejének, halhatatlanságának a megvallására. Pál apostol „örökké áldott Istennek” nevezi Jézust (Róm 9,5); Tamás Urának és Istenének vallja meg őt (Jn 20,28); a János-levél szerzője Jézusról mondja, hogy „ő az igaz Isten és az örök élet” (1Jn 5,19). Az egyház az izajási Messiás-jövendölést Jézusban látja teljesedni: Ő a próféta által meghirdetett eljövendő Gyermek és Fiú, aki „erős Isten” (Iz 9,5). E krisztológiai olvasat esetén a kereszthódolat paradoxona még erősebb. A dicsőítés a Megfeszítettet mondja szentnek, Istennek, erősnek, halhatatlannak. Szentnek azt, akit átokkal sújtottnak tartanak; Istennek, akit végletekig megaláztak; Erősnek, aki erőtllenül fekszik a kereszten, Halhatatlannak a halálba merülőt. Jézus szentsége, istensége, ereje, halhatatlansága a megfeszített Fiú mindvégig elmenő szeretetében ismerszik meg. Hatalma az elhagyatottság kínjába alámerülni, a bűnös helyére lépni kész, a legvégsőkig, a tovább már nem fokozható teljességig (Jn 13,1; 19,30) elmenni tudó és akaró fiúi szeretet hatalma. Neki hatalma van arra, hogy maradéktalan engedelmisségben egészen odaadja életét (Jn 10,18) értünk.

A kereszt a mindent odaadni akaró és tudó atyai szeretet és a végsőkig elmenően mindent megtenni kész fiúi szeretet hatalmát és egységét nyilvánítja ki. Oly abszolút ez a szeretet, oly hatalmas ez a hatalom, oly erős ez az egység, hogy az erőtlenség alakját öltheti magára. Nemcsak Jézus nem száll le a keresztről, de az Atya sem lép közbe. Nemcsak a Fiú látszik tehetetlennek, de Atyja is erőtlennek tűnik. Nemcsak Jézusnak fáj az Atya hiánya, de az Atya is együtt szenved Jézus magára maradottságát. Isteni szeretetük elég hatalmas ahhoz, hogy üdvös-üdvözítő erőtlenségbe öltözzék. Az Atya és a Fiú mindenható szeretete egy az erőtlenség vállalásában is. Ezért szerencsés, hogy a nagypénteki kereszthódolat dicsőítő hitvallásának latin szövege egyaránt nyitott a patrocentrikus és a krisztológiai értelmezésre, s valójában, noha inkább csak rejtetten, a mindkettőt magában foglaló szentháromságos jelentést hordozza. A dicsőítésben háromszorosan ismételt „Sanctus” jelző már önmagában is trinitárius utalás. Atya és Fiú elszakíthatatlan egységben, kettejük egyetlen Szentlelkében „Szent Isten, szent erős, szent halhatatlan”. Atya és Fiú osztatlan egységét már azzal kifejezi a liturgia, hogy meg-hökkentő azonosítással él, amikor a Megfeszített ajkára adja és aktualizálja Istennek az ószövetségi szövegekben saját népéhez intézett panaszos kérdéseit, közvetlenül Isten elleni vétkekként felpanaszolva a Megfeszített Jézussal szembeni igazságtalanságokat. A megfeszített Jézus hangján a Megváltó Isten beszél. A panaszok alanya a Megváltó Isten, Atya és Fiú osztatlan egységben, kettejük egyetlen Lelkében; a panaszos szó az ő együtt- és egybehangzó szavuk. Erre válaszol a Megváltó Istent dicsőítő hitvallás: „*Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis*”: Szent, erős, halhatatlan az Isten, a Fiút értünk adó Atya és az önmagát értünk adó Fiú, kettejük egyetlen sze-

retet Lelkében. És erre válaszol az irgalmat esdő kérés: „*miserere nobis!*” Mert a Háromszemélyű egy Isten szentsége, ereje, hatalma irgalmasságában mutatkozik meg a maga teljességében.

Az örmény és a jakobita kopt liturgia a triszhagion krisztológiai értelmét a latin liturgiánál is erőteljesebben kidomborítja, amikor a „háromszor szent” dicsőítés eredeti szövegét Krisztusra utaló bővítésekkel egészíti ki. Az örmények Nagyböjtből és Szentkereszt ünnepén így dicsőítik Krisztust: „Szent az Isten, szent és erős, szent és halhatatlan, akit megfeszítettek értünk, irgalmazz nekünk! (*Szurp Aszdvadz, szurp jev hōzor, szurp jev anmah, vor hacsecar vaszōn mer, voğormja mez!*)” Az örmény liturgia a Krisztus életeseményeit felidéző ünnepek tartalmának megfelelően egyéb krisztológiai betétekkel is kiegészíti a triszhagion szövegét az egyházi év különböző ünnepein: „aki megszületett és megjelentél” (Karácsony, Vízkereszt), „aki értünk megtestesültél” (Újév, Gyümölcstő Boldogasszony), „aki feláldoztál halottaidból” (Húsvétkor és vasárnapokon). A jakobiták ehhez hasonló krisztológiai formulát alkalmaznak: Szent az Isten, szent erős, szent halhatatlan, akit megfeszítettek értünk, irgalmazz nekünk! (*Hagiosz ho Theosz, hagiosz iszkhürosz, hagiosz athanatosz, ho sztaurótheisz di'hémasz, eleészon hémasz!*).<sup>2</sup> Az egyiptomi kopt legendárium szerint az „akit érettünk keresztre feszítettek” krisztológiai formulával kiegészített triszhagion szövegét angyalok nyilatkoztatták ki a keresztről levett Jézus testét eltemető Nikodémusnak és Arimateai Józsefnek.<sup>3</sup> Történetileg az bizonyos, hogy a Megfeszített Isten Fia iránti hódoló tisztelet vezetett oda, hogy a szíriai püspökök által már a Khalkedóni zsinaton (451) énekelt triszhagion — *Hagiosz ho Theosz, hagiosz iszkhürosz, hagiosz athanatosz, eleészon hémasz* — szövegét Antiokhiában hamarosan kibővítették az „akit érettünk megfeszítettek” (*ho sztaurótheisz di'hémasz*) formulával, melyet azután Péterosz Phulón antiokhiai pátriárka 471-ben hivatalosan be is vezetett a liturgiába.<sup>4</sup> Amikor a triszhagion krisztológiai kiegészítése heves bírálatokat váltott ki Konstantinápolyban, ahol krisztológiai hangsúly nélkül, trinitáriusan magyarázták a liturgikus éneket, Antiokhiai Szévérosz püspök a következő értelmezéssel vette védelmébe a bővített formulát: „Ezt a dicsőítést Isten egyetlen Fiáról, a Logoszról mondjuk, aki értünk testté és emberré lett. Mindenki számára bizonyossággal ismert, hogy az Atya természeténél fogva Isten, hatalmas és halhatatlan, s ugyanezen a módon éppúgy a Lélek. Ám a pogányok oktalansága és a zsidók hitetlensége ellenében mondjuk, akik számára a Megfeszített balgaság és botrány (vö. 1Kor 1,23): Szent vagy te, Isten, aki érettünk változás nélkül emberré lettél és Isten maradtál; szent vagy te, Erős, aki a gyöngeségben mutattad meg a hatalom fenségét (vö. 1Kor 1,25); szent vagy te, Halhatatlan, akit érettünk megfeszítettek, aki a testben elviselted a halált, aki a kereszt által jöttél, s aki megmutattad, hogy halhatatlan vagy akkor is, amikor a halálban voltál. (...) Ezért mondunk neki és emeljük hozzá a háromszoros dicséretet: »Szent vagy«, hogy megmutassuk, Ő nem a Szentháromság

<sup>2</sup>David G. Martinez: *P. Michigan XIX. Baptized for Our Sake: A Leather Trisagion from Egypt* (P. Mich. 799). In: *Beiträge zur Altertumskunde*, Bd. 120. (Szerk. Michael Erler, Ernst Heitsch, Ludwig Koenen, Reinhold Merkelbach, Clemens Zintzen.) B. G. Teubner, Stuttgart – Leipzig, 1999, 19.

<sup>3</sup>Ibn Siba: *Pretiosa margarita de scientiis ecclesiasticis*. (Szerk. P. Vincentio Mistrih.) Edizioni del Centro Francese di Studi Orientali Cristiani, Cairo, 1966, 202sk.

<sup>4</sup>Alois Grillmeier – Theresia Hainthaler: *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*. Bd. 2/2: *Die Kirche von Konstantinopel im 6. Jahrhundert*. Freiburg im Breisgau, Herder, 1989, 268–274.

<sup>5</sup>Antiokhiai Szeverosz:  
Hom. 125: PO 29, 245.  
Idézi Alois Grillmeier –  
Theresia Hainthaler:  
i. m. 154–155.

kívüli valaki, aki mint a teremtmények egyike részesedés révén gazdagodott volna a Szentháromság szentségéből, hanem Istenként természetlő fogva szent, sőt egyike a három személynek (hüposztaszisznak), akik által mások megszentelődhetnek, mivel a Fiú dicsérete az Atya és a Szentlélek dicsérete is. Mivel a lényegük egy, a dicséretük is egy, s aki e három személy (hüposztaszisz) egyikét dicséri, egyáltalán nem választotta el attól a másik kettő dicsőítését; mert a Fiú dicsőítése az Atya és a Szentlélek dicsőítését is tartalmazza.”<sup>5</sup>

Szevérosz úgy köti össze a triszhagion trinitárius értelmezését a krisztológiaival, hogy ez utóbbi elsőbbségét hangsúlyozza, miközben következetesen kapcsolódik a keresztről szóló páli tanításhoz, mely az apostol szerint „Isten ereje” (*dünamisz theou*: 1Kor 1,18). Szent Pál a megfeszített Krisztust hirdeti, aki „Isten ereje/hatalma (*theou dünamisz*) és Isten bölcsessége. Hiszen Istennek a »balgasága« bölcsőbb az embereknél, és Istennek a »gyöngesége« erősebb az embereknél” (1Kor 1,22–25). Pál mélységében ismerte a kereszteseményének megütköztető, botránykő természetét, a Megfeszítetttről szóló evangélium balgaságát, hisz Saulként ő is annak tartotta. Hogyan is lehetne az Isten dicsősége védelmében elítélt, a fára felfüggesztett, az Istentől elhagyottnak és átkozottnak tekintett Názáreti Jézus Izrael Messiása? Micsoda botrány, istentelenség és esztelenség ezt állítani! A Feltámadottal való megrendítő találkozása azonban felnyitották szemeit a Megfeszített titkára, ezután egyedül az Ő kereszttjével dicsekedhet (Gal 6,14), és a keresztes titka fényében kell újraolvasnia az egész ószövetségi üdvösségtörténetet: Jézus a Krisztus, az átoktól sújtottnak hitt Isten legnagyobb Áldása. Isten hatalmas ereje éppen a Megfeszített erőtlenségében nyilvánul ki. Ez a hatalom Isten irántunk való szeretete, mellyel Fiát áldozatul adta értünk és magához békített bennünket (Róm, 5,8; 8,32); ez a hatalom a Megfeszített irántunk való szeretete, mellyel önmagát adta a bűnösökért és megbékítette őket Istennel (Róm 5,6; 2Kor 5,19; Gal 2,20). Istennek ez a szeretete a megfeszített és feltámadt Krisztusban oly hatalmas, hogy senki és semmi nem szakíthat el bennünket tőle (Róm 8,35–39). A Megfeszítetttről szóló páli igehirdetés mellett azonban Szevérosz a keresztes jánosi teológiájához is tudatosan kapcsolódik. Értelmezésében a gyengeségben Erős és az erőtlenségben Hatalmas paradoxona mellett megjelenik a szenvedésben Fenséges és a halálban Halhatatlan paradoxona is. Jánosnál a keresztes felmagasztalás helye. A halálba merült világért a végsőkig elmenő Fiú és az Egyszülöttét a bűnösért odaadó Atya hatalmas Szeretetének a felragyogása, a halálból életre támasztó Szeretet fenséges győzelmének a helye. „A bűnben élő emberek meghívást kapnak, hogy a hihetlent, a hihetetlenül felszabadítót higgyék: Isten dicsősége ennek a keresztes halálnak a mélységében lesz látható. A legvégsőben jelenik meg, amire az emberek, amire a bűn képes: abban, akit Isten nevében az emberek Istentől való halálos távolságra átkoztak. Isten éppen itt vesz lakást; ennek a testnek megtört temploma, nem a kövekből épült és

lerombolt templom, Isten hatalommal teljes jelenlétének helye. (...) Jézus keresztségében nyit utat Isten önmagához, nyitja meg a Szentek szentjét. A jánosi szenvedéstörténet képe szerint: a Megfeszített átszúrt szívében nyitja meg Isten a szívét, úgyhogy belőle élet és kiengesztelődés fakad (Jn 19,34). (...) Isten dicsősége és üdvözítő hatalma a kereszt szégyenében és kiszolgáltatottságában: a hihetetlen adja hinni, a hitre felszólító hívás, mert itt — Schellinggel szólva<sup>6</sup> — a legnagyobb történet, »aminél semmi nagyobb nem történhet«; mert itt a legnagyobb észlelhető és megfontolandó, aminél semmi nagyobb nem gondolható el, mert messze nagyobb mindannál, amit a gondolkodás önmagától kieszelhetne.<sup>7</sup>

<sup>6</sup>Vö. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling: *A könyvlatkozatás filozófiája, 1841/42.* (Ford. Mazgon Máté.) Szent István Társulat, Budapest, 2019, 338; 413.

<sup>7</sup>Jürgen Werbick: *Erlösung durch Opfer? – Erlösung vom Opfer? In: Erlösung auf Golgota? Der Opfertod Jesu im Streit der Interpretationen.* (Szerk. Magnus Striet, Jan-Heiner Tüek.) Herder, Freiburg im Breisgau, 2012, 69–70.

A kereszt titka új fénybe állítja Isten hatalmának jelentését, s ezzel együtt bizonyos értelemben az isteni természetét is. Ha a Megfeszített erőtlenségében Isten tudatosan és önként vállalt erőtlensége nyilvánul meg, akkor Isten hatalma a visszahúzódásra, az elrejlésre és az erőtlenség magára vételére való képességként tárul fel. A hatalom és az erőtlenség immár nem egymást kizáró fogalmak, a Megfeszített alakja önmagában egyesíti a kettőt. A kereszt hirdeti: Isten elég hatalmas, s egyedül Ő elég hatalmas ahhoz, hogy szeretetből erőtlenségbe öltözzék. Ez az Ő mindenhatóságának, az abszolút szeretet mindenhatóságának a tette. A Megfeszített Jézus alakjában egy másik ellentétpár is paradox módon egyesül. A görög filozófiai istenfogalom szerint míg az isteni hatalomhoz, természethez szenvedésmentesség, addig az erőtlenséghez szenvedésképesség kapcsolódik. A kereszt eseményében a Megváltó Isten azonban éppen azzal mutatja meg isteni hatalmát, hogy Ő, aki önnön isteni természetében szenvedhetetlen, az emberi természetet magával egyesítve emberi testében és lelkében képessé teszi magát a szenvedésre, s a kereszten valóban szenved értünk. A kereszt hirdeti: Isten elég hatalmas, s egyedül Ő elég hatalmas ahhoz, hogy szeretetből sajátjává tegye az erőtlenséget és szenvedését. Ez az Ő mindenhatóságának, az abszolút szeretet mindenhatóságának a tette. A „Szenvedhetetlen szenvedett értünk” — sűrítették paradox formulába az egyházatyák a kereszt titkát, s védelmezték a Jézus valóságos szenvedését tagadó gnosztikusokkal és a Jézus istenségét tagadó ariánusokkal szemben.<sup>8</sup> A Megfeszített alakjában halál és élet ellentéte is feloldódik, s a kettő titokzatosan egyesül. Aligha képzelhető el élesebb ellentét annál, mint ami egyfelől az erőtlenség és szenvedés végkifejeletként bekövetkező halál, másfelől az isteni hatalomban és szenvedésmentességben gyökerező halhatatlan élet között feszül. A Megváltó Isten azonban éppen azzal nyilvánítja ki isteni hatalmát, hogy Ő, aki lényege szerint halhatatlan, s maga az el nem múló Élet teljessége, a halandó emberi természetet magával egyesítve, valóságos testében képessé teszi magát a testi halálra, s a kereszten valóban meghal értünk. A kereszt hirdeti: Isten elég hatalmas, s egyedül Ő elég hatalmas ahhoz, hogy szeretetből sajátjává tegye a halandó ember halálát. Ez az Ő mindenhatóságának, az abszolút szeretet minden-

<sup>8</sup>Paul L. Gavrilyuk: *The Suffering of the Impassible God: The Dialectics of Patristic Thought.* Oxford University Press, 2005, 60–90; 101–134.



hatóságának a tette. Hatalom arra, hogy érettünk, a mi megmentésünkre az Erős gyöngeségbe öltözzék, a Szenvedhetetlen szenvedjen, a Halhatatlan halálba merüljön, az Első az utolsó helyet foglalja el, a Dicsőséges szégyennek legyen kitéve, az Atyával lényegileg egy Fiú fájdalmas elhagyatottságot éljen meg, a magára maradottságot tapasztaló Fiúval az Atya együtt-szenvedjen. Ez a hatalom annak az isteni Szeretetnek a hatalma, amelynél nagyobb valóban nem gondolható el, s amely nagyobb minden elgondolhatónál.

Mivel a kereszt eseményénél nagyobb nem történhet, a kereszt az a középpont, Isten hatalmas szeretete kinyilvánulásának az a helye, amely felé minden tart s ahonnan minden értelmezhető. A páli igehirdetés a Megfeszített erőtlén alakjában megmutatkozó mindennél hatalmasabb isteni szeretetre összpontosít, de tud arról is, hogy az oda vezető út kezdettől a kereszt paradoxonának, az erőtlenségbe rejtőző és éppen abban működő hatalmas isteni szeretet jegyében megtett út. Az apostol a tradícióból átvett Krisztus-himnuszt idéz a Filippi-levélben: Krisztus Jézus, aki „Isten formájában volt, (...) kiüresítette magát, szolgálai alakot öltött, (...) megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,5–8). A János-evangélium ünnepi prólógusának kulcsmondata is már a kereszt felé mutat: „Az Ige testté lett és közöttünk ütötte fel sátorát” (Jn 1,14). A „test/hús” (*szarx*) szó egyszerre jelenti a halandó, törékeny, kiszolgáltatott emberi természetet és utal az oltáron feláldozott és bemutatott áldozati húsrá. Az Ige azért testesült meg, hogy sajátjává téve a mi halandó emberségünket az örök Lélek által szep-lőtelen áldozati adományként ajánlja fel érettünk önmagát az Atyának a kereszten (Zsid 9,14). Az evangéliumok Jézus küldetését mint a kereszt felé tartó utat mutatják be. Cselekvő várakozásként a szenvedés keresztségével való alámerítetésére (Lk 12,50), a kehely kiürítésére (Mk 10,38–39), az óra eljövetelére (Jn 2,4; 13,1), áldozatában Isten szeretete égi tüzének fellobbanására (Lk 12,49), az isteni szeretet éltető vizének kiáradására a megnyílt szívéből, a kereszten áldozatul adott testének bensejéből (Jn 7,37–39). A kereszt felé haladva Jézus Szentlélekkel és hatalommal felkenve cselekszik (ApCsel 10,38), szóban és tettben hatalmas (*dünatosz en logó kai ergó*) próféta-ként Isten és a nép előtt (Lk 24,19). Úgy tanít, mint akinek hatalma van (Mt 7,29: *exouszia*), erős hatalommal teszi a csodáit, gyógyít (Mt 13,54: *dünameisz*), végzi a gonosz lélektől szabadító tevékenységét (Lk 4,36: *exouszia kai dünamei*), hatalommal bocsátja meg a bűnököt (Mt 9,6: *exouszia*), tisztítja meg a templomot (Mt 21,23: *exouszia*). Hallatlan tekintélyt magának igényelve választja ki tanítványait, ad kinyilatkoztatást és törvényt, relativizálja az Ószövetség legszentebb intézményeinek, a Tóranak, a templomnak és a szombatnak a tekintélyét. Mégis sokszor szinte rejtőzködve végzi küldetését. Hallgatást parancsol azoknak, akik megtapasztalják hatalmát, hogy megóvja őket hatalmának és személyének félreértésétől. Végig kell menni vele, pontosabban mögötte az úton, egészen a keresztségig,

látni kell szenvedését és halálát, hogy feltáruljon követői előtt hatalmának igazi természete és személyének titka, hogy megszülethessék a belátó hitvallás: „Ez az ember valóban az Isten Fia volt” (Mk 15,39). Jézus egyfelől teljes hatalommal és tekintéllyel, az Atyát képviselve, az Ő helyén állva cselekszik; másfelől mindent, egyedülálló hatalmát és küldetését is az Atyától eredeztetve és neki visszaadva, teljes alázattal, engedelmisséggel, készenléttel és hálával, minden figyelmét és teljes egzisztenciáját az Atyára irányítva él és cselekszik. Hatalma és alázata, tekintélye és engedelmissége, szuverenitása és készsége ugyanarról a töről fakad, a Fiúnak az Atyával való bensőséges és egyedülálló egységéből. Hatalmát, tekintélyét, szuverenitását fiúsága minősíti: fiúi hatalom az alázatban, fiúi tekintély az engedelmisségben, fiúi szuverenitás a tökéletes készenléttben. Isteni hatalom, tekintély és szuverenitás az Egyszülött Fiú létmódján.

Az Atyát kinyilatkoztató fiúi életútnak felülmúlhatatlan vég- és csúcspontja a kereszt. A kinyilatkoztató szó és a megmentő cselekvés hatalmának helyét itt az elhallgatásba torkolló imádság és a halálba hanyatló megmentő szenvedés hatalma foglalja el. Ez Jézus hatalmának fiúi alakja a kereszten: erő az erőtlenségben, hatalom a hatalomnélküliségben. Hatalom a végső önátadásra, a végsőkig elmenő szeretetből (Jn 10,18; 13,1). S ez egyben az Atya hatalmának az alakja is: az erőtlenségbe és hatalomnélküliségbe öltöző mindennél erősebb hatalomé, mely Mindenét, az Egyszülött Fiút adja a világ életéért. A kereszten függő Megfeszítettet szemlélve értjük meg Jézus szavait: „Istennél minden lehetséges” (Mt 19,26). Ennek a szeretetnek minden lehetséges, mindaz, amit a hitvallásban megvallunk: a lét ajándékozása, a világ teremtése, a Fiú megtestesülése, az egyház létrehívása és Lélek általi vezetése, az üdvösség munkálása a szentségek egyszerű jelein keresztül, a test feltámasztása, a bűnök megbocsátása, az örök élet ajándékozása, a végső és egyetemes igazságszolgáltatás, a világ újjáteremtése és a soha el nem múló ország felállítása. A nagypénteki liturgiában énekelt „háromszor szent” dicsőítésünkkel a mennyei seregek istendicséretéhez társulunk, mely szüntelenül hangzik az égben: „Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, aki volt és aki van és aki eljövendő!” (Jel 4,8). A mennyei liturgiához kapcsolódva a trónon ülő örökkön-örökké Élőnek és a megölt, de mégis élő Báránynak valljuk meg a tiszteletét, a dicsőségét és a hatalmát (Jel 5,6.9; 5,13; 7,17). A mindennél nagyobb isteni Szeretet, Atya és Fiú és Szentlélek szeretetének szent hatalma előtt hajtunk térdet, s énekeljük dicsőítő hitvallásunkat: „Szent Isten, szent erős, szent halhatatlan, irgalmaz nekünk!”

ROBERT SPAEMANN

# Az ígéret

A szerző (1927–2018) katolikus erkölcs- és vallásfilozófus. Az alábbi szöveg *Personen. Versuch über den Unterschied zwischen „etwas“ und „jemand“* [Személyek. Miben különbözik a valami és a valaki] (Klett-Cotta, Stuttgart, 2019<sup>3</sup>) című könyvének az ígéretéről és a megbocsátásról szóló fejezetéből (269–288.) származik.

A személyek olyan létezők, akik ígéretet tudnak tenni. Más szóval olyan összefüggést tudnak teremteni más személyekkel, amely várakozást és a várakozás teljesülésére támasztott igényt alapoz meg azzal szemben, aki ígéretet tesz. Az állatoknak is vannak várakozásaik. És az állatokkal, sőt természeti és mesterségesen létrehozott dolgokkal szemben is vannak várakozásaink. Ezek a várakozások (például az, hogy holnap is felkel a nap) tapasztalatban gyökereznek, és azon a feltételezésen alapulnak, hogy nem fognak egy csapásra megváltozni a világban uralkodó szabályszerűségek. A várakozások az általános természeti törvényeken és meghatározott dolgok lényegükhöz tartozó sajátos tulajdonságain alapulnak. Ha eseteként csalódnunk kell illetően várakozásainkban, akkor saját magunkban kell keresnünk csalódásunk okát. Valamilyen hibát követtünk el, amikor az eshetőségeket latolgattuk. Vagy pedig tudatosan kockázatot vállaltunk, és nem jártunk szerencsével. Az érettség jele, ha valaki megtanulta, hogy a világ nem köteles teljesíteni a várakozásait. Az állatok sem kötelesek. Az állatok „büntetésének” csak annyiban van értelme, hogy kondicionálni próbáljuk őket, hiszen képesek a tanulásra.

Az ígéreten alapuló várakozásnak mindig vannak tapasztalati összetevői. Nem fogunk egy olyan ígéret teljesítésével számolni, amely tapasztalatunk szerint valami lehetetlen mellett kötelezi el magát. És nem fogunk megbízni egy olyan emberben, aki tapasztalataink szerint nem szokta megtartani az ígéreteit. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy az ígéretből következő várakozásnak voltaképpen maga az ígéret az *alapja*. Az ígéretnek elsődlegesen azért alapoznak meg és tesznek jogossá várakozást, mert igényre adnak okot. Ha pedig valamely ígéretet könnyű teljesíteni, akkor egy idegen ígéretében is meg fogunk bízni, s például átadunk neki egy levelet, hogy dobja be a legközelebbi postaládába, anélkül, hogy más oka lenne a levél bedobására, mint az, hogy megígérte. Ettől azonban valószínűleg tartózkodni fogunk, ha a levél rendkívül fontos, kivéve, ha a szóban forgó idegen különösen bizalomgerjesztő benyomást tett ránk. Az ígéretből következő igényt sajátos feltétlenség jellemzi. Ha az igény teljesülésével kapcsolatos várakozás nem ugyanilyen feltétlen, hát csak azért, mert nem tudjuk, hogyan fog viszonyulni egy meghatározott ember ehhez a feltétlenséghez. Az erkölcsi késztetés nem ugyanolyan, mint a fizikai. Hogy éppoly erőteljes-e, mint a fizikai, az teljes mértékben attól az embertől függ, aki kötelezettséget vállalt valamire.

Mit jelent az, hogy teljes mértékben attól az embertől függ? Attól függ, hogy milyen ember. Arról lenne tehát szó, hogy valamely ígéret teljesítésének elmaradásáért bocsánatkérés gyanánt elfogadhatnánk azt a

megállapítást, hogy „én már csak ilyen vagyok”? Nyilvánvalóan nem. Inkább azt gondoljuk ilyenkor: „csak hogy nem ilyennek kellene lenned”. Azt feltételezzük tehát, az emberek maguk felelősek azért, meg tudják-e engedni maguknak, hogy ígéretet tegyenek, vagy legalábbis azért felelősek, hogy csak akkor tesznek-e ígéretet, ha meg tudják engedni maguknak, vagyis ha *tényleg* olyanok, hogy meg tudnak bízni saját magukban. Az ígéretnek sajátos igényeket alapoznak meg. Az az igény viszont, hogy ígéret ne szedjenek rá minket, olyan igény, amelyet minden személy fenntart minden más személlyel szemben, mert alapvető jelentősége van a személyek egymáshoz fűződő viszonyának szempontjából. Az pedig belátható, hogy minden egyes személy eleve olyan viszonyban van minden egyes másik személlyel, amelyet közösségnek nevezhetünk. A személyek közösségét egyebek mellett az jellemzi, hogy minden személy minden másik személynek meg tud ígérni valamit, anélkül, hogy közben végtelen sorra bővülnének az efféle kijelentések: „Megígérem, hogy megtartom azt az ígéretemet, hogy meg fogom tartani az ígéretemet...” Az ilyen metaígéret, „felettes ígéret” sorát nem lehet a végtelenségig folytatni. Mindig ott van a végükön egy olyan ígéret, amelynek megtartását az ígéretet tevő ember már nem ígérte meg külön, és ezért nincs is feljogosítva arra, hogy azt mondja: „igen, megígértem, de nincs okom arra, hogy megtartsam, amit ígértem”. Ha azt felelnék erre, hogy minden ígéret egyet jelent megtartásának vállalásával, az illető azzal háríthatná el ellenvetésünket, hogy „természetesen megígértem, hogy megtartom, de ezt hasznossági megfontolásokból mondtam, és most már nem érzem úgy, hogy köteleznem”. Mi ébreszt elégedetlenséget bennünk e szavak hallatán? Mi a téves ebben a végtelen *regressió*ban? Miért kötelez minket az ígéretünk anélkül is, hogy azt is külön meg kellene ígérnünk, hogy meg fogjuk tartani? És miért lehetséges mégis, hogy valaki végtelen visszahátrálásba fogjon, és azt állítsa, hogy egyetlen ígéretének sincs kötelező érvénye?

Az erkölcsi kötelezettségnek a jelek szerint pontosan az a sajátossága, hogy nem enged meg egy bizonyos fajta (bár önmagában lehetséges) reflexiót, azt a reflexiót, amely révén személyek minden kötelező érvény mögül ki tudnának hátrálni. Úgy tűnik, pontosan az erről a reflexióról való lemondás alkotja az erkölcsi aktust. Az ember ugyanis e lemondás révén cselekszik igazán személyként, vagyis e reflexióról lemondva mutatkozik a reflexió olyan feltételének, amelyhez képest már sehová sem lehet visszalépni. Más szóval vállalja azt az ígéretet, amely eleve ő maga, pontosan azért, mert személy. Ha megszólal és elvárja, hogy megértsék, akkor már belehelyezkedett abba a személyes kapcsolatiságba, amelyet minden konkrét ígéret feltételez. Fel sem merül már ekkor a végső megalapozás kérdése. Az erről a kérdésről való lemondás *maga* a végső megalapozás, és ez a lemondás eleve megtörténik, ha emberek elismerik egymásról, hogy személyek, vagy igényt támasztanak személyességük elismerésére.

A személy *maga* ígéret. Személyek vagyunk, s ez azt jelenti, hogy az összes személy közösségében helyezkedünk el. Az értelmes élőlé-

nyeknek nem áll módjukban dönteni arról, hogy el akarnak-e helyezkedni ebben a közösségekben, vállalva a vele járó kötelezettségeket és igényeket. Nem mondhatnak le azokról az igényekről és nem háriíthatják el azokat a kötelezettségeket, amelyek e ponton jelentkeznek. A személy autonómiája maga már nem autonóm eredetű, és nem tárgya a személy autonóm mérlegelésének. Jogrendünk érvénytelennek tart egy olyan szerződést, amelyben valaki egy másik ember javára megvállik összes polgári és emberi jogától. És természetesen éppoly kevésbé rázhatja le magáról valaki az összes kötelezettségét. A személyek közösségébe, vagyis a szabad lények közösségébe való betagozódás maga már egyáltalán nem szabadon zajlik. Az egyetértés e téren már eleve feltételezve van, ahogyan egyébként az is, hogy mindenki más magával egyenlőnek ismer el minden embert, akit újonnan lép be ebbe a közösségbe. E téren nem kerül sor választásra és döntésre. Mindenki „született tagként” foglalja el a helyét ebben a közösségben. Ez pedig nagyon fontos: a személyek nem „természetes” közössége csak természetadta módon jön létre és marad fenn. Az az eredeti ígélet, amely egyáltalán lehetővé teszi meghatározott ígéletek megtételét, csak azért eredendő és csak azért nem lehet nála korábbi alapot találni hozzá, mert egyáltalán nem az időben megvalósuló szabad cselekmény, hanem „szellemi aktus”, amely egyenértékű azzal, hogy valamennyi személy kommunikációs közösségéhez tartozunk.

Az ígélet jelensége különösen egyértelmű fényt vet arra, amit személynek nevezünk. Hogy az „eredendő ígélet” nem helyezhető el az időben, az arra utal, hogy jóllehet az emberek bizonyos tulajdonságok alapján tekintik egymást személynek, a személyesség azonban nem tartozik ezen tulajdonságok közé, hanem megelőzi valamennyit, s csak elismerésének módján van adva. Másfelől pedig az emberek fölébe emelkednek az idő áramába ágyazódó természetes állapotuknak, amikor ígéletet tesznek. Azt, amit egy jövőbeli időpontban tenni fognak, nem bízzák rá a dolgok folyására és hangulati állapotukra, sem arra a tudatállapotra, azokra a vágyakra és prioritásokra, amelyekkel ebben a bizonyos időpontban rendelkezni fognak, hanem elébe nyúlnak az időnek, hiszen már most eldöntik, mit fognak megtenni később, mégpedig úgy, hogy erkölcsi szempontból lehetetlenné teszik mostani döntésük későbbi revízióját: kiadják ugyanis a dolgot a kezükből, mivel feljogosítanak valakit arra, hogy igényt támasszon döntésük végrehajtására. A szerződés csupán az egyik sajátos esete az ígéletnek, mégpedig akkor, amikor a másik már megtett egy olyan ellenszolgáltatást, amely megerősíti az ígélet tárgyára támasztott igényt. Ez azonban nem érinti a dolog lényegét. Egyoldalú ígéleteket is lehet ugyanis szerződés formájába önteni; ilyenek például az ajándékozási és az örökösödési szerződések. Abban különböznek a szokásos ígéletektől, hogy nemcsak erkölcsi igényre jogosítják fel a másokat, hanem azon túlmenően jogi természetű igényre is. Az ígéletet tevő ember tehát olyan kiegészítő jellegű szankciókkal is ellátja ezt az igényt, amelyek kikényszerítik az ígélet betartását.

Ígérete betartásának elvárható reményét ily módon pszichikai és fizikai szempontból meggyökereztetni a valóság oksági szerkezetében, mind saját „természetének”, mind a világnak a valóságában. Ha eltekintünk a szankciókkal felruházott szerződésektől, akkor egyáltalán nincs is olyan könnyű dolgunk, ha megpróbáljuk meghatározni azt a valóságot, amelyet az ígéret hoz létre. Az a tény, hogy valakinek, aki közel áll hozzám, meghatározott elvárásai vannak velem szemben, arra készíthet ugyan engem, hogy megtegyek valami olyat, amit máskülönbén nem tennék meg, de ilyesféle elvárások nemcsak ígéret hatására alakulhatnak ki. Például annak köszönhetően is kialakulhatnak, hogy már sokszor meghatározott szívességet tettem a másoknak. A rendszeres cselekvés, mint a rendszeresség minden formája, óhatatlanul bizonyos elvárásokat kelt.

Az ígéret azonban valami mást hoz létre: a várákozás teljesítésére támasztott igényt. Az igény kategóriája pedig éppúgy egészen más rendhez tartozik, mint a kötelezettség. Egyáltalán nem pszichológiai, hanem erkölcsi természetű. A kötelezettség és az igény egyaránt független attól, hogy az érintett személyek pillanatnyilag tudatában vannak-e nekik. Ha valaki megfelelkezik az ígéretéről, attól még nem mentesül teljesítésének kötelessége alól. Nem lett volna *szabad* elfelejtenie. És az igény sem szűnik meg, ha az igényre feljogosított ember nem emlékszik a jogára.

Ennek ellenére a kötelezettség csak meghatározott pszichikai készletek hatására érvényesül. Ezzel kapcsolatban Kant az ész által létrehozott érzésként jelentkező tiszteletről beszél. Elsősorban nem arról van szó, hogy meghatározatlan számú emberrel kapcsolatban van felelősségünk (beleértve saját magunkat is), akiknek hasznuk van az „ígérettartás” konvenciójának megbízhatóságából. Nem erről van szó, hanem arról, hogy személyes viszonyba kerülünk egy meghatározott emberrel, a kapcsolatunkat pedig az ígéret hozta létre, s adott esetben feszültségbe is kerülhet a vágyainkkal, a szükségleteinkkel és a preferenciáinkkal. Ám pontosan ettől személy a személy, aki a birtoklás módján viszonyul természetes létállapotához. Ez a viszony nem olyan jellegű, hogy érintetlenül hagyná a birtoklás tárgyát — mint ahogyan egyes filozófusok és teológusok elgondolják Isten és a világ viszonyát, tudniillik úgy, mintha Isten sohasem cselekedhetne „konkrétan” a világban. Az ígéret megtartására irányuló akarat ugyan valami feltétlenre irányul, ám önmagában véve nagyon is feltételekhez kötődik, az ember neveltetésétől, alkatától, sőt pillanatnyi hangulatától függ, annak ellenére is, hogy az ígéret megtartásával kapcsolatban pontosan az a legfontosabb, hogy az ember fölébe emelkedik pillanatnyi hangoltságának. Annak tudata, hogy ígéret köt minket, kézzelfogható tényezőként jelentkezik lelki feltételrendszerünkben, éppúgy, mint annak tudata, hogy személy lévén már eleve ígéret vagyunk — vagyis a lelkiismeret.

Az a feladat, hogy megbízható és konfliktus esetén iránymutató tényezővé tegyék a lelkiismeretet, csak olyan létezők számára adó-

dik, akiknek nem egyszerűen csak akarati késztetések vannak, hanem viszonyt is tudnak kialakítani a késztetéseikhez, vagyis személyek. Ennek az erőfeszítésnek az a célja, amit az erény szó jelöl: úgy kell kondicionálnunk saját természetünket, hogy megbízhatóan uralni tudjuk magunkat, s úgy kell integrálnunk részleges késztetéseinket, hogy valóban meg tudjuk tenni, amit akarunk. Az a fontos, hogy meg tudjunk bízni magunkban. Időről időre megállapíthatjuk ugyanis, hogy megváltoztunk. És akár az is elképzelhető, hogy nemcsak azt állapítjuk meg, hogy megváltoztunk, de azt is, hogy másvalaki lettünk. Ezzel azonban eltüntetnénk magunkat a színről, nem lehetnénk többé másokhoz viszonyuló személyek, hiszen mások számára csak ugyanúgy vagyunk azonosíthatók, mint a térben és időben létező többi dolog és élőlény. Ezek a dolgok is állandóan változnak. Másfélék lesznek. És ugyanígy változnak a személyek is.

Az ígéret kivonja a benne kifejezett döntést a változás hatálya alól, mivel felruhazza a másikat azzal a joggal, hogy megbízzon a szóban forgó döntés végrehajtásában, vagyis szilárd tényként építse be saját cselekvési terveibe. Hogyan lehetséges, hogy ily módon kivonjuk magunkat az időben bekövetkező változás alól? Éspedig akkor is, ha jogi szerződésekkel nem fosztjuk meg magunkat attól a lehetőségtől, hogy ígéretünkkel ellentétesen cselekedjünk? Erkölcsi szempontból tesszük lehetetlenné az ígéretünkkel ellentétes cselekvést. Mit jelent ez?

Azt jelenti, hogy ígéretünk tartalmát közvetlenül összekapcsoljuk azzal az ígérettel, amely személy mivoltunkban mi magunk *vagyunk*. Ahhoz, hogy megszegjem szóbeli ígéretemet, meg kell szegnem azt az ígéretet, ami vagyok. El kell tüntetnem önmagam személy voltát. „Aki egyszer hazudik, annak nem hisznek, akkor sem, ha igazat mond” — ez a közmondás pontosan ezt az igazságot fejezi ki, bár nem számol a megbánás és a megtérés lehetőségével. De komolyan vennénk egy olyan ember ígéretét, aki nem bánja, hogy megszegte korábbi ígéretét, s csak arról biztosít minket, hogy ezúttal meg fogja tartani? Legfeljebb arra gondolnánk, hogy ezúttal mások az érdekei.

Az, hogy az ígéretben a személy sajátos és konkrét formában mutatkozik meg, különösen jól látható akkor, ha haldoklóknak tesszük ígéretet. Haláluk után már semmiféle igényt nem tudnak érvényesíteni. De éppen ezért tartozunk azzal, hogy megtartsuk, amit ígértünk. Máskülönben csak palliatív eljárást jelentett volna az ígéretünk, amely nem tartja tiszteletben a másik személy voltát, azt, hogy a transzcendenciára irányul, hanem csak kímélendő természeti lényként kezelné, akinek nem szeghetjük kedvét. Csak akkor ismerjük el a másikról, hogy személy, ha aktualizáljuk saját személy voltunkat. De fordítva is igaz: csak akkor valósítjuk meg saját személyességünket, ha elismerünk más személyeket.

*Görföl Tibor fordítása*

# „Veletek vagyok mindennap...”

THORDAY ATTILA

## Isten ígéretei a Szentírás szerint

1962-ben született Budapesten. Esperes-plébános Szegeden, a Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar tanára. Legutóbbi írását 2018. 11. számunkban közzöltük.

A szeretet nyelvének egyik kulcsszava az ígéret. Annyit jelent, mint kilátásba helyezni és egyben biztosítani valami ajándékot, legyen az tárgy vagy jelenlét, cselekvés vagy önátadás — a másik fél számára. Eszerint a másik számíthat ránk, küzdelmei közepette nincs egyedül, és nincs eszközök, sem jelenlét nélkül, így pedig bízhat abban, hogy szeretettel támogatjuk. Az ígéret tartalma és megtartása erőforrás: erőt ad a jelen nehézségei közepette, és távlatot, biztonságos teret biztosít a személyek közötti kapcsolatban.

Meggyőződésünk szerint Isten legfőbb ígérete az, hogy az embert nem hagyja magára, hanem annak bűnei ellenére is vele jár az élet zarándokútján. Ő maga minden ember felé nyitottan közeledve ezt az ígéretet nyújtja: bármit mond és bármilyen csodát tesz, mindezek elsődleges célja, hogy közelebb jusson szeretett teremtményéhez, s mindeközben nem veszi el annak szabadságát. Nyitogatja az ember szívét-lelkét, kopogtat ajtaján és türelmesen várja a választ: szeretne élő párbeszédben lenni vele. Isten ígéretei arról tanúskodnak, hogy emberszerető és gondviselő, s arról a vágyáról, hogy az emberrel mind közelebbi és élőbb kapcsolatba, dialógusba kerüljön — erre törekszik és tesz ígéretet. Isten ígéreteiről szóló tanulmányunk erről az egyetlen isteni ígéretről szól, amit Jézus szavaival így foglalhatunk össze: „Veletek vagyok mindennap a világ végéig” (Mt 28,20).

### Az ígéret mibenléte

Mi jellemzi Isten ígéreteit? Milyen sajátosságait lehet kiemelni, ha összehasonlítjuk az emberek egymásnak tett ígéreteivel? Elsődlegesen azt, hogy Isten mindig véghezviszi, amit eltervezett, ígéreteinek hitelességéhez nem fér kétség, legfeljebb nem akkor és úgy teljesíti őket, ahogy mi, emberek elképzeljük. Másrészt ehhez kapcsolódik az a felismerésünk, hogy az ember számára Isten cselekvése a világban, még ígéreteinek teljesítésével kapcsolatosan is, rendszerint a meglepetés erejével hat, amennyiben nem kiszámítható, sőt leginkább váratlan és szokatlan módon történik. Érdemes megjegyezni, hogy a Szentírás görög nyelvben az *epangelia* szót fordítjuk ígéretnek, amely „adott szót” jelent, s különösen kiemeli annak „kijelentés” mivoltát.<sup>1</sup> Elgondolkodtató, hogy szemantikailag rokonságban van az *euangelion*, a „jó hír” szóval. Utalhat ez az összecsengés Isten ígéreteinek harmadik jellemzőjére, miszerint Isten ígéretei mindig az ember javát szolgálják.

Isten felülmúlhatatlan nagysága megnyilvánul abban, ahogyan megteszi és ahogyan beteljesíti az ember javát szolgáló ígéreteit. Felmerül bennünk a kérdés, hogy vajon az ember képes-e teljes mértékben

<sup>1</sup>Lásd „epangelia” szócikk in: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, II. (Szerk. Horst R. Balz, Gerhard Schneider.) Kohlhammer, Stuttgart, 1981.



befogadni az Isten által ígért ajándékot, amely üdvösségére válik? Mindenekelőtt befogadja-e a hit adományát, aminek fényében megpillantja Isten új távlatokat nyitó ígérését, és lesz-e bátorsága és ereje elindulni az ígélet által feltárt úton, teljesítve a szabad akaratából vállalt feltételeket, amelyek Isten ígéreteinek beteljesülését láthatóvá teszik számára.

„Sokszor és sokféle módon szólt hajdan Isten az atyákhoz a próféták által, ezekben a végső napokban pedig Fia által szólt hozzánk...” — olvashatjuk a Zsidókhöz írt levél előszavában (Zsid 1,1–2). Joggal merül fel a kérdés, hogy vajon e sokféle formában, amelyben az önmagát nekünk ajándékozó Isten megszólította az embert, hogyan került közelebb egymáshoz Teremtő és teremtménye, hogyan mélyült el az üdvtörténet során kapcsolatuk, és milyen szerepet töltek be ebben a folyamatban Isten ígéretei. Továbbá keressük a választ arra, hogy az üdvtörténet során hogyan ismerte fel és miként válaszolt az ember Isten ígéreteire, és következésképpen hogyan válhat egyre előbbé kapcsolata Istenével.

### Isten szentsége

<sup>2</sup>Mircea Eliade:

*A szent és a profán.*

(Ford. Berényi Gábor.)

Helikon, Budapest, 2019.

A nem a Biblián alapuló vallások szentségről alkotott képe általában személytelen és semleges, egy önmagában létező helyzetet jelöl, de sosem tételez föl kapcsolatot.<sup>2</sup> Ezzel gyökeres ellentétben az Ószövetség Szentje személyes Isten, akit a Szentírás sok helyütt Izrael Szentjének nevez. Isten ontológiai szentsége nem hasonlítható össze semmi földivel, mégis nehezen közelíthető meg hasonlatok nélkül. Minden szentség összeforrása Isten, aki maga a Szent: „Isten vagyok, nem ember, a körödben élő Szent” (Óz 11,9). Amikor az Ószövetség Isten szeretetéről, irgalmáról, hűségéről szól, mindig olyan kifejezésekkel él, amelyek kapcsolatot tételeznek fel Isten és ember között. Az Írások arról tesznek bizonyosságot, hogy a szent Isten törekszik feltárni önmagát az ember előtt; vágyik rá, hogy megossza szentségét az emberrel. Elsődlegesen egyik-másik választottjával lép kapcsolatba, akivel kölcsönös és szabad együttműködést kezdeményez. Az általa kezdeményezett párbeszéd leggyakrabban ígéretein keresztül bontakozik ki.

Az Ószövetség nem egy világtól távol maradó Istenről beszél. Izrael Istene nem maga körül forog; az Úr feltárja önmagát: kinyilatkoztatást ad népének prófétái által. Kinyilatkoztatásának tárgya első sorban önmaga; művei által szeretné megismertetni magát az emberrel. A Biblia Istent mindig az emberrel való kapcsolatának fényében ábrázolja. Isten tehát mindig valakinek az Istene, aki kapcsolatban van és mindig kapcsolatban akar maradni az emberrel; aki úgy tárja föl önmagát, mint értünk, velünk, köztünk élő Isten. Kinyilatkoztatása tehát olyan közösséget hoz létre, amelyben az ember képessé válik arra, hogy találkozzon Teremtőjével.

Bár az ember — lényegét tekintve — nem szent, Isten szeretné őt saját szentségében részesíteni. Olyan ajándék ez, amiért cserébe Isten mindössze egyetlen dolgot kér az embertől, az elfogadást, ami pedig soha nem volt egyszerű az ember számára. Istennek azonban gondja van arra, hogy a véges teremtmény lelkét előkészítse a végtelen szent-

ség befogadására, s már kezdettől fogva gondosan odafigyel rá, hogy választottjai számára olyan helyzetet teremtsen, amely ezt a befogadást lehetővé teszi a korlátolt emberi keretek között is. Történhet ez a teremtett világ szemlélésén keresztül és Isten történelemben való megnyilatkozásai által, s legfőképpen az egyes embernek tett ígéretein keresztül. A következőkben az ószövetségi keretek között megvalósuló ígéretekből említünk két jellegzetes példát, mégpedig Ábrahám és Mózes vallási tapasztalatát.

### A hitben fogadott ígéret

<sup>3</sup>Keresztény szemmel nem állíthatjuk, hogy az ígéret ezzel egyszer s mindenkorra beteljesedett, hiszen az ígéret csak a szó szerinti értelmét tekintve valósult meg a Kánaán földjére való lépéssel és letelepedéssel, annak teljes értelmét (*sensus plenior*) csak a Krisztus által megígért mennyország jelentheti. Tudnivaló, hogy még a keresztények is zárandokok egy „jobb haza” (Zsid 11,16) felé; Ábrahám példája szerint oda tartanak „a hit és kitartás által” (Zsid 6,12.15).

<sup>4</sup>Már itt megfigyelhetjük azt, hogy az isteni ígéret mindig teljesül, de legtöbbször nem azonnal, hiszen Isten az idő és a történelem ura, vagyis miként a zsolttáros megvallja: „neki ezer év annyi, mint egy pillanat” (Zsolt 90,4), illetve ahogy a bölcseleő az ember életére vonatkoztatja: „Mindennek megvan a maga órája” (Préd 3,1).

A Teremtés könyvének 15. fejezete az úgynevezett „ígéret-elbeszélésekhez” tartozik (lásd továbbá: Ter 18,1–15; 21,1–21). Irodalomkritikailag egyértelműen kimutatható, hogy a könyv szerkesztője két elbeszélést illeszt egymás mellé, melyek közös témája az Ábrahámnak tett ígéret. Az ígéret tárgyát tekintve a 15,1–6 szakasz egy gyermek, illetve nagyszámú utód, a 15,7–21 pedig a föld ígéretéről szól. Az egymáshoz illesztett két elbeszélés szerkezete szoros megfelelést mutat: az Úr szava, illetve ígérete után mindkét esetben Ábrahám ellenvetését olvashatjuk, melyben vitatja, hogy teljesíteni tudná az Úr feltételeit, majd az isteni jel és annak magyarázata következik.

A választott nép önértelmezése a szövetségi kapcsolatra épül. Ennek elsődleges eleme Isten szuverén tette, amint kiválasztja és megszólítja Ábrahámot: elhívja őt, hogy ígéreteinek első tanúja lehessen. Arra hívja, hogy hagyja el addigi biztonságát, amit földje és családi kapcsolatai jelentenek (vö. Ter 12,1), hogy új távlatokat nyithasson előtte, s ezáltal javára lehessen. Isten kezdeményezése, lám, az emberi szívben válaszra talál, hiszen „Ábrám elindult, ahogy az Úr megparancsolta neki” (Ter 12,4). E summás megállapításban megfigyelhetjük, hogy a kapcsolat ezzel létrejött, és a továbbiakban ki is bontakozik. Itt kerül elő a Bibliában első alkalommal a hit motívuma, amely Ábrahám személyében, döntésében testesül meg. Az ígéret tartalmának első pontja a földre vonatkozott, s ezt Ábrahám meg is láthatta. A földre vonatkozó ígéret részben már teljesült az ő életében, és évszázadokkal később, Jósue korában még inkább tapasztalhatóvá lett, amikor a hazát kereső tizenkét törzs letelepedett.<sup>3</sup> A másik isteni ígéret Ábrahám utódaira és azok megsokasodására vonatkozott, mondván „nagy nemzetté teszlek és megáldalak” (Ter 12,2). Ennek megvalósulása néhány évszázad múlva lett megtapasztalható Jákob fiainak egyiptomi tartózkodása idején.<sup>4</sup>

A hit paradoxonja ott éri el csúcspontját, ahol a lehetetlen helyzet ellenére az isteni szó és jel felmérhetetlen távlatokat nyit meg Ábrahám előtt, hiszen a neki tett ígéret mindkét esetben beteljesülnek. Meghívása, majd a neki adott ígéret az üdvösségtörténet kiindulópontja Izrael népe számára. Ábrahám tehát az első ember, aki kételkedés nélkül rááll Isten szavára, és a meghívásra válaszolva elindul a hit zárandokútján: ezáltal válik ígéretei beteljesedésének első tanújává. Ebből a szempontból tekintjük őt hitbéli ősatyánknak, akit Pál apostol is példaként állít olvasói elé (vö. Róm 4. fejezet).

## A szövetségben fogant ígéretek

<sup>5</sup>Amit a héber nyelvű Biblia *berit* szóval jelöl, azt a magyar nyelv 'szövetség' szóval adja vissza. A görög nyelvű Septuaginta pedig a *diathéké* szót használja, aminek profán nyelvhasználati jelentése 'végakarat', és innen ered a latin megfelelője, a *testamentum*.

<sup>6</sup>Bár manapság is beszélünk emberek közötti szövetségkötésről, sőt a Bibliában és a korabeli közel-keleti népek világában is ismeretes volt sokféle szövetség, e 'profán *berit*'-nek mondható szövetségi kapcsolatok lényegileg különböznek attól, ami Isten és ember között formálódik az idők során. Lásd Thorday Attila: *A szövetség mint ajándék és elkötelezettség*. Agapé, Szeged, 1996, 38–40.

A Biblia tanúsága szerint mindenek teremtője és fenntartója, a fölséges Úr, a szent Isten kapcsolatot keres és létesít az emberrel. Ő a kezdeményező, aki szuverén módon annak és úgy tárja fel önmagát, akinek és ahogyan akarja; ingyenes szeretetét az ember nem tudja kiérdemelni, hanem csupán ajándékként fogadhatja el, ahogy ezt Ábrahám és a neki tett ígéretek esetében is megfigyelhető. Az üdvösség története során ez az egyoldalúnak tűnő kapcsolat azonban fokozatosan mélyül, szélesedik, s láthatóvá válik azáltal, hogy Isten kölcsönösségre vágyik, és ezért szabadon adott választ vár immár nem csupán egyetlen embertől, hanem egy egész néptől, amelyet maga választott ki szentségének és ígéreteinek befogadására és hordozására. Az önmagát feltáró Isten és az emberek között létrejövő párbeszédet sajátos szövetségi kapcsolatnak tartjuk.<sup>5</sup> Ez adja azt a keretet, amelyben az isteni ígéretek elhangoznak, s melynek összefüggésében megvalósulnak. Az előzőekben az Ábrahámmal való szövetség megkötéséről, mint a hit emberével kötött és egy konkrét helyzetre vonatkozó tettről szoltunk. A továbbiakban azt is megfigyelhetjük, hogy az élő és éltető kapcsolat fennmaradásának mégis van feltétele, mégpedig az ember válaszkészsége, amely megmutatkozik abban, hogy az ígéretekben megfogalmazódott ajándékot elfogadja, és életével tettekre váltja, amit Isten kér tőle. Isten iránti hitből fakadóan elfogadja a szövetséget, és elköteleződik aziránt, hogy az ígélet beteljesedése érdekében megtartja az úgynevezett „szakrális *berit*” (a szent szövetség) feltételeit — így válhat az ígélet beteljesedésének tanújává utódaiban is.

Az Isten és ember között létrejövő „szakrális *berit*”<sup>6</sup> sajátosságait megfigyelve felfedezhetjük, hogy az első lépést mindig Isten teszi az ember felé, aki irgalmas, gyöngéd szeretetének (*heszed*) erejénél fogva egyoldalúan kötelezi magát ígéletének megtartására. Az ember ezt ki nem érdemelheti: a *berit* megkötésekor csak passzív-befogadó fél lehet. Aktivitása abban nyilvánul meg, ahogyan a szövetségben vállalt feltételeket a maga részéről megéli és következetesen betartja. A szövetség megkötésével új helyzet áll elő: Isten és ember immár személyes kapcsolatba lépett egymással. A Ter 15,18 verse úgy szól Ábrahám utódairól, mint a *berit* címzettjeiről, vagyis azokról, akik számára az egykor megkötött szövetség folyamatos valóság marad. A szövetség olyan én–te kapcsolat, amelyben Isten immár elvárásokkal van az ember felé. Bár Isten ingyenes adományaként előzetes föltételek nélkül jött létre, de a személyesség követeli, hogy ne maradjon viszonzás nélkül. Amint az ember elfogadja Isten irgalmas szeretetéből fakadó ígéletét, Istennel szövetségben találja magát, ami megfelelő életvitelt igényel. Annak érdekében, hogy a kapcsolat megmaradjon és bontakozzon, az embernek úgy is kell élnie, mint aki az Úrhoz tartozik. Tehát bár az ember nem létrehozója a szövetségnek — mint ahogy életét sem magának, hanem Istennek köszönheti —, de belépve abba, életével kell válaszoljon Isten kezdeményező ajándékára. És mivel az ember vendég a *berit* közösségében, illő, hogy vendéglátójához méltóan viselkedjen, máskülönben a szövetségi kapcsolat csorbát szenved.

## A szövetség mint elköteleződés

Az ígéretek mibenlétét már a fentiekben megvizsgáltuk, s most azt keressük, hogy azok kibontakozása milyen feltételekhez van kötve a pátriárkák történetében. Miféle elkötelezettség várható el Ábrahám leszármazottjaitól, akik szövetségi kapcsolatban akarnak maradni? A következőkben ezt a felszólítást olvassuk: „Tartsák meg az Úr útját, és cselekedjenek a jog és igazság szerint, hogy az Úr így teljesítse Ábrahámért mindazt, amit mondott neki” (Ter 18,19). Az „Úr útjának követése” egyenlő az „igazságnak és jognak megfelelő” viselkedéssel. Miután a 15. fejezetben Isten szövetséget létrehozó tetteről olvashattunk, azt követően az ember szükségszerű válasza körvonalozódik. A papi hagyomány szerint<sup>7</sup> Ábrahám utódaitól Isten azt a készséget követeli meg, amellyel elfogadják a *berít* megkötésében mutatkozó isteni irgalmas szeretetet, ami pedig az igazság (*cedáká*) és a jog (*mispat*) megvalósításában konkretizálódik. A szakrális szövetség mint Isten és ember közösségének fenntartása az ember részéről megköveteli, hogy hűségesen teljesítse az „igazság és jog” megszabta kötelességét Isten és embertársai felé. Az igazságosság és a jogszerűség korrelatív, egymásnak megfelelő fogalmak: míg az igazság (*cedáká*) az irgalmas szeretet (*heszed*) alapelve, addig a jog (*mispat*) fejezi ki annak megvalósítási módját a mindennapi életben. Az isteni törvény, a parancsolatok az ember viselkedésének módját jelölik ki. Az Isten iránti viszonzó szeretetet a törvények megtartásában, az isteni parancsokhoz való hűségben konkretizálódik. Tehát a törvények és parancsok a *berít* közösségének következményei és kibontakozásának föltételei. A szövetség megmarad olyan ingyenes isteni ajándéknak, amelyet az ember csak viszonzó (a parancsok megtartásában realizálódó) szeretetével érdemelhet ki, s csak ezáltal tarthat meg.<sup>8</sup>

Bár prófétái által Isten ismételtlen figyelmeztette választott népét, hogy járjanak „az igazság és jog” útján, a nemzeti katasztrófát nem kerülhették el. A Kr. e. 6. század elején Jeruzsálemet lerombolták, a templomot felégették, királyát és a nép vezető rétegét idegen földre, Babilonba hurcolták. Ekkor felmerült a kérdés, hogy vajon Isten ígéretei, melyek a saját földre, nagy népre és Isten közelségére vonatkoztak, most egyszeriben és végérvényesen szertefoszlottak? Sőt talán maga az Úr is erőtlen az őket leigázó népek isteneivel szemben? És amikor már-már megingott az Úrban való bizalom, lám, akkor, a fogásban is megszólal az Isten: nem halt meg, s nem szóltan, hanem maga is elkísérte népét az idegenek közé. Isten maga is zarándokútra kelt, és nem hagyta el választottjait!<sup>9</sup> Prófétaát támaszt a nép közül, aki az Úr nevében így kiált: „Reményt és jövőt adok nektek” (Jer 29,11). A vigasztalás prófétája (Izajás könyve 40–55. fejezeteinek szerzője) merészen „új, titkos és ismeretlen” dolgokat ígér (42,9; 48,6), vagyis sokféle képpel megvilágítja, hogy Isten szándéka rendületlen: továbbra is népével marad, sőt eddig ismeretlen módon mutatja meg hatalmát azáltal, hogy úgyszólván „utat készít a sivatagban, és a pusztában folyókat” (43,19). E csodák legkifejezőbb összefoglalása az új Jeruzsálem, amely megszámlálhatatlan nemzet anyja (54,3; 60,4), és „az imádság háza minden nép számára” (Iz 56,7). Ezen bibliai igék-

<sup>7</sup>A Pentateuchus forrásai közül a Papi iratok keletkezése a babiloni fogságot követő Kr. e. 5. századra datálható.

<sup>8</sup>Thorday Attila: i. m. 54–66.

<sup>9</sup>John testvér, Taizé: *Zarándok Isten. Bibliikus tanulmány a hit zarándokútajáról az Ószövetségben.* (Ford. Thorday Attila.) Agapé, Szeged, 1995, 133–170.

ben is láthatjuk, hogy Isten mindig jelen van, kifejezetten az élet pártján áll, s ezért reményt és virágzó, termékeny jövőt kínál fel az embernek. Ígéreteit nem vonja vissza, csak az emberi bűnök következtében annak kibontakozása késlekedik.

### A Sínai-hagyomány követelményei

<sup>10</sup>Gerhard von Rad:  
*Az Ószövetség teológiája I.*  
(Ford. Görfői Tibor.)  
Osiris, Budapest,  
2000, 115–116.

A Sínai-hegyen Mózesnek adott kinyilatkoztatás a korábbiakhoz képest új ígéretet hordoz, sajátos istenkapcsolat létrejöttét, miszerint „Istenetek leszek — ti pedig az én népem”.<sup>10</sup> De miben nyilvánul meg ez a sajátos viszony? A szövetségekötés kétségtelenül az Úr műve, aki irgalmas szeretetében (*heszed*) lehajol az emberhez, hogy magához emelje. Ezt visszavonhatatlanul megteszi, hiszen ő sohasem csal meg: „Isten nem ember, hogy hazudjon, s nem ember fia, hogy visszavonja szavát” (Szám 23,19). Istennél a kimondott szónak teremtő ereje van: az ígéret bizonyosan megvalósul. Ugyanakkor a személyek közötti — esetünkben Isten és népe közötti — kapcsolat másik oldala sem elhanyagolható: az ember akkor tud a szövetségi kapcsolatban megmaradni, ha megteszi Isten elvárásait. Bármily ajándékkal magunk is így vagyunk: nem elég megkapni és félretenni, hanem ki is kell bontani, hogy örömminkre szolgáljon. Hasonlóképpen az isteni ajándék elfogadása is elkötelezettséggel jár. Isten gyöngéd irgalmának megnyilvánulását az ember úgy tudja viszonzni, hogy „teljes szívből, lélekből, erőből” szereti Istenét (vö. MTörv 6,5). Tehát ez esetben egyre inkább érvényes a megállapítás, mely szerint az ember számára a szövetség nemcsak ajándék, hanem követelmény is: a szövetségi életformát vállaló ember igekezzen kimutatni Isten iránti hűségét viszonsszeretettel!

Ennek fényében kell értelmeznünk a Tízparancsolatot, amelynek mindkét ránk maradt változatában alapvető az a megállapítás, hogy az Úr már kimutatta Izrael népe iránti gondoskodó szeretetét, amikor megszabadította a szolgaságból (vö. Kiv 20,2; MTörv 5,6).<sup>11</sup> Erre a történelmi tapasztalatra ünnepélyes kijelentések egész sora épül. A Kivonulás könyvében található ősbibliai megfogalmazású szöveget nyelvtanilag tekintve, a bevezető után tíz igei mondatot találunk, amelyeket tiltó mondatként szoktunk fordítani, és így kerültek a katekizmusba is, ám a héber szöveg valaminek az abszolút lehetetlenségét nyilvánítja ki.<sup>12</sup> A szöveget mondattanilag vizsgálva világossá válik, hogy az „Én vagyok az Úr, a te Istened, aki...” alkotja a főmondatot, amelynek következményként van alárendelve minden további kijelentés. Parafrázis-szerűen tehát így adnánk vissza az értelmét: „Mivel én vagyok az Úr, aki kivezettelek a szolgaságból, és szövetséget kötöttem veled, ezért nem hódolsz más istenek előtt, ezért megtartod a szabbatot, ezért tiszteled apádat és anyádat. Továbbá, ha az Úr a te Istened, akkor abszolút lehetetlen, hogy gyilkolj, hogy házasságot törj, hogy lopj, de hamis tanúságot sem tehetsz, és más birtokát sem kívánhatod. Az ellenkező eset azt mutatja, hogy nem ismeresz el szabadító és veled szövetségre lépő Istenednek; ha pedig nem ismeresz el Istenednek, akkor nem vagy többé a választottjaim közé való.”

Minden bűn lényege a határozott szembefordulás Isten törvényeivel, aminek szükségszerű következménye, hogy az ember a szövetségi

<sup>11</sup>Frère John, de Taizé:  
*Vers une terre de liberté.*  
*Une relecture des dix commandements.*  
Les Presses de Taizé,  
2002, 19–32.

<sup>12</sup>Thorday Attila  
i. m. 62–66.

<sup>13</sup>Mózes szavainak és gesztusainak megfigyelése azért is fontos, mert Jézus ennek szimbolikáját használta fel az utolsó vacsorán, hogy saját áldozatának üdvös hatását megvilágítsa.

### A Messiásra vonatkozó ígéretek és azok beteljesülése

<sup>14</sup>A teofániában részesülők – hogy istenélményüket betetőzzék és megpecsételjék – Isten jelenlétében „esznek és isznak” (Kiv 24,11). Bár ez utóbbi versekben nem szerepel a *berít* szó, mégis részét alkotja a szövetségkötési rítusnak. A nomád kultúrákban ugyanis a szövetségkötés befejezéseként a tekintélyesebb és erősebb család vendégül látja az idegent, akit ily módon magához emel. Mivel a Kiv 24,9–11 szakasz megfogalmazása Izrael nomád viszonyait tükrözi, jogosnak látszik a párhuzam: ahogy a beduinok sátrában helyet és

életformán kívül találja magát, vagyis az ígért örökséget elveszíti. Így tehát a Sínai-hegynél kinyilvánított Dekalógus a szövetségi életforma alkotmányának tekinthető.

A Sínai-hagyomány csúcspontját a Kiv 24,1–11 szakaszban foglaltakban olvashatjuk.<sup>13</sup> Itt szerepel a szövetségkötés szertartása, mely az áldozati bikák vérenek szimbolikája szerint történt: „Mózes fogta a vér felét, tálba töltötte, a vér másik felét pedig az oltárra hintette”. Ezt követően „fogta a szövetség könyvét (*széfer ha'berít*), és felolvasta a nép előtt. Azok ezt mondták: »Engedelmesen megtesszük mindazt, amit az Úr rendelt.«” Vajon mi lehetett a szövetség könyve, ha nem épp az a Tízparancs, amit Mózes a hegyen kapott? Majd így folytatódik a leírás „Aztán fogta Mózes a vért, ráhintette a népre, és ezt mondta: »Ez annak a szövetségnek vére (*dam ha'berít*), melyet az Úr kötött veletek, mindezeknek az ígéknek alapján.«” Igen, az áldozati állat vérenek egy részével a jelen lévő Istent jelképező oltárt hintette meg, majd ugyanazon vér másik részével azt a népet, amely a Dekalógus felolvasására egyhangúan felelt: „Megtesszük mindazt, amit az Úr mondott, és engedelmesek leszünk!” (Kiv 24,7). Tehát ebben a szövetségkötési rítusban is jól megfigyelhető, hogy az Isten kezdeményező szeretetére adott emberi válasz nem más, mint a hitből fakadó engedelmesség, amely konkrét tettekben nyilvánul meg.<sup>14</sup>

A választott nép körében élő Isten emberei, a próféták nemcsak büntetésekkel fenyegetnek arra az esetre, ha a nép nem tartja be az Istennel kötött szövetségben vállalt elkötelezettségeit, hanem Isten ígéreteit is közvetítik. Az Úr megígéri népe számára az eljövendő Messiást, aki az Ő nevében és képviselőjében jelenik meg választottjai körében. Iza-jás a szűztől született Emmánuel személyében az áldás jelét látja a nép számára (Iz 7,14), és elzengi ennek a Dávid törzsökéből született gyermeknek jövendő kiváltságait: „a béke fejedelme” (9,5k), „igazságos király” (11,11). A Máté 2,6 szerint Mikeás megnevezte a helyet, ahol „Izrael uralkodójának” születnie kell, akinek „eredete (...) régi időkbe nyúlik vissza” (Mik 5,1–5). Jeremiás „igaz ivadékot” ígér, aki Izrael dicsősége és a nép helyreállítója lesz. Ezekiel a Pásztort hirdeti, aki új Dávidként jön legeltetni népét (Ez 34,23k; vö. 37,24k). Zakariás látja a Messiás-Király ujjongó udvartartását, amint szerény állat hátán vonul Jeruzsálembe mint békekövet (Zak 9,9k).

Az ígélet megvalósulása különös, meghökkentő formát öltött, amikor Isten elküldte angyalát egy názáreti lányhoz, hogy mintegy tőle kérjen hozzájárulást saját ígérete véghezvitelére. Mária hitből fakadó, feltétel nélküli igenje olyan teret nyitott meg az Úr és az ember kapcsolata előtt, amely nem is remélt módon tette lehetővé népe számára Isten szentségének befogadását.<sup>15</sup> Az évszázadok óta formálódó „veletek vagyok” ígéletének megvalósulása egészen új szakaszba lép, amikor az ősi ígélet befogadásra talál, és Máriaiban testet ölt. Isten ígéreteinek jellemzőit ebben a találkozásban is felfedezhetjük: egyrészt az ígélet mindenképp beteljesül, még akkor is, ha évszázadokon át várakozás előzte meg; másrészt a megvalósulás váratlan és meghökkentő formában tapasztalható.

vendéglátást kap a jövő-  
vény, úgy történik ez Izrael  
képviselőivel is: az Úr  
oltalmába veszi Izraelt.

### **Jézus Krisztus, minden ígéret hordozója**

<sup>15</sup>John testvér, Taizé:  
*Az életszentség kalandja.*  
*Biblikus alapok –  
személyes távlatok.*  
(Ford. Szendrényi  
Marietta.) Agapé,  
Szeged, 2020, 69–73.

<sup>16</sup>Gerhard von Rad:  
*Az Ószövetség  
teológiája II.* (Ford.  
Bendl Júlia et al.) Osiris,  
Budapest, 2001, 308.

<sup>17</sup>Lásd „Jézus Krisztus  
ígéretei” szócikk in:  
*Biblikus teológiai szótár.*  
(Szerk. Xavier Léon-  
Dufour.) Szent István  
Társulat, Budapest, 1992.

tó;<sup>16</sup> végül — mint Isten minden ígérete — szeretett teremtménye, az ember javára szolgál. Ráadásul a Messiás eljövetele által Isten kitágította választottjai körét, s az nem korlátozódik a zsidó népre, hanem „mindaz, aki hisz őbenne, annak örök élete van” (vö. Jn 6,47).

Isten az embert szüntelen együttműködésre hívja. Ábrahám és Mária példáján már láthattuk, mit jelent a hit útjára lépni és feltétel nélkül elfogadni azt a személyes kapcsolatot, amit Isten felkínál, hogy szentségéből részesítse az embert. A Galatákhöz írott levelében Pál apostol, miután az áldás ígérteréről és Ábrahám hitéről szolt, e szavakkal mutat rá az üdvösségtörténet fordulópontjára: „Amikor elérkezett az idők teljessége, Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született” (Gal 4,4). Mária feltétlen igenje által Isten képes volt megvalósítani örök tervét, miszerint Fiát küldi az emberekhez. Máté evangélista az ősegyház meggyőződését így fogalmazta meg: „Beteljesedett az Úr szava, amit a próféta által mondott: »Íme a szűz méhében fogan és fiút szül, és a nevét Emmánuelnek fogják hívni.« Ez azt jelenti: Velünk az Isten” (Mt 1,23).

Lám, Isten, aki tetteivel oly sokszor felmutatta választottjai előtt, hogy velük van, értük van, óvó-védő szárnyai alatt kíséri életútjukat, s így boldogulásukat munkálja, „az idők teljességében”, vagyis amikor elérkezettnek látta az időt, Jézus személyében megtestesült, hús-vér emberré vált. Jézus valóban a megígért Messiás, akiben — az Apostol szavai szerint — „Isten minden ígérete igenné vált” (2Kor 1,20). Őt úgy ismertük meg, mint az Atya ígérését, de egyúttal mint új ígéretek hordozóját is.

Nyilvános földi tevékenysége idején igehirdetését az Isten Országa meghirdetésével kezdi (Mt 4,23), amelyet a boldogmondásokban a szegényeknek és üldözötteknek ígér (Mt 5,3.10; Lk 6,20.23). Jézus tanítványokat vesz maga mellé, és csodálatos emberhalászatot ígér nekik (Mt 4,19), valamint hatalmat Izrael tizenkét törzse felett (Mt 19,28). Személy szerint Péternek azt ígéri, hogy rá alapítja egyházát, és biztosítja számára a győzelmet a pokol felett (Mt 16,16k). Aki őt követi, annak százszoros jutalmat ígér és az örök életet (Mt 19,29); aki mellé áll, annak ő is támogatást ígér Isten előtt (Mt 10,32).<sup>17</sup> Mindez része annak az isteni ígérletnek, hogy az ember nincs magára hagyva, hanem Istennek gondja van rá, irgalmas szeretetével igazgatja életét. János evangéliuma megvilágítja, hogy jelenlétével és cselekedetei által Jézus már nemcsak ígéretek tesz, hanem ő maga az adomány, Isten ajándéka az emberiség számára: ő maga az út, az igazság, a fel-támadás és az élet, a kenyér és az élő víz.

Látjuk hát, hogy Jézus újból kinyilvánítja az ószövetségi Írások népre, földre, boldogságra vonatkozó minden ígérését, amely bár részlegesen már megvalósult, a maga teljességét még nem érthette el, mert — ahogy János evangéliumában többszörösen szerepel — „még nem jött el az ő (Jézus) órája”, vagyis amikor önátadó szeretetének vég-ső jelét adja a keresztfájdogatban.

Jézus gondos alapossággal készítette elő azt az utolsó estét, melyet tanítványaival akart elkölteni. Ő már egyre világosabban meg-

értette mennyei Atyja akaratát, amelynek véghezvitelére felkészült. A tanítványaira — és egyúttal azok leendő tanítványaira, vagyis az egyházra — való tekintettel értelmezni akarta a másnap bekövetkező eseményeket. János megfogalmazása szerint: „A Húsvét ünnepe előtt Jézus tudta, hogy eljött az ő órája, hogy átmenjen e világból az Atyához, bár szerette övéit, akik a világban voltak, mindvégig szerette őket” (13,1). Lukács pedig így vezeti be: „Amikor eljött az óra, asztalhoz ült az apostolokkal együtt, és azt mondta nekik: »Vágyva vágytam arra, hogy elfogyasszam veletek ezt a húsvéti vacsorát, mielőtt szenvednék«” (22,14–15). Döbbenetes lehetett a tanítványok számára, ahogy az évente szokásos, rituális pászka-ünnep közepette a Mester most saját közelgő szenvedését és halálát jelenti be. A kenyeret megtörve és kezükbe adva saját életének megtöretéséről szól, amikor pedig a húsvéti vacsora végén szokásos áldás kelyhét adja körbe, saját vérenek kiontásáról prófétál. A szavak és gesztusok együtt járnak, és egymást értelmezik.

Ez alkalommal már nem Mózes követőinek Egyiptomból való szabadulását idézik fel, amelyért Izrael népe azóta is évről évre hálát ad, hanem az „új és örök szövetség” köttetik meg Jézus vére árán. A Sínai-hegy lábánál történt szövetségekötés Isten és népe között ment végbe, melyet az áldozati állat vérével való meghintés pecsételt meg. Itt azonban Jézus saját vérééről mint a „szövetség vérééről” szól. Ennek végtelen gazdagságú jelentéséből emeljünk ki néhányat.<sup>18</sup> Mindenekelőtt Jézus maga ajánlja fel életének áldozatát, és nem az evilági hatalmasságok győzték őt le. Másrészt ez a szövetség, amely az ő vére által megvalósul Isten és az emberiség között, lényegileg „új”, vagyis nem csupán az előzőek (Noé, Ábrahám, Mózes, Dávid) sorában egy újabb; valamint „örök”, vagyis felülmúlhatatlan, hiszen a Keresztelő tanúsága szerint „ő az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit” (Jn 1,29). Igen, maga Jézus nyújtja így önmagát tanítványai számára, hogy kiontott vére az emberiség Istennel való kiengesztelődését szolgálja. Isten sokszoros ígérete ebben beteljesedett, s ezt Jézus a keresztfán kimondott utolsó szavai visszhangozzák. Jézus teljes önátadásával Isten minden ígérete beteljesedett. Amikor Jézus „kileheli lelkét” (Jn 19,30), akkor megtartotta minden ígéretét. És amikor a föl-tamadott Úr megadja övéinek a kereszteselési formulában „az Atyát, a Fiút és a Szentlelkét”, mindezt összefoglaló ígéretként jelenti ki, hogy „velük marad a világ végéig” (Mt 28,18k).

#### Az ígérek örökösei

Az előzőekben Isten szentségéből kiindulva megfigyeltük, amint a Biblia Istene meglepő módon feltárja magát, és szövetségi kapcsolatba lép az emberrel. Ennek keretében ígéretet tesz legfőképp arra, hogy jelen van népe körében, és gondját viseli választottjainak. Felülmúlhatatlan módon teljesítette be erre vonatkozó ígéreteit Jézus személyében, akiben kézzelfoghatóvá lett Isten jelenvalósága a világban. Végül felmerül a kérdés, hogy ezen üdvösségtörténeti fordulatot követően kik az isteni ígéret örökösei.

<sup>18</sup>Thorday Attila:  
*Értünk adta önmagát.*  
*Jézus szenvedés-*  
*története a szinoptikus*  
*evangéliumokban.* Szent  
Jeromos Katolikus  
Bibliatársulat, Budapest,  
2009, 48–62.



Jézus távollétének idejére — amely halálától a dicsőséges, második eljövételéig terjed — a tanítványok újabb nagyszerű ígéretekben részesülnek, amelyek tovább mélyítik az Isten és ember közti kapcsolatot. A felmagasztalt Krisztushoz való hitbéli kötődés erejéből (vö. Jn 14,12) jeleket és csodákat visznek végbe, sőt nagyobb cselekedeteket, mint amelyeket földi életének feltételei között Jézus képes volt véghezvinni. Ígérétehez híven Ő maga, a Felmagasztalt Úr van jelen, és szüntelen munkálkodik tanítványai által az egyházban.

A tanítványoknak, akik vele maradnak, vagyis akik hisznek őbenne, Jézus megígéri minden kérésük teljesítését (vö. Mt 21,21k), amennyiben cselekedeteik az ő — és ezen keresztül az Atya — dicsőítését szolgálják (vö. Jn 14,13). Jézus nevében kérni azt jelenti: reá való hivatkozással, amely tartalmilag azt is magában foglalja, hogy az ő szempontjai szerint. Erről ír János, amikor levelében ezt olvassuk: „Abban rejlik a mi (Jézus iránti) bizalmunk, hogy bármit kérünk az ő akarat szerint, meghallgat minket” (1Ján 5,14). Jézus akarata pedig az, hogy nem akármit vagy bármit, hanem legfőképp minden ajándék forrását kérjük az Atyától az ő nevében: „az igazság Lelkét”, akit a világ nem kaphat meg (Jn 14,17), mert hit nélkül nem nyerheti el azt, aki az Atya és a Fiú eleven gazdagsága (vö. Jn 16,15).

Meglepő, ahogy pünkösdi beszédében Szent Péter az egyház megjelenését „ígéretként” (ApCsel 2,39: *epangelia*) és a Lélek adományát Joel jövendöléseinek beteljesedéseként (ApCsel 2,16kk) jellemzi. A Szentlélek kiáradása következtében az ősegyház felismerte, hogy Jézusban az ősi ígéretek beteljesedtek. Ennek a hitigazságnak kibontása azonban fokozatosan jelenik meg a páli levelekben, majd az evangéliumi hagyományban.

A pünkösdi tapasztalat arra indította Péter apostolt, hogy minden jelenlévőnek meghirdesse: „Az ígélet nektek szól, valamint a ti fiaitoknak” (ApCsel 2,39). Sőt, a Lélek erejéből arra ragadtatja magát, hogy kiterjessze a meghívottak körét e szavakkal: „(az ígélet) mindazoknak szól, akik távol vannak, de akik közül mindenkit meghív magához a mi Urunk Istenünk”. Az Apostolok cselekedeteinek szerzője meg is jegyzi, hogy Kornéliusz megkeresztelésekor a Péter beszédét követően a szemtanúk „elcsodálkoztak azon, hogy a Szentlélek kegyelme a pogányokra is kiáradt” (ApCsel 10,45). Pál apostol Isten örök tervét látja megvalósulni, amikor a pogányokra tekintve így ír: ők, akik valaha „kívül álltak az ígélet szövetségain” (Ef 2,12), Krisztusban „az ígélet részeseivé” váltak (Ef 3,6).

Korábbi megfigyeléseink most is beigazolódnak, miszerint Isten egészen közel jön és felfedi önmagát, ugyanakkor szeretetét nem köti előzetes feltételhez. Ígéréteinek beteljesülését azonban csak az láthatja meg, aki bizalommal közelít és hittel hagyatkozik a jelekben megnyilvánuló Istenre. Jézusban ugyanis Isten ígéréte testet öltött, hiszen jelenvalósága kézzelfoghatóvá lett, feltámadása által pedig minden korban és a világ bármely részén a hitből élő ember megtapasztalhatja Isten ígéréteinek beteljesülését.

# Az élet ígérete: génektől a jelentésig

HARGITAI RITA

A szerző pszichológus, a PPKE BTK Személyiség- és Klinikai Pszichológia Tanszékének egyetemi docense.

## A gének ígérete

Naiv szemlélőként abban a hitben ringathatjuk magunkat, hogy az élet csak serdülőkorunkban vagy fiatal felnőttkorunkban — az ön-reflektáltság megfelelő fokán — kezdi beváltani ígéretét. Bármennyire drámai is a tény, az élet már a fogantatás pillanatában benyújtja a számlát. A génekbe kódolt, belénk íródott múlt könnyörtelenül színre lép. Egyes genetikai rendellenességek — a Down-szindróma, a cisztás fibrózis, a Patau-szindróma vagy a Huntington-kór — öröklékenysége 100 százalékos, így a gének teljes mértékben meghatározzák ezen betegségeket. Bármilyen életet élünk, bárminemű környezetet választunk, nincs szabad mozgásterünk, a betegség determinált, előbb-utóbb kialakul. Az idődimenziót figyelembe véve például a Patau-szindrómában szenvedő magzatnál számos rendellenesség lép fel, ezáltal az újszülöttek életben maradási esélye minimális. Ezzel szemben a Huntington-kór örökletes genetikai betegsége inkább negyvenéves kor körül kerül diagnosztizálásra, hiszen a központi idegrendszer sejtjeinek elhalásából származó tünetek csak ekkor jelentkeznek, viszont egyre súlyosabb formában, egészen a halálig jelen vannak. A gének, noha kevésbé végzetes módon, determinálják szemszínünket, természetes hajszínünket is, vagy vércsoportunkat. A legújabb kutatási eredmények szerint az erős biológiai meghatározottság számos további területen érezteti hatását: a testmagasság örökletessége 86 százalék, az általános intelligenciáé és a testtömeg indexé 70 százalék, míg személyiségvonásaink (például az extravertió, a szorongás, a nyitottság) családfakutatásokon alapuló öröklékenység-vizsgálata is 50 százalékos determináltságot jelez.<sup>1</sup> Érdekes tény, hogy egy igencsak kulturális jellemző, a vallásosság esetén is fontos a biológiai alap, körülbelül 40 százalékos ezen jellemző örökölhetősége. Feltödik a kérdés, hogy a biológiai meghatározottság a betegségeket, a szomatikus jellemzőinket és az alapvető személyiségjellemzőinket érinti-e csupán, vagy a gének ígérete kiterjedtebben és komplexebben, akár teljes életpályánk vonatkozásában jelentkezik.

Az egyik lehetséges választ a magyar orvos-biológus, Szondi Lipót adhatja meg, aki az 1930-as évek végén kidolgozott elméletében amellet érvel, hogy egész életutunk, így sorsunk genetikailag meghatározott. *Schicksalsanalyse (Sorsanalízis)* című kötete 1944-ben a *Genetik des Schicksals (A sors genetikája)* alcímmel jelent meg. Szondi a sors törvényszerűségeit és szabályait természettudományos mód-

<sup>1</sup>Tena Vukasovic – Denis Bratko: *Heritability of personality: A meta-analysis of behavior genetic studies*. *Psychology Bulletin*, 2015, 141(4), 769–785.

szerekkel, egzakt módon kutatta. A budapesti Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán a Magyar Királyi Állami Kórtani és Gyógytani laboratórium főorvosaként tevékenykedett, s biológusokból, orvosokból, pszichológusokból és pedagógusokból álló munkacsoportjával végzett genetikai kutatásokat. A munkacsoport a biológiai és környezeti tényezők szerepét vizsgálta az értelmi fogyatékoság, a fiatalkori bűnözés és a pszichopatológiai rendellenességek hátterében, endokrinológiai, alkattani és öröklésbiológiai megfigyeléseket végezve. Több száz család több ezer tagját vizsgálták, és lázasan kutatták, hogy látszólag életerős, egészséges fiatalok miért esnek szerelembe, házasodnak össze és adnak életet fogyatékkal élő vagy beteg — például epilepsziás, szkizofrén — utódoknak. Arra a különleges megállapításra jutottak, hogy a házaspárok a legtöbb esetben génrokonai egymásnak, azaz családfáik hasonló jellegzetességeket mutatnak például a betegségeket vagy a foglalkozásokat illetően.<sup>2</sup>

Az alábbi, különös eset álljon itt illusztrációként: Egy pszichésen problémamentes szociális gondozó családfájában az anya szkizofrén. A szociális gondozó kétszer járt jegyben, azonban mindkét jegyességet felbontotta, mivel mindkét szerelmi partner családjában közeli szkizofrén betegek voltak. Egyik férfi családjában a nagybácsi, másikonál a nagynéni szenvedett szkizofréniaiban. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a fiatal pár tagjai úgy szerettek egymásba, hogy egyik esetben sem tudtak a beteg rokonokról, nem ismerték őket.<sup>3</sup> Más szavakkal, a látszólag fitt, étellel teli fiatalok, noha a megfigyelhető és észrevehető viselkedés szintjén nem mutatták a betegség jeleit, rejtve, lappangó formában hordozták annak genetikai bázisát. Szondi szerint e jelenségért a *genotropizmus* mechanizmusa a felelős, amely a növények külső ingerforrás (például fény, víz) irányába való fordulásának (például heliotropizmus) analógiájára a látens, recesszív gének közötti kölcsönös vonzalmat jelenti. A közeli vagy a távolabbi ősöktől örökölt és látenciában lévő gének dinamikusan ható ősi elemek, amelyek az utódokban törnek elő: ezek az „ősi ösztön-erők választanak tehát bennünket és általunk”.<sup>4</sup>

A genetikai meghatározottság így nemcsak vertikálisan, a családfa mentén generációról generációra fejt ki hatását, hanem horizontálisan, a választásaink útján is érvényesül. Egyrészt tehát az ősök életmintái, törekvései kényszerítő erejüknel fogva, az ősök által nyújtott életheletőségként mint „minták és figurák” visszatérnek az utódokban. Létrejön egy generációkon átívelő kötelék, amely az egyes családtagokat függőlegesen, a generációk sorrendjében őseihez kapcsolja, az egyes individuumot az „ősök áramkörébe” integrálja.<sup>5</sup> Másrészt elődeink terve genetikai kényszerpályákon keresztül, az élet szinte valamennyi területén megjelenő, sorsdöntő választásaink útján, horizontálisan is kifejti hatását.

Őseinknek a genotropizmus formájában megjelenő ígérete teljes életutunkat áthatja, ereje érvényesül a bölcsőtől a koporsóig. Sorsdöntő hatást gyakorol az élet szinte valamennyi területére, hiszen

<sup>2</sup>Leopold Szondi:

*Analysis of marriages. An attempt at a theory of choice in love.*

Acta Psychologica. Vol. III. The Hague, Martinus Nijhoff, 1937, 1–80.

<sup>3</sup>Leopold Szondi:

*Freiheit und Zwang im Schicksal des Einzelnen.*

Buchclub Ex Libris, Zürich, 1968, 25. Magyarul: *Szabadság és kényszer az ember sorsában.*

In Gyöngyösiné Kiss Enikő (szerk.): *Szondi Lipót. Új Mandátum,* Budapest, 1999, 67–82.

<sup>4</sup>Szondi Lipót:

*Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből.* I. kötet: *Az én kísérleti elemzése.* Diószegi, Budapest, 1943, 5.

<sup>5</sup>Leopold Szondi:

*Schicksalsanalyse. Wahl in Liebe, Freundschaft, Beruf, Krankheit und Tod. Erbbiologische und psychohygienische*

*Probleme.* Benno Schwabe, Basel, 1944, 21.

nemcsak szerelmi párválasztásunkat determinálja, hanem barát-, foglalkozás-, betegség- és halálnem-választásainkat egyaránt befolyásolja Szondi szerint. A laboratóriumi családfakutatások nyomán 25 egyházi személy 707 vérrokonának és 712 génrokonának öröklésstatistikai vizsgálata során fény derült arra, hogy a *homo sacer* személyek (papok, szerzetesek, apácák) génrokonai körében a *morbus sacer*, azaz epilepsziás vérrokonok gyakorisága mintegy tízszerese a lakossági átlagnak, mi több, a beházasodottak között is négyszeres volt ez az érték. A foglalkozásválasztás további klasszikus példáját adják azok a pszichiáterek és pszichológusok is, akiknek családfája hasonlóságot mutat pácienseikéivel. A betegségválasztás érdekes esetét mutatja az a család, ahol öt családtag is nagyot hall. A nagyot hallás egyiküknél tifusz, másikuknál fejsérülés, a harmadiknál agyvelőgyulladás, az utolsó kettő esetben malária következtében lépett fel.<sup>6</sup>

<sup>6</sup>Leopold Szondi:  
*Freiheit und Zwang im  
Schicksal des Einzelnen*,  
i. m.

<sup>7</sup>Henry Troyat:  
*Dosztojevszkij*. (Ford.  
Sárközy György, Déry  
Tibor.) Cserépfalvi,  
Budapest, 1943.

<sup>8</sup>Leopold Szondi:  
*Freiheit und Zwang im  
Schicksal des Einzelnen*,  
i. m. 42.

<sup>9</sup>Uo. 43.

<sup>10</sup>Részletesen lásd  
Gyöngyösiné Kiss Enikő:  
*Sorsanalízis és egzisz-  
tencialista filozófia*.  
Magyar Pszichológiai  
Szemle, 1999/2. 259–264.

<sup>11</sup>Leopold Szondi:  
*Mensch und Schicksal*.  
*Elemente einer  
dialektischen Schicksal-  
wissenschaft (Anakolo-  
gie)*. *Wissenschaft und  
Weltbild*. Hans Huber,  
Bern, 1954. Magyarul:  
*Ember és sors*.

In Gyöngyösiné Kiss  
Enikő (szerk.): *Ember és  
sors. Három tanulmány*.  
Kossuth, Budapest,  
1996, 7.

A laboratóriumi öröklésbiológiai kutatások mellett az irodalom is nagyszerű példáját nyújtja a sors genetikájának. Szondiban az érettségi után, 1911-ben merült fel a gondolat, mely szerint Dosztojevszkij azért tudta a gyilkosok és a szentek lelkivilágát oly érzékletesen ábrázolni, mert rejtett családi örökségében hordozta ennek biológiai hátterét. Henry Troyat, Dosztojevszkij életrajzírója<sup>7</sup> később genealógiai adatokkal igazolta a szenteket (papok, bírók, kapitányok, látnokok) és gyilkosokat (emberölők, rablók, csalók, sikkasztók) felvonultató családi hátteret.<sup>8</sup> Hasonló Honoré de Balzac esete, akinél gyakran színre lép Vautrin, a gyilkos alakja. Mintha egy gyilkos ős kísérinté folyamatosan Balzacot. Biográfiája szerint 1819-ben letartóztatták Balzac apjának ötvennégy éves bátyját egy falusi terhes lány megölésének gyanújával, és a rákövetkező évben le is fejezték.<sup>9</sup>

Valóban ennyi lenne a teljes életutunk? Őseink genetikai állományából font zsinóron keresztül mozgatott marionettbábok lennénk csupán? Vajon mikor és miként kezdődhet a gének által ígért és ezáltal determinált életpályánk eltérítése? Szondiban az egzisztencialista filozófia hatására,<sup>10</sup> illetve pszichés megbetegedésben szenvedő pácienseivel folytatott terápia eredményeit megtapasztalva körvonalazódott a szabad választás gondolata. Az 1943-ban, még magyarul megjelenő *Az Én kísérleti elemzése* című írásában fekteti le Szondi a szabad sors létezésének alapjait, amelyben a sors kényszerének genotropizmusa helyett az én által irányított — egotróp — választás fogalma a hangsúlyos. Az egotróp választás oly módon valósulhat meg, hogy a választó ismeri öröklött természetét, az ősök által kínált sorslehetőségek tudatosulnak benne, és énje képes uralni, mederben tartani a biológiai hozadékot, vagy felül tud azon kerekedni, és ezáltal szabadon választ.

Az egotróp választás lehetősége hozza létre a sors szabadon választott darabját, amely „az elmúlt ősök életének azon darabja, melyet az egyes ember énje által választott, s mellyel az egyén személyesen azonosult”.<sup>11</sup> Őseink családi fotóalbumában lapozgató kézként mi határozzuk meg, hogy elődeink galériájából mely életutakat kö-

<sup>12</sup>Ancsel Éva:

*Az élet mint ismeretlen történet.* Atlantisz, Budapest, 1995, 78.

<sup>13</sup>Leopold Szondi:

*Mensch und Schicksal,*  
i. m. Magyarul: *Ember és sors.* In Gyöngyösiné Kiss Enikő (szerk.): *Ember és sors. Három tanulmány,* i. m. 11.

<sup>14</sup>Leopold Szondi:

*Der Weg zur Menschenbildung.*  
In: *Szondiana IV. Beiheft zur Schweitzerischen Zeitschrift für Psychologie und ihre Anwendungen.*  
Hans Huber, Bern, 1963, 95–120. Magyarul: *Az emberré válás útja.* In Gyöngyösiné Kiss Enikő (szerk.): *Ember és sors. Három tanulmány,* i. m. 119.

<sup>15</sup>Gádorné Donáth

Blanka: *Szondi Lipót, az alkotó ember „kényszer-sors” helyzetben.* In Gyöngyösiné Kiss Enikő (szerk.): *Szondi Lipót.* Új Mandátum, Budapest, 1999, 154.

vetünk, melyeket utasítjuk el, s mindennek eredményeképp milyen új, egyéni sorsot hozunk létre. A sors így a létezés két külön szegmenséből tevődik össze, az ősök öröklött kényszeréből és az egyén személyes szabadságából. A filozófus Ancsel Éva találó megfogalmazásában ez úgy hangzik, hogy „sorsá tehát csak az a történetes lényegül, amely szabadságunk által megérintetik, s mintegy kémiai átalakuláson megy át”.<sup>12</sup>

Ezáltal válik a sorsanalízis determinista tana irányítható fatalizmussá, ahol a sors nem vesztí el kényszer jellegét, a gének ígérete a háttérben munkálkodik, ugyanakkor életutunk kiegészül a választás lehetőségével: „az emberi sors előre behatárolt, mégis bizonyos mértékig előre látható és irányítható”.<sup>13</sup> Személyiségünk állásfoglaló Énje képes a biológiai meghatározottsággal szemben határozni, s döntenek annak elutasításáról vagy elfogadásáról. Ez utóbbi esetben állást foglal a tekintetben, hogy eredeti formában, a beteg ősök életpályájának megfelelően (például hasonló betegségválasztás útján) juttassa érvényre a gének ígéretét, vagy szabadon választ, genetikai alapú életutunkat — szocializálás, szublimálás vagy humanizálás által — eltéríti. Például a szocializáció eredményeként a látens pirománia szociálnegatív formája tűzoltóként szociálpozitív sorsformává alakítható. Szublimációs variációként valamilyen magasabb, eszmei cél szolgálatába állítása jelenhet meg: erdőtüzek ellen harcoló klímavédelmi aktivista szerepében. A humanizáció a legmagasabb szintű transzformációs forma, amely a kollektív emberszeretetre, igazságosságra, lovagiasságra és önfeláldozásra épül. Ily módon juthatunk el Szondi emberképéhez, a *homo humanus* eszméjéhez, aki biológiai hagyatékát hátrahagyva képessé válik a felebaráti szeretetre, hogy azt kiterjessze „saját énjéről a családra, a saját családról más családokra, a saját vallás követőiről más vallás követőire, a saját szociális osztályról más szociális osztályokra, a saját rasszról a világ más rasszaira”.<sup>14</sup>

Az egotróp választás lehetőségéről maga Szondi is tanúbizonyságot tett a bergen-belseni koncentrációs táborban eltöltött időszak alatt. Tanítványai visszaemlékezései szerint a korlátozott körülmények ellenére is képes volt alkotni és tanítani, s „személyiségének autonómiáját, a körülményektől függetlenedni tudás imponáló készségét”<sup>15</sup> mindvégig megőrizte.

### *Az élet értelmessége és koherenciája mint pozitív ígéret*

Szondi Lipót sorsanalízisének genotropizmusa nem állta ki a 21. századi kvalitatív- és a molekuláris genetika próbáját, azonban a szabad választás gondolatán alapuló nézetek hangsúlyossá váltak a modern személyiséglélektanban. A bécsi pszichiáter, Viktor Frankl — Szondi Lipóthoz hasonlóan — kritikusan nehéz körülmények közt kereste a szabad választás, a környezethez való adaptív alkalmazkodás s a jól funkcionálás lehetőségét. Frankl koncentrációs táborokban szerzett

<sup>16</sup>Viktor E. Frankl:  
*...trotzdem Ja zum Leben  
sagen. Ein Psychologe  
erlebt das Konzentrati-  
onslager.* Deuticke, Wien,  
1947. Magyarul: *...mégis  
mondj igent az életre!  
Egy pszichológus megéli  
a koncentrációs tábor-  
t.* (Ford. Bruck Vera, Gorzó  
Andrea.) Pszichoteam,  
Budapest, 1988.

<sup>17</sup>Viktor E. Frankl:  
*Az ember az értelemre  
irányuló kérdéssel szem-  
ben.* (Ford. Molnár Mária,  
Schaffhauser Ferenc.)  
Kötet, Nyíregyháza, 1996.

<sup>18</sup>Aaron Antonovsky:  
*Unraveling the Mystery  
of Health. How people  
manage stress and stay  
well.* Jossey-Bass,  
London, 1987.

tapasztalatai<sup>16</sup> által megerősödve állítja, a legnagyobb szabadság  
abban rejlik, hogy szélsőségesen rossz körülmények között is meg-  
találjuk az életünk értelmességébe vetett hitet. Bármit is rejt a gének  
ígéréte, bárhova is születünk, bármilyen negatív hatások érjenek  
bennünket, bárkit sodor az élet utunkba, a kulcs a történések, az él-  
mények és a tapasztalatok értelmesként való megélésén múlik. Az  
élet mindenki számára beválthatja pozitív ígérését: sem a belénk ír-  
dott múlt, semmilyen felsőbb erő, hatalom, sors vagy végzet nem ve-  
heti el a teljes élet lehetőségét. Sorsunk saját kezünkben van, a vá-  
lasztás szabadsága és a döntéseink felelőssége által életünk értelmessé  
és megélésre érdemessé tehető. Frankl szerint<sup>17</sup> az élet értelmét három  
különböző úton fedezhetjük fel: a) megtalálhatjuk a munkában az al-  
kotói érték által, amely a tevékenység és a produktum révén jön létre;  
b) felfedezhetjük a szeretetben, a másik ember egyediségének, egy-  
szeriségének élményértékében; c) rálelhetünk a szenvedés elviselésé-  
ben, az élet korlátozásaival szembeni beállítódás folytán, azaz miként  
viseljük sorsunkat, hogyan cipeljük keresztünket.

A szabad választás és az élet értelmességének szálát továbbszöve  
eljuthatunk a modern személyiség- és egészségpszichológia egyik  
népszerű fogalmához, a koherenciaérzéshez. Az orvosi szociológiá-  
val foglalkozó Aaron Antonovsky holokausz-túlélőkkel készített in-  
terjúk során<sup>18</sup> arra lett figyelmes, hogy sokan az extrém fizikai és  
mentális traumák átélése ellenére is egészségesek maradtak szoma-  
tikusan és pszichésen egyaránt. A koherenciaérzés egy sajátos, vi-  
lág-hoz való viszonyulási mód, egyfajta bizonyosságérzés a világ ér-  
telmességével, kezelhetőségével és jelentésteliségével kapcsolatban.  
A koherenciaérzés kognitív aspektusát az értelmesség dimenziója al-  
kotja, amely a külső és a belső világból érkező, kihívást jelentő inge-  
rek előre jelezhetőségét, jósolhatóságát és megmagyarázható voltát  
jelenti. Más szavakkal, a világ érthető számunkra: a dolgok rende-  
zettek, strukturáltak, a szituációk világosak. A koherenciaérzés vi-  
selkedéses aspektusát a kezelhetőség alkotja, vagyis a személy meg-  
felelő erőforrásokkal rendelkezik, vagy képes ezeket mozgósítani a  
sikeres megküzdés érdekében. Végül, a jelentésteliség dimenziója  
megmutatja, hogy az életnek van értelme, a felmerülő szituációkba  
érdemes aktív ágensként bevonódni és azokba energiát befektetni.  
Nemcsak Antonovsky tartja e harmadik összetevőt a legfontosabbnak,  
hanem témánk szempontjából is ez a legmeghatározóbb. Érzékenyen  
jelzi, hogy képesek vagyunk-e a sors kényszerét, életünket megnehe-  
zítő akadályait a világ-hoz való viszonyulási mód által szabad válasz-  
tássá alakítani, s a fejlődést segítő kihívásként értelmezni.

A magas koherenciaérzéssel jellemezhető személyek a gének által  
belénk íródott múlt és az életút során elszenvedett negatív esemé-  
nyek ellenére is képesek adaptív válaszokat adni, a felmerült élet-  
helyzeteket rugalmasan kezelni. Még ezen viszontagságos körülmé-  
nyek között is megélik a választás szabadságát, az ágenciát, az aktív,  
kontrolláló attitűdöt. Ezzel szemben az alacsony koherenciaérzésű

<sup>19</sup>Aaron Antonovsky:  
*Unraveling the Mystery  
of Health*, i. m.

<sup>20</sup>Theodore R. Sarbin:  
*The narrative as a root  
metaphor for psychology*.  
In uő. (szerk.): *Narrative  
psychology: The storied  
nature of human conduct*.  
Praeger, New York,  
1986, 3–21. Magyarul:  
*Az elbeszélés mint  
a lélektan tő-metáforája*  
(1986). In László János,  
Thomka Beáta (szerk.):  
*Narratívák 5. Narratív  
pszichológia*. Kijárat,  
Budapest, 2001, 59–76.

<sup>21</sup>Pléh Csaba:  
*Narratív szemlélet a psi-  
chológiában: az elbeszélés  
mint átfogó metateória*.  
Iskolakultúra, 2012/3. 16.

<sup>22</sup>Lásd például Dan P.  
McAdams: *The person:  
An integrated introduction  
to personality psychology*.  
(3rd ed.) Wiley,  
New York, 2001.

<sup>23</sup>Elaine Reese  
– Catherine A. Haden –  
Lynne Baker-Ward  
– Patricia Bauer –  
Robyn Fivush – Peter A.  
Ornstein: *Coherence  
of personal narratives  
across the lifespan:  
A multidimensional model  
and coding method*.  
*Journal of Cognition  
and Development*,  
2011, 12(4), 424–462.

személyek az őket ért eseményeket érthetetlennek és kezelhetetlennek tartják, érzelmeik elárasztják őket, nem tudják azokat szabályozni, így nagyobb valószínűséggel adnak maladaptív, esetleg patológiás válaszokat az életben. Hozzáállásuk nem aktív, hanem úgy érzékelik, hogy az eseményeknek pusztán elszenvedői, s csakis áldozatai a belénk íródott múlt és a sors kényszerének — az élet ígérete negatív számukra. A koherenciaérzék alacsony vagy magas volta külső szemlélő számára nehezen detektálható, hiszen kevésbé látható viselkedésen alapul, sokkal inkább a bennünket ért események szubjektív megéléséhez köthető, a személyes élményvilág lakmuspapírja. Az önbeszámolón alapuló 29 tételes Sense of Coherence Scale<sup>19</sup> azonban alkalmas eszköz a koherenciaérzés objektív, szigorú természettudományos módszertanra épülő mérésére. Az elmúlt közel 35 év kutatási eredményei — nemcsak fizikailag egészséges, hanem súlyos krónikus betegségben szenvedő vizsgálati személyeknél is — egyértelműen igazolták a magas koherenciaérzés reménytelenséggel, csalódással, kiábrándultsággal, szorongással szembeni védelmező erejét. Mindemellett a magas koherenciaérzés nemcsak a személyek fizikai jóllétét biztosította, hanem érzelmi- és szociális életük magasabb minőségéhez is hozzájárul. Az ősök súlyos genetikai terhét vagy a korábbi egészségkárosító élet következményeit cipelő, magas koherenciaérzékkel rendelkező személyek képesek arra, hogy átlássák a kezelési lehetőségeket, hatékonyabban menedzseljék a betegség gyakorlati vonatkozásait, és mélyebb jelentést találjanak a betegségük hátterében.

### *Az élet ígérete az élettörténeti elbeszélésben*

A történeteket a fókuszba állító narratív megközelítés képviselői amellet foglalnak állást, hogy önbeszámolón alapuló kérdőívek mellett a személyek által elmesélt — sorsfordító eseményekről, csúcspontokról, betegségekről, vagy akár életünkről szóló — történetek is alkalmasak az élet pozitív ígéretének, annak értelmességének, kezelhetőségének és jelentésteliségének megragadására. A narratív identitásmodellek a személyiséglélektan fókuszában álló, személyiségjellemzőkkel, szükségletekkel és vágyakkal rendelkező én fogalmát lecserélik, és helyette az ént *elbeszélőként* azonosítják,<sup>20</sup> illetve „Narratív Gravitációs Központ”-ként<sup>21</sup> kezelik. A narratív identitáselméletek<sup>22</sup> szerint az identitás lényegében reflektált élettörténet. Az élettörténet és az identitás azonosságára vonatkozó határozott elképzelés azt implikálja, hogy az identitás megértésében ugyanazok a terminusok lehetnek segítségünkre, amelyeket a történet jellemzőiként kezelünk. Például az Antonovsky-féle koherenciaérzés azonosítható a történeteszerkesztés narratív koherenciája kapcsán. Ahogy azonban a koherenciaérzés többdimenziós konstruktum, úgy a történetek narratív koherenciája is többféle módon szerveződik:<sup>23</sup> fontos szerepe van benne a kronológiai rendnek (ese-

<sup>24</sup>János László – István Csertő – Éva Fülöp – Réka Ferenczhalmay – Rita Hargitai – Piroska Lendvai – Bernadette Péley – Tibor Pólya – Katalin Szalai – Orsolya Vincze – Bea Ehmann: *Narrative Language as an Expression of Individual and Group Identity*. SAGE OPEN, 2013, 3(2), 1–12.

<sup>25</sup>Hargitai Rita – Szekeres Tamás: *A kétségbeesés nyelvi markerei. Az eriksoni éniintegritás-kétségbeesés szakaszának narratív pszichológiai vizsgálata*. In Bóna Adrienn, Lénárd Katalin, Pohámok Melinda (szerk.): *Bontakozó jelentés*. Oriold és Társai, Budapest, 2017, 255–267.

mények időbeli szerveződése), a kontextus pontos kibontásának (az események konkrét ideje, helyszíne, szereplői) és a tematikus koherenciának (a kibontakozó témák szervezettsége). Noha a narratív koherencia fogalma elméletileg jól kidolgozott és megalapozott, megbízható és érvényes módon — például automatikus tartalomelemző számítógépes programokkal — történő empirikus vizsgálata magyar nyelvű szövegek környezetben még várat magára. Ugyanakkor a koherenciaérzéssel vagy éppen annak hiányával összefüggésbe hozható és könnyebben detektálható nyelvi markerek magyar nyelvű szövegekben is azonosíthatók.<sup>24</sup>

Egy közelmúltban végzett empirikus vizsgálatban<sup>25</sup> 65–90 év közötti személyeket kérdeztünk életükről. Emlékekkel és érzelmekkel gazdagon átszőtt interjúkérdéseink számvetésre készítették idős vizsgálati személyeinket (például: Milyen eseményeket tekint élete fordulópontjának? Mennyire érzi magát magányosnak? Hogyan vélekedik az elmúlásról?). A strukturált kérdések segítségével voltaképpen azt tártuk fel, hogy életük ígérését pozitívnak vagy inkább negatívnak ítélték a vizsgálati személyek. A szövegek lejegyzetelése és számítógépes tartalomelemzése mellett önbeszámolón alapuló kérdőívek segítségével feltártuk a személyek aktuális fizikai, pszichés, szociális életminőségét és azt, hogy életüket integrálnak tekintik-e vagy inkább az élet végessége miatti kétségbeesés jellemzi őket. Eredményeink szerint az életünk koherenciája, annak integráltsága az életminőség valamennyi aspektusával pozitívan függ össze, legerősebb a pszichológiai és a fizikai jólléttel való kapcsolata. Továbbá megállapítottuk, hogy életünk integráltsága, annak koherenciája független az életkortól, az iskolai végzettségtől, a családi állapottól, tehát demográfiai jellemzők nem befolyásolják. A narratív elemzés megmutatta, hogy a koherencia hiányával jellemezhető élettörténeteket a negatív érzelmek dominanciája és az aktivitás hiánya hatja át. Másként fogalmazva, a jelentéstelenség alacsony mértéke a szubjektív élményvilág szintjén negatív affektusokban — többnyire félelemként, fájdalomként, csalódottságként — manifesztálódik, míg viselkedéses formában az aktivitás és a kontroll hiányában érhető tetten. Aki nem azt kapta az élettől, amit várt, az nem képes kihúzni a közelgő halál méregfogát, a lét végessége miatti félelem élménye uralkodik el rajta. Mindemellett a fájdalom gyakori említése szorosán összekapcsolódik az életminőség fizikai aspektusával: a beteljesületlen élet rosszabb egészségmutatókkal jár együtt, magasabb fájdalommal, alacsonyabb aktivitással, alacsonyabb munkaképességgel társul. A csalódottságot az új élet kezdetéhez szükséges idő rövidsége táplálja, mivel az élet végérvényesen beváltotta már negatív ígérését.



VÖRÖS ISTVÁN

# A szög panasza

## *A király színre lép*

1 *Mi majd királyt csinálunk  
belőled, mondták a katonák.*  
2 *Egy nádszálat adtak a kezébe,  
mint jogart, és egy ócska  
ponyvából palástot kerítettek  
köré. A fejébe töviskoronát  
nyomtak.*  
3 *Volt ott egy farönkből  
faragott fotel, arra ültették.*  
4 *És gúnyolódva meghajoltak  
előtte, üdvözlégy, Jézus,  
zsidók királya!*  
5 *De abban a pillanatban  
megdőrdült az ég.  
Vihar lesz, súgta valaki.  
Ám amikor a maguk csinálta  
király arcára pillantottak,  
megzendiült bennük az úr.*  
6 *Egy igazi király nézett  
vissza. Olyan, amilyet  
még sose láttak.*  
7 *Koronáján a vércseppek,  
mint drágakövek villódtak,  
kezében a nádszál ezer jog  
kristályától csillogott.*  
8 *És a palást, a palást  
az egész világ volt,  
amikorának még nem is látta  
senki ezt az alig ismert  
univerzumot. Kék felszínére  
örvénylő galaxisok varrova,  
és csillagok hunytak ki  
és keletkeztek ott.*  
9 *Tedd le ezeket szépen,  
könyörögtek neki.*

## *A kereszt súlya*

1 *Amikor Jézus önként  
levette a koronát és a palástot,*

letette kezéből a jogart,  
a katonák nem vártak parancsra.  
2 Mindig volt raktáron egy-két  
kivégzőeszköz, ha nincs is  
szabad bitófa épp  
a Koponyák-hegyén,  
majd kivitetnek vele egyet.  
3 A raktárból kicibáltak  
egy keresztfát, és Jézus  
vállára tették, hogy hozza.  
4 Mi majd lovon megyünk,  
próbáltak röhögni.  
5 Ő a nagy súly alatt  
azonnal összerogyott,  
a keresztléc meg is ütötte  
a halántékát.  
6 Hogy eltakarják a sebet,  
a töviskoronát újra visszatették  
a fejére. Másodszor koronáztok  
királlyá, mosolygott Jézus.  
7 Az egyik katona  
fogott valakit, hogy segítsen  
a keresztet cipelni.

### **Cirénei Simon és a katonák**

1 A keresztet cirénei Simon  
cipelte, mégis Jézus rogyadozott.  
Nem félt, de ami rá vár,  
olyan súlyként nehezedett rá,  
amit mindenki ismer, aki  
színről színre látja a világot.  
2 Nem fog sikerülni  
a megváltás, attól tartott.  
Mit számít egyetlen példa  
annyi példátlan eset között?  
3 A Koponya-helyre érve  
epével kevert bort adtak  
neki. A lábuk elé lötytyintette.  
4 Simon azt hitte, a keresztre  
is ő kerül Jézus helyett.  
Annyi mindent hallott  
összekacsintásról, megvesztegetésről  
beszélni, remegett félelmében.  
5 De Jézus megköszönte neki,  
hogy segített, megáldotta  
és hazaküldte.

6 A katonák szerették volna,  
ha nem ilyen szépen alakul ez.  
Dühükben máris Jézus  
ruháin kezdtek osztozkodni.  
7 Ha ilyen szegények vagytok,  
mért éri meg eladni a lelketeket?  
Ecetes szivacsot nyomtak  
a szájába, és hozzáfogtak  
a megfeszítéshez.

### **A szög panasza**

1 Egyszerű szög vagyok,  
vastag, mert a vas mostanában  
még töredezik, szögletes,  
mert könnyebben hasítom így  
magam előtt a fát.  
2 Lógott már rajtam kép,  
tartottam össze kaput,  
ötven éve csináltak, eddig  
nem ártottam senkinek,  
nem szolgáltam rosszabbul  
az embert, mint egy juhászkutya.  
3 Ahányszor kihúztak valahonnan,  
sose dobtak el, jó lesz ez még,  
mondták, és merültem láda fenekére,  
ácsmester bőrkötényének zsebébe.  
4 Most kivégzéshez visznek,  
egy ember csuklósontjai  
között hatolok át.  
Mennyire irigylek most  
minden élettelen tárgyat!  
Engem feltámaszt  
az ember érintése.  
5 Micsoda érintés! Eggyé válok  
vele. És ő is velem. Hatalmas szög  
lesz, mely kiszakítja a hazugság szövetét.  
6 Mért ütsz, kalapács?  
A fejemre sújtasz, a derekam  
beljebb csúszik a még élő húsba,  
spiccelő lábfejem a fába.  
Fájdalom a gerincemben.  
7 Fájdalom körülöttem, igyekszem  
minél többet elvezetni belőle,  
mint egy esőcsatorna. Minek vagyunk  
mi tárgyak az eszközei?

# Alkonynapló

1943-ban született Szajlán. Költő, író. Legutóbbi írását 2020. 7. számunkban közzöltük. – Részletek készülő könyvéből.

(*Csalódás*) Amíg M. L. kicsi volt, attól rettegetem, hogy olyankor talállok meghalni, amikor éppen velem van. Ez nem következett be. Már nagy kamasz, és tudná, mi a teendője, de nem könnyebb tőle a szívem.

(*Második hullám*) Megtöbbszöröződött a diagnosztizált fertőzöttek száma. Még ősz sincs, és máris itt a Covid19 második hulláma. Begyulladt a kötőhártyám, folyik az orrom, és szúr a hátamban. Egyik sem klasszikus tünet, mégis megrettenek, és máris számolgotom, mikor voltam utoljára bevásárolni, és eltelt-e már a lappangási idő.

(*Hármas kihívás*) Sajnálom M. L.-t. Most kezdi a gimnáziumot, a pubertás idejét éli, és állandóan fertőzéssel fenyegeti a Covid19 újabb hulláma.

(*Fiók*) Ófalui házunkban, az *első házban* volt egy fiókos asztal. Csak ünnepnapokon használtuk, vagy ha vendégek voltak. Egy elemét, a fiókját kivéve. Az mindig üzemelt. Abba folyton betettünk vagy kivettünk belőle valamit. Volt abban minden: irat, villanyszámla, vásárlási blokk, dugó, dugóhúzó, bicska, olló, konzervnyitó, zseblámpa, kimerült elem, csavarhúzó, hajtű, cérna, biztosító tű, zsineg, gumipertli, cipőfűző, ceruza, befőttesgumi, hajcsat, érvénytelen pénzérme, gomb, szövetdarab. És hihetetlen összevisszaságban, ami abból adódott, hogy az ember csak úgy talált meg benne valamit, hogy előbb alaposan áttúrta a tartalmát. Gyerekkoromban mindig elszörnyesztett ez a káosz, és megfogadtam, hogyha valaha nekem fiókom lesz, vagy nem tartok benne semmit, vagy ha mégis, akkor szigorú rendben. Valami törvényszerűség lehet e mögött, mert ehhez képest van a konyhában, a tálalószekrényben egy fiókom, amely ugyanúgy tele van kacattal, limlommal, és ugyanakkora benne az összevisszaság.

(*Biztonság*) M. L. pár nappal gimnáziumi tanulmányai megkezdése után megbetegedett. Hőemelkedése lett, köhécselt, folyt az orra. Már jól van, mehet iskolába, és hétvégén akár el is hozhatnám. Nem jellegzetes tünetei voltak, de M. szerint ettől még lehet Covid19, és jobb, ha a biztonság kedvéért várok. Biztonság! Hol vagy, merre időzöl mostanában?

(*Szülői kesero*) Mielőtt válás következtében elvesztettem volna M.-t, majd M. L.-t — az egyiket 12, a másikat 4 és fél éves korában — nyitott könyv volt előttem az életük. Minden pillanatban tudtam, hol vannak, mit csinálnak, mit éreznek, gondolnak, mire van szükségük,

és hogyan háríthatom el, ha veszély fenyegeti őket. Most meg évek óta nemhogy nem kielégítő a kapcsolatunk, de napok, hetek múltán el úgy, hogy nem is látom őket. Nem lehet ezt megszokni.

(*Beleegyezés*) Megtört M. L. anyjának ellenállása. Tíz év óta szorgalmazom, de csak most egyezett bele, hogy autizmus gyanúja miatt szakemberhez forduljunk.

(*Asperger*) Igazam lett, sajnos. A gyermekklinikán megállapították, hogy M. L.-nek Asperger-szindrómája van. Esete nem súlyos, a spektrum enyhe tartományában helyezkedik el, és megfelelő kommunikációs terápiával enyhíthető. Mégis elfog a düh, ha arra gondolok, hogy ez bizonyára sikeresebb lett volna kiskorában, mikor bennem először merült fel a gyanú, csak hogy az anyja 10 éven át mereven elzárkózott az elől, hogy a végére járjunk, annak ellenére, hogy a válást kimondó bírósági végzés kötelezte is erre.

(*Du Gard*) Évekkel ezelőtt Gy. meglepett a *Thibault család* 1941-es, antikváriumban vásárolt magyar kiadásával. Bizalmatlanul nézgettem az ajándékot. Vaskos volt, és ráadásul a híres regénynek csupán az első kötete. Kifogyván az olvasnivalókból a minap végül ráfanyalodtam, de untam, és jó száz oldal után letettem. K., akinek beszámoltam az esetről, elszörnyedt és megdorgált. Vegyem csak elő újra, mert nagy mű az, mondta. Lehet, hogy igaza lesz. Tovább olvastam, és a *Nyári napok* című részben például Rachel kisasszonynak az orvos Antonie-t rabul ejtő erotikus kisugárzását, illetve annak megjelenítését olyan hőfokúnak találtam, hogy cseppet sem csodálkoztam volna, ha füstszagot érzek, és lánggra lobbannak azok az oldalak.

(*Egy mondat*) Márai szerint mindennap írni kell, ha nem többet, legalább egy mondatot. Ez volna az egy mondat mára, de nem érzem, hogy több jogom lett élni.

(*Hátrány*) Úgy alakult, hogy némely világirodalmi klasszikustól ugyanazt a művet többször is olvastam, de jó néhánytól semmit. Ennek oka, hogy bizalmatlan vagyok a fordítás mint olyan iránt. Az pedig abban gyökerezik, hogy kezdetben magam is üztem ezt az ipart, és megtapasztaltam, mennyire kétes. Nem csupán arra gondolok, hogy fordított mű nem ér fel az eredetivel, hanem arra is, hogy a fordítás óhatatlanul mindig hamisítás, mert itt-ott csalni kell. Ebből kifolyólag azzal ismerkedtem meg, ami a magam bírta nyelveken, vagyis németül, angolul íródott. Ez hiba volt, ma már tudom, és pár éve változtattam ezen a gyakorlaton. A fordítás fordítás, és ha számomra idegen a nyelv, meg kell alkudni. Öregségemre láttam ezt be, túl későn, mert bármennyire igyekszem is, már aligha van időm behozni a hátrányt.

(Vád) 10 éve váltunk el, a láthatásnak megfelelően 10 éve hozom-viszem M. L.-t, és teszek meg mindent annak érdekében, hogy tudja: van apja is. De az anyja még mindig ellenségnek tekint, és a legképtelenebb vádakkal illet. Pár napja szívpanaszokkal kórházba került, de ott megállapították, hogy nincsen semmi baja. Ő viszont tudni véli, hogy idegösszeroppanása van, amelyet én okoztam azáltal, hogy szorgalmaztam M. L. kivizsgálását. Ha valóban felmondták az idegei a szolgálatot, szeretném hinni, azért, mert belátta, hogy ellenállásával kárt okozott a fiunknak, és ezt nem tudja megemészteni.

(Kegyeltlenség) Nagyapám az 50-es években haza akart települni Kanadából, és levélben érdeklődött a szüleimnél, hogy befogadnák-e. Apám azt válaszolta, hogy szó sem lehet róla, jobban mondván az anyám, aki személyesen nem is ismerte. Ő írta meg neki, mert apám arra sem méltatta, hogy maga adja tudtára. Bármi is volt kettejük viszályának oka, ezt a kegyeltlenséget máig nem tudtam neki megbocsájtani. A jó öreg nyilván itthon akart búcsút venni az élettől, és hazai földben nyugodni. Nemzöm ezt megtagadta tőle.

(Hozni vagy nem hozni) A fertőzöttek száma már meghaladja a napi 2000-et, de az iskolákban folytatódik a tanítás, így M. L.-ében is. Ez azt jelenti, jó esélyünk van rá, hogy tanuló társaitól vagy a tantesztülettől — ő tőlük, én tőle — beszerezzük a Covid19-et. Tekintve, hogy koromnál fogva a legveszélyeztetettebb réteghez tartozom, az első hullám idején elővigyázatosságból megszűntem őt hazahozni, ami nagyon megviselte. Most is ezt tegyem? M. szerint ne, vállaljam a kockázatot. Az élet kockázat — mondja. Hm. Újabban hajlamos vagyok e közhely igazságáról megfedkezni.

(Mert) Régen, de még M. gyerekkorában is, ha egy gyerek egy miéltre nem akart válaszolni, azt felelte: *csak*. Ezt a *csakot* mára kiszorította a *mert*. M. L. az idegeimre megy vele. Hiába kérem, hogy ne használja, ne szegényítse vele a *csak* jelentéskörét. Nem hallgat rám, ami másfelől érthető. Folyton ezt hallja a szinkronizált amerikai rajzfilmekben, amelyek elterjesztették. Fordítók szó szerint fordítják a *because*-t, elfelejtve vagy nem tudván, hogy annak ilyen beszédhelyzetben a *csak* a pontos magyar megfelelője.

(Fok) Mikor évekkal ezelőtt azt láttam, hogy az *Ondrok gödre* megjelenése alkalmából adott online-interjúra reagáló kommentelők nem annyira a regényről cserélnek eszmét, hanem egymás politikai nézeteit vitatják, elhatároztam, hogy nem olvasok több ilyen megnyilvánulásokat. Tartottam magam ehhez sokáig, de a minap egy újabb, szintén abban a bizonyos cyber-térben közzétett beszélgetés kapcsán úrrá lett rajtam a kíváncsiság, és megszegtem fogadalmamat. Vesztemre. Nem azért, mert kiderült, hogy a több tucat

hozzászóló zöme bevallottan semmit nem olvasott tőlem, hanem mert egyiküktől megtudtam, milyen vagyok. De nem az rázott meg, hogy szerinte önelégült, korlátolt és képmutató, hanem az, hogy nyilvánvalóvá vált előttem, az internettel, az úgynevezett közösségi médiával civilizációnk eljutott olyan fokra, hogy névtelenül nyilvánosan és következmények nélkül lehet inzultálni és rágalmazni bárkit.

(*Kotrás*) Megszüntették a Tarnán a gázlót, géppel eltávolították a fenékről a köveket. Elnémult a víz, kitepték a nyelvét.

(*Exitus*) Az egyik internetes újságban valaki panaszkodik, hogy a végstádiumú covidos betegek magányosan, magukban hálnak meg a kórházakban, senki sincs mellettük az utolsó órán, nem vigasztalja őket jó szóval, nem fogja a kezüket. Rosszabb a helyzet. Nemcsak az izolált covidosok végzik ilyen méltatlan, embertelen módon, hanem szinte mindenki, aki magyar kórházban távozik e világból. Ha covidos, ha nem. Így volt ez a pandémia előtt, így van most is. Kivételt csak az a két-három gyógyintézmény képez, ahol újra vannak irgalmas nővérek, akik másként viszonyulnak a beteghez, törődnek vele akkor is, amikor az orvosok már lemondtak róla, és kielégítik lelki szükségleteit, amire a világi ápolók nem képesek. A többiben bevett gyakorlat, hogy magára hagyják a haldoklót, sőt, feléje se néznek. Még jó, ha paravánt vonnak köré, és órákkal később — ha éjjel exitált, akkor csak reggel — észreveszik, hogy már nem él.

(*Intermezzo*) Péntek délután 3 óra. M. L.-t várom új iskolája közelében, az út megbeszélt pontján, hogy hétvégére Szajlára vigyem. Messziről látom, hogy feszült, zaklatott. Nem is köszön, félelt mögém bújva megáll mellettem. Remeg a keze, és riadtan, lopva tekint a mellettünk elvonuló tanulótömeg felé. — Mi történt? — kérdem. — Semmi — feleli. — Bántott valaki? Rázza a fejét, és tovább gyötrődik. — Hát akkor? — kíváncsiskodom. Hallgat. — Meglátanak — nyögi ki végül. — Kik? — Nem érdekes — válaszolja. — De — erősködöm. — Az osztálytársaid? Megint hallgat. — Igen — sutogja aztán. — Bántottak? — Nem. — Akkor miért baj az? Hosszan, némán néz rám. — Hagyjuk, menjünk inkább — és elindul a parkoló irányába, ahol a kocsit hagytam. Talán konfliktusa volt valamelyik osztálytársával, de az is lehet, hogy kínosan érinti a látszat, hogy őt még gimnazista létére hazakísérik. Arra gondolni sem merek, hogy esetleg szégyelli, hogy ilyen öreg vagyok.

(*Félelem*) Félek M. L.-től, mikor az Asperger-szindrómára jellemző kényszercselekvéseket produkál. Mintha az őt ilyenkor hatalmába kerítő, vak természeti erő engem is fenyegtetne.

# Bástya

*Az emléktábla szerint 1730 körül  
épült barokk ház reneszánsz stílusú  
belső udvarán üzemelő kocsmában  
láttam utoljára apámat. Fröccsöt ivott,  
én sört, aggódott, mikor fejezem be  
a doktorimat, a könyvet, amit írok,  
összeházasodunk-e valaha az elvált  
pasival, akivel évek óta együtt élek,  
közben a szomszédos asztalhoz leült  
a gyerekkori kertszomszédunk, legalább  
húsz éve nem találkoztunk, odaköszönt,  
apu végül neki fakadt ki, hogy: „Sose  
fogok én már az unokámmal focizni!”  
Nyolc éve nem jártam arra. Sok volt  
a dolgom, időközben férjhez mentem,  
megírtam a doktorit, a könyvet, két másikat,  
lett állásom, több is, meg a potyadék  
melók, folyton rohantam, minnek is  
mentem volna arra, kiesik az útból.  
Csak most, hogy a karantén véget ért,  
a mozgásra kiegészítően indultam  
szokatlanul hosszú sétára ebéd után,  
így tévedtem oda. A kocsmakertben  
néhányan most is ittak, beszélgettek:  
ismerős arcú, idegen emberek.  
Ballagtam tovább, hét ágra tűzött  
a kora nyári nap, kiszabadult a nép  
a folyópartra, andalogtak, fagyiztak,  
egy szerelmespár a hídon szelfizett,  
talán turisták, én is olyan komótosan  
nézelődtem a felújított Dunakapu téren,  
mint egy turista, megszemléltem a két  
új épületet, a domború tükröt, amelyben  
az egész belváros torzítva látszik,  
ahogy más vidéki kisoárosokban is azért  
olyan otthonos a séta, mert emlékeztet  
erre, mint ez most önmagára. Rég nem  
ismerek itt senkit, és engem se ők.  
Pedig mennyit mászkáltam erre  
kamaszkoromban, milyen éhesen  
vártam, hogy jön a szerelem, a vers,  
a barátság, az élmény, a kaland, hisz  
rámköszönhet bármely pillanatban!*



*De nem jött. Nem itt. Nem akkor. Csak később.  
És most is ott van bennem és velem,  
ahogy a kora nyári napsütésben  
ráérősen sétálok, tét nélkül, jóllakottan  
ismeretlen arcok és ismerős gesztusok közt,  
mint egy szép kis vidéki múzeumban.*

## Ébredés

*A teraszon kávézom, épp előttem  
egy rezgőnyárfa áll. Rezeg a szélben,  
nevéhez híven. Hallom susogását,  
s felébred a régi vágy, hogy megértsem.*

*Úgy fülelek, olyan odaadással,  
ahogyan figyelni gyerekként tudtam,  
még alig szakadva ki a világból,  
nem különválva, eltávolodottan.*

*Próbálok nem az lenni, aki nézi,  
csak lenni, úgy, mint az, amire rálát,  
próbálok felfogni az anyaföldbe  
gyökérszett mozgás növényi tudását.*

*Le is veszem a szemüvegemet,  
rövidlátón csak sejtem, amit látok,  
hátha az elmosódott képen át  
jobban értem a mögöttes világot,*

*hátha a romló test, a természetbe  
visszaenyésző tudat épp az út.  
Próbálgatom így is és úgy is, csukva-  
nyitva érzékeimen a kaput*

*a szélben rezgő nyári nyárfalomb  
érthetetlen szövegű énekének,  
melyben sose volt vagy elfeledett  
nimfák, tündérek, druidák beszélnek*

*a teremtés iránti bizalomról,  
amelyben a létezés az alap,  
a teljes láthatárt betöltő élet,  
és a halál csupán egy pillanat,*

*hol nem az univerzum végtelen  
sötétjén csillan egy életnyi folt,  
halvány világú, apró, reszketeg,  
mert tudván tudja: nem lesz, sose volt.*

*Jegyzetek, de a lomb susogását  
elfedik zörejükkel a szavak,  
már csak én kopogok a billentyűkön,  
kávém elfogyott, elindul a nap.*

LŐRINCZ TERÉZ

## Várakozás

*A pribékek pincéjének mélyén  
egymásra dobálva még ácsolatlan  
a keresztfa szálai és Veronika kendője  
szegényes szobájának asztalán  
gonddal összehajtogatva vár és  
a birkabőr erszényben lapul még  
Júdás harminc ezüstpénze is  
Kajafás zsebében és a kis számár  
jászlában kikötve még szénájában  
válogatva majszol ráérősen hogy  
Virágvasárnap hajnalán majd  
fürgén ügessen Jeruzsálem felé...  
Az idő csak illúzió dűnnyögöm  
magamnak a Nagyvárad téren  
várakozva a kormozó légben  
az idő csak illúzió és már látom  
a templom kárpitját meghasadni  
az égbolt villámainál de előbb  
még a harmadik kakasszó esedékes  
Péter talán itt áll most valahol közel  
a metrópótló buszra várva és épp  
megáradnak keserves könnyei  
árnyakkal mázsolva el mindörökre  
a maszk mögött az egyszeri csodát...*

# Számok

*Öt évvel a születésem előtt  
Vasadi Péter verset ír Önarckép címmel,  
három hónappal később a Vigília közli,*

*a vers tömör és remek, egyetlen mondat,  
központozás nélkül feszülő négy sor,  
van benne csoda és szél, példa és tánc,*

*az égkarzatra tódult csillagok alatt  
bolyong a Föld, mint mindig,  
nyár van, '67 nyara,*

*apám még nem találkozott anyámmal,  
azt se tudja, hogy a világon van,  
pajzán gondolatként sem létezem,*

*s még egyetlen aktán sem szerepel  
a Havasi Zoltán fedőnév,  
későbbi gazdája, besúgó Zoli*

*szeptemberben lesz tizenegy,  
még csak moco-rog benne a vágy,  
hogy másokról írjon;*

*'67 forró júliusa,  
Vasadi közöl egy négysorost,  
a jövő még nem történt meg,*

*apám Miskolcon legénykedik,  
anyám Pesten németül tanul,  
fölmerül benne, hogy disszidál,*

*Zoli vidéken gyerek, s nem sejtí,  
hogy tizenhét évvel később  
három per hármasként szolgál,*

*Vasadi negyvenes férfi Pesten,  
keresztény misztikát olvas,  
éppen álláshoz jut egy lapnál,*

*s legvadabb álmában sem gondolja,  
hogy negyven év múlva Zoli ügynök  
Vasadon fog lakni;*

*'67 nyara, gondolat sem vagyok,  
a négyesoros lejött a Vigiliában,  
a 454. oldal alján,*

*Vasadi lassan megfeledkezett róla,  
soha egyetlen kötetébe  
nem szerkesztette be,*

*s most  
ötvenhárom esztendő elteltével  
rábukkantam egy könyvtárban.*

## Szentírási

*Nem kell túlzottan sok ahhoz,  
hogy egy versnek szentírási  
hangvétele legyen: elég  
bele néhány egyszerű szó,  
mint például tömjén, jászol,  
tanítóány és szőlőmunkás,  
elég néhány ritkán használt  
emelkedett kifejezés:  
harmadnapon, a tű foka,  
kísértő, malaszt, példázat,  
táalentum vagy számárháton,  
de ha csak annyit említünk,  
hogy bárka, lecsendesülő  
vihar, akkor is rögtön a  
spiritualitás taván  
evezünk, a megszentelt lét  
közelségétől borzongva,  
itt-ott már szakadt hálónkat  
feszíti a mázsányi hal.*

# Szívbérlet

## Sajgó Szabolcs verseiről

1971-ben született Budapestén. Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2021. 2. számunkban közzöltük.

Átkódolóok vagyunk mindannyian.

Van egy üzenetünk, elménk tekervényeibe gubancolva vagy szívünkbe írva. Ez az üzenet lehet csupán annyi is, hogy: „önnek nem érkezett új üzenete”. Ám szólhat arról, hogy: „ön társörökös lett”, „ön megszabadult”, „ön tágasságban járhat”, „ön hegytetőre épített város”.

S minthogy a Legfőbb Hadparancsnokság átkódolással, vagyis jel-fejtéssel és újabb rejtjelezéssel bízott meg bennünket, hát nekilátunk, és írjuk bőszen.

Sajgó Szabolcs költészete átkódoló líra. Hoz valamit, öt kenyeret és két halat. Hoz valamit, egyetlen mustármagot a markában. Hoz valamit, edényben kis kovászt. Hoz valamit, lámpásba való olajat.

És próbálja átváltani, átváltoztatni. Szakmai ártalom lenne? Hiszen aki katolikus pap, az minden áldott nap az átváltoztatás bűvkörében él.

No igen, de ha már szakmai ártalom, akkor inkább emberi. Nem élünk-e mindannyian szüntelen átváltozások és átváltoztatások körforgásában? Halott erdőkből benzint, műanyagot csinálunk. A folyópart homokjából házfalat, üveget. Ásványokból ékszer, vasat. Amit megeszünk, azt testté, vérré változtatjuk, plusz salakká. A mások javait cserekereskedelem révén saját javainkká. A mások gondolatait saját gondolatunkká. Szüleink életét saját életünké. Magunk életét gyermekeink, lelki gyermekeink életévé. Krisztus áldozatát üzemanyaggá.

Mit mivé változtatnak át Sajgó Szabolcs versei verbális átlényegítési technikákkal?

Például nagy elődök hanglejtését saját megszólalássá. Lehetetlen nem észrevenni, ahogy Pilinszky beszédét sodorja felénk időnként egy-egy sor, sortöredék erejéig az ártéri szél: „ami árny volt még előbb / a felszínre fölevez”. A láthatatlannal évődő Weöres beköszön olykor ajtón, ablakon, talányos észleleteivel: „ezen fölül ami van / csak tünékeny semmi”. Ősibb hangok is felrémlenek, a szabad, sokszor szálkásan modern lejtésű sorokból néha taktusosan dübörögni vagy áradni kezd a magyar néphagyomány lelkének visszhangja: „árnyak nélkül ha megismersz / mondod-e majd ki vagyok”.

Mi mást fordítanak még le ezek a sűrített beszéddel fogalmazott, csupa kisbetűvel rejtjelezett, tömény szövegek? Mai időket hangolnak bibliai időkre. Régi történetet szőnek a maiakba. Eseti tartalmakat változtatnak örökké. Minden időket alakítanak át minden időkké.

Gyakran a kortárs valóságból beemelt tárgyak, a mindennapokból ismerős fogalmak segítségével pattintanak fel evangéliumi titkokat. „Nem kell bérleti díjat fizetnem a szívedben” — olvassuk a földi-égi lakástulajdonosról. Egy másik versben Isten fővilágosítóként jelenik meg, ami persze többet is, mást is jelent, mint hogy szín-

ház az egész világ, továbbá sajátos fénytörésbe helyezi a „világ világozása” hagyományos jelentéskörét. A versből szóló az eredeti jelentéshez evez vissza a közbeszédben gyakran használt „minden élesen megy” fordulat alkalmazásakor: nem pusztán képességről, hanem húsba, lélekbe vágó sorséletről van itt szó. Csikorgósan sarkos erkölcstanunk banki bizonylatrendszerét, a tartozik-követelt idézi az, „akinek a szíve széfben”. A társadalmi egyenlőtlenségek láttán érzett kétségbeesésben eljutunk „Isten klónozásának” gondolatáig. Mennyei kismamablog-hangulatban merül fel a „szobatisztaság” rokon fogalmának, a „szív tisztaságnak” a létezése. És persze mi jelölhetné pontosabban a mű születésének évét-évtizedeit, mint ez az Urat szólólongató hasonlat: „okosabb telefon nálad nem akad”? A régészek utólag alighanem annak alapján tudják majd bedatálni sírjainkat, hogy melyik oldalunkra, esetleg melyik zsebünkbe helyezték a fegyverként, ékszerként, egyszerűs mind élőhelyként szolgáló mobilunkat.

Sajgó Szabolcs a romlás, a hanyatlás jeleit, a fájdalmak, a veszteségek emlékét is előszeretettel kódolja át egy tágasabb összefüggérendszer, egy örök számrendszer elvei szerint. Szüntelen aggodalom csendül az út szélére pottyant magok miatt, részvét a társadalmi konszenzusokból kifeledettek, a kóbor lelkek, a lézengők, a számkivettek iránt: „a többivel vajon mi lesz?” Nyugtalanító az „észrevétlen elfolyó élet” érzete, és nem kevésbé felkavaró az elkoptatott emberi lelken eluralkodó fásultság, közömbösség detektálásakor elhangzó kérdés: „mért kellene megszokni, amit nem lehet?” Az otthontalanság képeinek talán legkeserűbbike „fekete anyatejet” mutat. A „pucéran érkező” ember nincstelensége, kiszolgáltatottsága még kiáltóbb, ha beleborzongunk: „kell-e meztelen Isten”? Mindennapi kiábrándulásaink mondatják a beszélővel: „a szív túl közel / nem könnyű rátalálni”. Van, akinek élethosszan sem sikerül, s még jóra törekvők is szüntelenül szem előtt veszítik ezt a húsból való kis légkalapácsot.

Hogy mindezek a keserves megállapítások mégis miképpen lényegülnek az ég felé törekvő egyetemes rend részeivé?

Ezt talán két erős és sokértelmű metafora mutatja meg a legjobban. Jó pár réteg alkotja a következő kép jelentésstruktúráját: „elszáradt bőrét vetkezi a nap”. Asszociálhatunk az életadó égitestre, mint kintinpáncélt vedlő bogárra vagy bőrét elhagyó kígyóra, s kétségkívül, a nap szemlátomást veszteti el és nyeri vissza erejét újra meg újra. Egyfajta magakellettő, égi sztriptíz ígéretére is éppígy gondolhatunk. Nem beszélve mindennapos testi-lelki rituáléinkról, melyeket Arany János a *Hídvatás*ban, kicsit kifigurázva így emleget: „ah, kínos élet, estve-reggel / öltözni és vetkezni kell!” És persze a nap megtestesítője lehet a ciklikusan megújuló időnek is...

Hasonlóan szerteágazó a maga robbanékony pontszerűségében a „hullát ölel a hulla”. Csatatéren járunk, s mint az életbe, kapaszkodnak egymásba az egykori elevenek? Egy sírba temetett házaspár megható ölelését látjuk, amelyet régészeti fénykép tár a világ elé? Vagy egyszerűen az élők ölelkezése elővételezi majdani halálukat? A konvencionális „halandó ölel halandót” megfogalmazásnál mennyivel

szuggesztívebb, radikálisabb és elementárisabb a fenti sor már ebben az egy vetületben is...

Igen itt „mindennek új arca neve van”. Ám ez nem könnyű feloldás, nem jóságos, hittanos általánosítás: létezik ugyan, kedves gyerekek, a csúnya halál, a bűn, a romlás, de a film végén minden jóra fordul... Sokkal inkább izzó szellemi tapasztalat, harcban edzett tudás a magyarázható, de megmagyarázhatatlan kegyelemről. Arról, hogy „Isten szüntelen neszez”. És ez az öregbácsis vagy szű-szerűen motoszkaló munkálkodás remekül visszaadja a természetfeletti tevékenység számunkra szinte érzékelhetetlen, titokzatos lényegét. Milyen groteszk, mégis felemelő sírfelirat lenne a „kisvillával temesetek”. Parafrazeáljuk Pilinszkyt, s legyünk majdan desszert „egy hatalmas Isten asztalán”? Vajon milyen kataszteri összeírásban találjuk a földet, ahol „éghez kötik a rögöt”? A versből szóló faggatja a testét-lelkét átítató erősebb létet: „hol laksz bennem / hogy ily korlátlan / jársz át tudót szívet agyat?” Az idő araszol, eliramlik, kiszökik a kezünkől, egy magasabb terv mintha mégis a beteljesülés felé haladna: „a Gyermekek bennünk lassan elhullajtja minden tejfogát”. Merthogy ebben a versvilágban nem a menny van útban földi téblábolásaink közben... Egészen más a perspektíva, ha úgy szemléljük: „annyi minden történik útban a menny felé”. És a végső kétségbeesés, a komor színek nem pusztán azért nem fálnak fel mindent, ami lüktet, ami lélegzik, mert akinek bölcs szemüvegén át látjuk a tájat, az kedves és optimista ember. Az átlényegítő valóság látás forrása egyfajta sírontúli vérátömlesztésnek köszönhető: „a beteljesült idő hajszálereim ömlik belém szerelmed”.

SAJGÓ SZABOLCS

## *az asztal*

*asztal*

*ami körül van helye mindenkinek  
ami körül mindenki lehet önmaga  
ahol a többiek nevét mindenki  
örökre tudja  
a félelem ott többé nem igazgat  
árnyékaink nem követnek nincsenek  
a fő fogás ott az élet kenyere  
s koccintani hozzá a lélek itala*

*hívogat az asztal  
kétezer éve  
mióta megjelent*

*ha távolodunk tőle  
ha elfordulunk  
egymásra többé nem ismerünk*

*feledjük újra kik vagyunk  
megint a rettegés igazgat akkor  
s a puszta nyers erő  
az egyetlen asztal helyett akkor  
a halál sok kis asztala lesz újra a miénk*

## *ki lesz*

*megyünk egymás mellett  
elmegyünk  
párhuzamos univerzumok  
az út közös a levegő közös  
az igazság személyre szabott  
amint a bölcsők és a sírok is*

*ki lesz ha a halállal  
mindez megváltozik*

## *örökkévaló érintés*

*hajnalfény hull a hantra  
fény aminek nincsen alkonya  
s a mélyben megmozdul  
a mozdíthatatlan*

*olvadni kezd a bénaság  
kámforra lesz a hullalé  
a halálos álomban pihent  
szív és agy lüktet újra  
a hullafoltos test kipirul*

*a fadarabok ideje eljött\*  
a kezek munkába kezdenek  
s mint hat láb mély víz alól  
ami árny volt még előbb  
a felszínre fölevez*

*a tetszhalálból barátom  
mindennapi halálaidból  
az élők földjén Isten hozott*

\*Egy temetési hagyomány fadarabokat tesz a sírba az elhunyt hívő teste mellé, hogy a Messiás érkezésekor az igaz azokkal kiáshassa magát a sírból.

Sajgó Szabolcs *A meztelen Isten – új versek* című kötete az Ünnepi Könyvhétre jelenik meg a Kortárs Kiadónál.



# Való

*Létezésedből mennyi lett élet  
való élet  
mielőtt belebonyolódnál  
áthív a kilencvenhárom éves szomszéd  
adogatja a keményfa ágakat  
karót faraghatsz majd  
a szederhez a málnához és a szőlőhöz  
s közben nyugtázhatsz  
dermedt napjaid  
a keserves idők sem voltak hiábavalók.*

# Jó

*Életedben egyszer  
egyetlen egyszer  
a szeptemberi fényben  
valakit elvezethetsz a kikericsrétre  
lényegtelené válik  
hány évtized áll meg ott  
nyilvánvalóvá lesz  
majdani házatok ablakán az eső  
egy szerda reggelen a mondat  
tőled csak jót kaphatok.*

# Gödrök

*Novemberben ástam négyet  
s most  
tavasz közeledtén  
várom a megígért szilvafákat  
végül is ekként tettem  
egész életemben  
magamban megástam  
a lehetőség gödrét  
hogyan évek  
vagy évtizedek múltán  
rácsodálkozhatok a beteljesedés ízére.*

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

# Gloviczki Zoltánnal

*Gloviczki Zoltán (1968) tanár, klasszika-filológus; 2010-től 2013-ig közoktatásért felelős helyettes államtitkár, 2017-től 2020-ig az Oktatási Hivatal elnöke, jelenleg az Apor Vilmos Katolikus Főiskola rektora.*

*Ön többször nyilatkozta, hogy a gyermek nem tananyaggal működő gép. Mi a viszonya az iskolai tananyagnak, az iskolának, amelyik tehát tananyaggal dolgozik, ahhoz a kislányhoz, kisfiúhoz, aki ide bekerül? Milyen viszony ez tulajdonképpen?*

Az iskola jelenleg valóban tananyagközpontú. A kérdés megválaszolásához fel kellene oldanunk az utóbbi éveknek, vagy inkább évtizednek azt a dichotómiáját, hogy tananyag vagy kompetenciák álljanak a középpontban. Ez abszolút hamis kettősség. Nyilvánvaló, hogy a tananyag nagyon fontos elem ahhoz, hogy egy gyereket fejlesszünk, de ez a fajta „sokat tanítás”, és hogy „a tananyag a fontos”, tipikusan a 19. század második felében kialakult iskolaképhez kapcsolódik, amiről sokan azt hiszik, hogy mióta világ a világ, ilyen az iskola, de nem. Mert kétszáz évvel korábban, meg ezer évvel korábban is teljesen más volt az iskola. Az iskola mindig arra felelt, mi kell ahhoz, hogy a szülőknek segítsen az intézmény életképes felnőtt társadalmi lényeket nevelni. A 19. század második felében kialakult az az iskolamodell, amely így maradt azóta is. Ennek akkor több olyan oka volt, ami ma már nem kompatibilis a gyerekekkel és a világgal.

Az egyik, hogy az iskola szelekciós eszköz volt. Akkor a társadalomnak egy nagyon-nagyon szűk rétege járt mondjuk gimnáziumba, és az, hogy valaki utána értelmiségi, vagy egyáltalán bármilyen pályára lépett, ahhoz nem úgy viszonyult az iskola, hogy a megtanult tananyagot alkalmazta volna az adott pályához, hanem az kellett az illető személy társadalmi besorolásához, hogy túlessen ezen az akadályon. Tehát amikor Nyilas Misi megbukott latinból, annak nem az volt a jelentősége, hogy neki szüksége lett volna a latinra utána. Neki csak arra volt szüksége, hogy abszolválja ezt a problémát. A másik oka annak, amilyen most az iskola, a 19. század pozitívizmusa. Azt hitték, hogy egy Brehm-féle *Állatok világába*, egy Pallas *Lexikonba* és egy Marczali-féle *Világtörténelembé* össze lehet foglalni a világról alkotott tudásunkat. És az még csak hagyján, hogy erről ma mit gondolunk, de mi történt azóta? Az iskola és a tananyag ezt a pozitivistá dogmát megőrizte, és azt hisszük — miközben az egyes tudományágak már saját magukról se hiszik —, hogy az iskolában létezhet a világmindenség megismerésének teljes leképeződése. Könnyen elképzelhető, a dédszüleink milyen tananyaggal találkozhattak történelemből, magyarból, fizikából és kémiából: gyakorlatilag a mi alsó tagozatunkkal vagy általános iskolánkkal. Azt, hogy ők mindezt egy négy plusz nyolcéves iskolában alaposan meg tudták tanulni, ez nem csoda. De világos, hogy ez az igény ma nem illeszthető össze a világunkkal. A harmadik fontos dolog, ami miatt téves iskolavízióknak van, az az, hogy a 19. század végén még ép-

pen, hogy létezett az a gondolat, hogy a pedagógus a tudás letéteményese. Ma ez az elképzelés egy Don Quijote-i helyzetet eredményez, annak minden szépségével és szánalmasságával együtt. Az intézmény így maradt, ezt valószínűleg a társadalmi elithez való vonzódás közhangulata konzerválta Magyarországon. Ma már ez a vesszőfutás, ez a szelekción szándék és a tudásközvetítési mód, azt kell mondjam, teljesen szánalmas. Mindezek helyett viszont létezik jó pár funkció, amit a társadalom felé az iskolának kéne betöltenie a gyermekek nevelésében a tehetséggondozástól a felzárkóztatásig. Mert mi is kellene ahhoz, hogy ma valaki társadalomképes felnőtt legyen? Együttműködni, kommunikálnia kell tudni, és talán elcsépett a szó, de látjuk a hétköznapjainkban, hogy problémákat kell tudnia észlelni és megoldani. Így működünk mi, felnőttek, és erre kellene felkészíteni a gyerekeket.

Visszatérve az első mondatomra, ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy nincs szükség tananyagra, hiszen létezik egy ilyen, másik végletet képviselő szemlélet is. A tananyag nyilvánvalóan szükséges ahhoz, hogy ezeket a funkciókat betöltse az iskola. Nem beszélve arról, hogy nemcsak a munkaerőpiacra képzünk gyerekeket, hanem az iskolának az is a dolguk, hogy diákjaik boldog és kiegyensúlyozott, biztonságban élő felnőttek legyenek. Márpedig az, hogy egy nemzetben, egy kultúrában otthonosan érezze magát valaki, hogy biztonságban legyen, ehhez kulturális tradíciók, tudáselemek kellene; hogy a boltban jól érezze magát, ahhoz matematikai tudás kell. De a tudások, ezek a tananyagok, ezek a tankönyvek, ezek eszközei kell, hogy legyenek a nevelésnek, és nem a céljai. Így tehát, igen, azt gondolom, hogy nagyon hangsúlyosan nem kompatibilis a mai gyerekekkel, és főleg a mai célokkal a tananyag-központúság.

*A tehetség ígéret, egy ígéret-forma. Hogyan bontakozhat ki? Mi kell egy pedagógusnak ahhoz, hogy érzékelje és támogatni tudja? Vannak olyan pedagógusok, akik erre képtelenek, és vannak, akik képesek?*

Majd beszélgethetünk a pedagógusok tehetségéről is, de alapvetően egy pedagógus, ha ember, és ha kapcsolatot tud létesíteni a gyerekekkel, akkor nem lehet erre alkalmatlan. A diák tehetségének a felismerése ugyanolyan alapvető funkciója az iskolának és a pedagógusnak, mint mindaz, amiről eddig beszéltem, és ami a tananyag-központúság miatt hiányzik. Mindaddig, amíg a tanítás és a tananyag az életünk központja, addig nem lesz módunk és szükségérzetünk ahhoz, hogy felismerjük a gyerekek tehetségét. Itt nemcsak a kitűnően tehetséges gyerekekről van szó, hiszen az, hogy valamiben mindenki tehetséges, az nem egyszerűen egy szlogen, hanem valóban mindenkinek vannak sajátos potenciáljai. Vannak kiemelkedően tehetséges gyerekek, de az, hogy odafigyeljek a gyerekekre, hogy teret adjak nekik, hogy megszólalhassanak, hogy kreatívak lehessenek, az alapfeltétele annak, hogy egyáltalán felismerjem a tehetséget. Szorosan kötődik az előbbi kérdéshez ez a második, ugyanis minden pedagógus alkalmas lenne, ha módja és igénye lenne arra, hogy egyesével figyeljen a gyerekekre.

Nagyon érdekes a jelenlegi felállás az iskolarendszer és a tehetség között. Nyilván minden alól, amiről beszélünk, vannak kivételek, pozitív kivételek. De általában véve azt tudom mondani, hogy

a következő esetek lehetségesek: ha egy gyereknek olyan típusú tevékenységben tűnik ki a tehetsége, ami egy tantárggyal azonosítható, akkor szerencsés a helyzet, mert akkor az iskola adja meg magát és azt mondja, hogy akkor én szemet hunyok afölött, hogy te csak ebben vagy tehetséges. Nagyon jellemző felállás ez. Hogyha ez az azonosítható tehetség bármilyen olyan területen mutatkozik (zene, sport), ami a mai átlag társadalom számára felfogható dolog, még akkor is előfordulhat. Vagy nem az iskola adja meg magát, hanem a gyerek vagy a szülei, és azt mondják, hogy nem érdeklí őket, hogy kompatibilisek-e az iskolával. És azt mondják, hogy nem baj, bukjon meg mindenből, ne vegyék föl egyetemre, de legyen jó sportoló, vagy zenész. Ez egy nagyon komoly konfliktus. Tulajdonképpen nem mondhatom, hogy általában megakadályozza a tehetségek kibontakozását az oktatási rendszer, de egyelőre a siker csak kompromisszumok árán jöhet létre. Az embernek jelenleg választani kell, hogy az úgynevezett iskolára figyel, vagy a gyerek tehetségére. Ez nem jó helyzet. Tulajdonképpen, amikor úgy fogalmaztam, hogy az iskola megadja magát, akkor egy lehetséges stratégiát alkalmaz, de nem intézményesült formában. Belátja, hogy elengedhet egy csomó olyan dolgot, amelyet automatikusan létkérdésnek tartana. Elengedheti azt, hogy ismerje a gyerek Walther von der Vogelweide életét és műveit, elengedheti azt, hogy meg tudja oldani egy bonyolult matematika feladatot, vagy testnevelésórán a gerendagyakorlatot végig tudja csinálni. Valószínűleg az az apró lépés kéne előre, hogy ez intézményesülten legyen elhagyható. Egyelőre nincs meg ez a szabadsága az iskoláknak. Márpedig arra lenne szükség, hogy világos legyen: sokkal fontosabb az, hogy a gyerek valamiben erős (főleg tudva azt, hogy valószínűleg erre épül majd az egész élete), és hogy belássuk, a fontosnak tartott dolgok megakadályozhatják ennek az erősségnek a kibontakozását. Ennek elkerüléséhez az alapvető értékrendnek kell megváltozni. Nem a tananyagért vagyunk, hanem a tananyag segíti azt, hogy kibontakozzon a tehetség.

*Nem akarom túlfeszíteni a problémát, de vannak egyáltalán ilyen iskolák, ahol ez a gondolat cselekvő, vagy ez a segítő figyelem inkább csak egyes tanárok jellemzője?*

Vannak olyan iskolák, amelyek erre figyelnek. Vannak olyan iskolák, amelyek a kollektív füllentést vállalják. Vannak olyan elit gimnáziumok, amelyek rutinszerűen úgy működnek, hogy tudják, vannak, akik kémiaiából, fizikából, matekból vagy magyarból tehetségesek, és picit szemet hunynak a többi fölött. Vannak olyan iskolák, amelyek kifejezetten tehetséget gondolnak, a szó igazi értelmében, tehát hagyják, hogy kibontakozzanak a gyerekek. De ezek különleges iskolák. Ezeket úgy hívják, hogy alternatív iskolák. Azonban nem megfelelő állapot, hogy egy jól működő iskolát alternatívnak kelljen hívni. Más tehát a szükséges halmazalkotás. Általában jellemző, hogy az úgynevezett reformpedagógiai iskolák jobban figyelnek erre. Ők többnyire a személyiségközpontú pszichológia, illetve pedagógia elkötelezett követői. Világos, hogy itt a személyes figyelemnek nagyobb szerepe van, de ez nem jelenti azt, hogy maga a Waldorf pedagógia, vagy a Mon-

tessori pedagógia önmagában jobb, mint más. Abból a szempontból mindenképpen példát jelentenek, ahogyan odafigyelnek a gyerekekre.

*Hogyha ígéretként fogjuk fel a tehetséget, mi kell még, hogy az ígéret valóra tudjon válni?*

A gyermekek bizonyos szabadsága, mert erről is beszélünk. Szinte semmi más nem kell. A már felismert — különleges — tehetségek gondozásának nagyon komoly szakmai háttere és rendszere van Magyarországon, és nemzetközileg is. De az alapot az jelentené, amiről eddig beszéltünk, legyen pályája egy gyereknek arra, hogy megmutathassa magát, legyen készség és képesség az iskolában arra, hogy ezt értékelje, sőt segítse. Nyilván akkor is kompromisszumot köt, mert az esetek nagy részében nem engedheti el azt, hogy egy gyerek bármilyen, mondjuk általános fejlesztő, szocializációs folyamatban vegyen részt a segítségével. Nyilvánvaló az is, hogy minden iskola nem lesz ettől alkalmas arra, hogy zene és sport, irodalmi és egyéb tehetségeket gondozzon. De — ahogy említettem — ennek a külső fogadófelülete és gondozófelülete Magyarországon példamutató európai, illetve világszinten is. A tehetséggondozás civil háttere, szervezetei, állami támogatása évtizede-másfél évtizede nagyon komoly hazánkban. Ez azt jelenti, hogy vannak olyan úgynevezett tehetségpontok, tehetséggondozó, tehetségfelismerő intézmények és helyek, ahova — sajnos egyelőre még jórészt az iskolarendszeren kívül — besétálhat valaki, egy család, vagy egy gyerek, hogy megnézzék, tényleg tehetséges-e vagy sem, miben mit érdemes lépni, tanácsokat, segítséget kaphatnak. Valószínű, hogy a feladat egyelőre csak egy ilyen metarendszerrel kezelhető, mert mindenhol nem lesznek alkalmasak arra, hogy bármiben kiemelkedő tehetséges gyerekekkel foglalkozzanak. De ez már egy láthatáron lévő megoldás.

*Minden egyes ember ígérethordozó. Jó matematikos, fizikás, zenész vagyok, nagyon szépen táncolok, ügyes súlylökő vagyok — ezek különböző típusú ígéretetek, vagy tehetségek. Egyenként elgondolva, vagy megvalósítva nem okoznak egyoldalúságokat? Nem tesszük szegényebbé a valóságot, hogyha specializációval vagy elitképzéssel ilyen szűkös optikával nézünk egy-egy gyerekre?*

Igen, ezért mondtam azt, hogy mindenképpen szükség van kompromisszumra. Azt nem engedheti meg egy család, a társadalom és az iskola se, hogy be- és elenged egy nagyon szűk csövön valakit. De azért az, hogy azt látjuk, csak nagyon matekos valaki, vagy csak nagyon sportoló, az egy picit becsapós. Az egyik gondolatom erről, hogy mégis klasszikus jelenség, amikor valaki egyszerre tehetséges orvos és egy vonósnegyesben játszik. Az, hogy valaki egyszerre tehetséges matematikus és verseket ír, és fordítva, vagy az, hogy egy tehetséges művész szereti az egészséget és a sportot. Amiről Ön beszél, az nem annyira tehetség és tehetség egymást kizárása, hanem a tudás és a tudás esetleges egymást kizárása. Nem a tehetséggondozás problémája, hanem a tudományoknak a polarizáltsága, hiszen az, hogy ha valaki tehetséges matematikából, az még nem zárja ki azt, hogy tehetséges legyen, mondjuk, zenében. De ahhoz, hogy ma kémiaprofesszor legyen valaki, olyan tudást kell összeszednie, ami szinte kizárja azt, hogy emellett esetleg irodalommal is komolyan foglalkozzon, és vice versa. Ez egy teljesen más probléma. Itt a tudományok specializálódása és izonyatos tudásanyaga az, ami némileg megnehezíti, hogy valaki több pályán mozogjon. De ez egy nem tehetséges ember esetében is így van.

*Mondható, hogy még mindig és folyamatosan intellektuális képességekkel próbáljunk meg az összes többit, az érzésvilágot, az emóciókat, az akarati életünket, az emlékeinket, a vágyódásainkat, a valósi nyitottságunkat felülírni, felülgondolni?*

A kérdésében is rendet raknék a tehetség szempontjából, az én szakmám látószögéből. Valójában a tehetség nem attól függ, hogy miben nyilvánul meg, tehát nem abban mérjük a tehetséget, hogy valaki megnyeri az olimpiát vagy szépen fest, vagy ért a matematikához. Ez, majdnem azt mondanám, szinte csak felületi kérdés. A tehetség ugyanis olyan komplex, ismerhető és felismerhető tulajdonságrendszer az emberben, aminek az intellektualitás is a része. És amikor Ön azt mondja, hogy az intellektuálissal elnyomjuk a többit, ezzel nem tudok egyetérteni, mert az intellektualitásnak csak egy nagyon-nagyon szűk szeletével nyomjuk agyon — egyébként magát az intellektualitást is. Tehát a gondolkodást, a kreativitást, az intellektuális kreativitást is agyonnyomjuk azzal, hogy a memória áll az első helyen. Az, hogy valakit ígéretnek, tehetségnek látunk pszichológiailag, vagy a tehetséggondozás inerciarendszerében, ennek vannak megfogható jelei. Az egyik fele ennek egy kognitív típusú jelzőhalmaz, a másik, úgy mondja a pszichológia, hogy affektív típusú jelzőhalmaz. A kognitív típusú tulajdonságokban van olyan, ami közel áll a mai iskolához. Mondjuk a matek, a szimbólumrendszerek kezelése, vagy a nyelvi kompetenciák. Természetesen nem úgy, hogy matekfeladat és nyelvtani szabály, de az is benne van. Hanem inkább a dekódolás, a matek megértése, tehát hogy mit kezdünk a szimbólumokkal, illetve a kódolás, vagyis hogy a gondolatainkat hogyan tudjuk nyelvi formába önteni. Aztán szintén a tehetség, a kiemelkedő tehetség jele a magas szintű koncentráció, meg a jó memória. Ez is teljesen kompatibilis a mai iskolával. Bizonyos pszichés érettség is, ami leginkább a koncentrációban meg a memóriában nyilvánul meg.

De van négy olyan kimondottan kognitív típusú tulajdonság, ami hiába kognitív, nem kompatibilis az iskolarendszerünkkel. A kíváncsiság és a tudásvágy. Aztán a sokrétű érdeklődés, amit Ön kizárónak érez. Egy igazán tehetséges ember arról ismerszik meg, hogy igenis sok minden érdekli, és lehetőleg komplex módon. Mert, mondjuk vásárláskor, amikor édesanyja mosószert vesz, akkor egyszerre érdekli ennek gazdasági, szociális és biológiai-kémiai vetülete. És a negyedik, a kreativitás. Ezek olyan kognitív típusú mutatói a tehetségnek, amelyeknek, hiába vagyunk egy intellektuális túlsúlyú iskolában, még sincs terük. És akkor még nem beszéltünk arról, amit Ön is említett, hogy van a pszichológia által affektívnek nevezett jelzőhalmaz. Ami meg aztán végképp nem kompatibilis egy mai átlagiskolával. Például az, hogy nagyon sok energiája van egy tehetséges gyereknek, az, hogy iszonyatosan erős a kötődés benne, az, hogy nagyon jó a humorérzéke, az, hogy nagyon intenzív érzelmi élete van, az, hogy maximalista (mondjuk ez az egyetlen, amit talán illik a rendszerbe), és az, hogy fejlett igazságérzete van, no hát ez a legkevésbé sem. Ha afelől közelítünk, hogy mit gondol a pszichológia, a pedagógia arról, hogy kit nevezünk tehetségesnek, akkor ez részben válaszol is az összes eddigi kérdésre.

*Ön szerint „kemény átalakítás” kellene az oktatásban. Lehetne erről az Ön szerint kívánatos átalakításról valami bővebbet tudni?*

Ha én is Don Quijote szerepét szeretném felvenni, akkor azt mondanám, hogy amiről eddig beszélgettünk, azt én bevezetném holnaptól az iskolában. Ez persze nem menne. Tehát az utóbbi időben, mondjuk csak húsz évet alapul véve, nagyon sok olyan kezdeményezés történt az oktatásirányításban, függetlenül pártoktól és koroktól, ami nagyon pozitív lépés volt ebbe az irányba. A kompetenciamérés, az új típusú kétszintű érettségi, a pedagógus életpályamodell, meg a pedagógus kompetenciák tudatosítása — rengeteg olyan lépés, ami már előremutató, és az is előremutató lenne, ha ezeket valahogy elfogadtatnánk a rendszerrel. Van egy kompetenciamérésünk, ami remek visszajelző felület arra, hogy mi történik egy iskolában és egy gyerekkel, de nem használjuk. Nem tanulták meg a pedagógusok, és az iskolák nagy része sem, hogy ez mire jó. Van egy pazar érettségi rendszerünk, ami pont arról szól, amiről eddig beszéltem, de hiába, mert nem hat arra, hogy mit tanítunk. Tanítunk ugyan valamit, amit megszoktunk, és a végén leérettségizünk, ugyanakkor érezzük, hogy a kettőnek nem sok köze van egymáshoz. Nem szervesült az, amit az érettségi sugall, és így tovább.

Én most, a mai fejemmel úgy érzem, hogy ezért a kulcs bármilyen változáshoz a pedagógusképzés és -továbbképzés radikális átalakítása lenne. Ami egyébként, ha lehet, még konzervatívabb, mint maga az oktatási rendszer. Hiszen a pedagógusképzés egyre inkább a tudománygyetemeken zajlik. Az egykori pedagógusképző főiskolák is egyetemi karok lesznek. Mindig is érezték az emberek, hogy egy tanárképző főiskolán vagy egy tanítóképzőben valahogy a pedagógus professzió kialakítása egy kicsit komolyabb célkitűzés. De most abban a képletben mozgunk, ami ugyancsak 19. századi hozzáállás, tudniillik az, hogy valaki valamilyen szakos tanár, az azt jelenti, hogy valamilyen szakma diszciplináris tudásanyagát jól ismeri. És ezt egy nagyon vékony, ilyen szempontból tulajdonképpen szinte valóban fölösleges pedagógiai mázzal körbeveszik, és aztán a pedagógus elmegy az iskolába, és azt csinálja, amit eddig, hogy továbbadja ezt az egyetemen megtanult diszciplináris tudást. Meg kell jegyezni, hogy a mai pedagógusképzésben éppen ezért a diszciplináris szakemberek és a pedagógiához, pszichológiához értő szakemberek bármikor át tudnák harapni egymás torkát azért, hogy nagyobb teret kapjanak ebben a rendszerben. De egyiknek sincs igaza. Sőt a tudománygyetemeken per definitionem a pedagógiával és a pszichológiával foglalkozó emberek is diszciplináris szakemberek. Tehát, mindenkitől elnézést kérve, sokszor majdnem ugyanolyan fölösleges dolgokat tanítunk pedagógiából, pszichológiából is, aminek semmi köze nincs a valós pedagógiai feladatokhoz, mint mondjuk a történelem vagy fizika szakos kurzusokon. Itt rejtőzik tehát az a drámai lépés, amit majdhogynem erőszakkal meg kéne tennünk. Meg kellene ugyanis nézni, mire kell nekünk pedagógus, és mi kell ahhoz, hogy ő olyan legyen, és nulláról kellene felépíteni újra a pedagógusképzést. Mivel pedig a pedagógusok nagy része már nagyon rég elvé-

gezte az egyetemet, főiskolát, a pedagógus továbbképzési rendszert is föl kéne ehhez újra építeni. Ez évtizedek óta nagyon rendezetlen terepe az iskolai világnak.

*Erről részben már beszéltünk, de az eddigiek mellett a magyar oktatási rendszernek hol vannak további erősségei? Mik a lehetőségei és hol vannak a fehér foltjai?*

Mindenképpen nagy fehér folt maga az egész oktatásügy, hogy évtizedek óta ideológiai kérdés az oktatás. Pedig az oktatás ugyanúgy, mint az egészségügy vagy a mérnöki tudományok, egy mesterség. Egy mesterség és egy ügy, melynek saját inerciarendszere van. Semmilyen ideológiából nem lehet levezetni azt, hogy mire való az iskola, és mire jó. Sem a demokráciából, sem az emberi jogokból, sem a nemzettudatból, mert nem ezeknek a szempontjai szerint lesz jó, amitől jó egy iskola. Az nagyon fontos, hogy egy jól működő iskolában megjelennek ezek a tényezők, és az se baj, ha négyévente vagy nyolcévente más ilyen tényezők jelennek meg, mert egy jól működő iskolában ez egy járulékos jutalom, vagy veszteség, ahogy tetszik. Tehát ez egy fehér folt, és nagyon fontos meglépendő lépés lenne az, hogy ahogy egy gyárépítésről a mérnökök döntenek, az egészségügyről az egészségügyi szakemberek döntenek — itt is felül tudjunk emelkedni minden oldalon az ideológiai görcseinken, és okos emberek összeüljenek arra, hogy megoldást keressenek. Ezek az okos emberek, tudom, hogy ugyanazt gondolják egyébként az iskoláról és a pedagógiáról, ha megerőltetik magukat. Ez egy nagyon nagy lehetőség is, mert Magyarországon nagyon jó szakemberek vannak, nagyon jó iskolai példák vannak, és nagyon tetre kész pedagógustársadalom van. Ezek komoly lehetőségek. A következő fehér folt és lehetőség tulajdonképpen éppen ez a pedagógustársadalom. Nem lehet úgy pedagógiai reformot végrehajtani, hogy ők mellékszereplők ebben. Amíg százötvenezer pedagógus nem mondja rá valamire, hogy rendben van, addig az nem fog működni. Mert akár jogszabály születik, akár nem, tanterv születik, vagy bármi is, nélkülük nem működik majd a dolog. Ez ténykijelentés is: nem működik.

*Érdekelne, hogy mind-ebből hogyan ragadhatók meg a halmozottan hátrányos területek, az ott élő emberek. Például a cigányság jelenléte és az ő lappangó tehetségeik? Hol tartunk ezzel kapcsolatban a pedagógiai közéletben?*

Némileg a szőnyeg alá söpörjük a problémát. Tehát, hogy ennek milyen kvantitatív és kvalitatív jelentősége van, ezzel nem foglalkozunk eléggé. Ismét utalnék a pedagógusképzésre. Ennek elképesztő súlya kellene, hogy legyen, hogy jelképes legyenek, akár odáig is, hogy lovári nyelvet tanuljanak a pedagógusok. Annak persze nagyon sok dimenziója van, hogy sínre kerüljön ez a probléma, hogy felemeljük a cigányságot vagy a halmozottan hátrányos helyzetű régiókat. Ehhez nagyon komoly tükörbe nézésre van szükség, annak a felismerésére, hogy ez a probléma itt él velünk. Súlyos és nagyon komoly direkt lépések szükségesek ahhoz, hogy például Északkelet-Magyarországon legyen pedagógus. Északkelet-Magyarországon ma például szinte egyáltalán nincs óvodapedagógus. Ha pedagógiai asszisztens van, már az is ünnep, de pedagógus nincs, nem találunk. És ha tetszik, ez piaci kérdés is. Tehát, ha ezt meg kell oldani, akkor meg kell oldani. Ha valahol nincs kórház és muszáj, hogy legyen, akkor ki



kell fizetni, amit ki kell fizetni. Itt is ki kellene fizetni. A problémának a szakma, tehát a pedagógiával foglalkozó emberek abszolút tudatában vannak, aminek megoldásához egyébként minden, ami a beszélgetésünkben eddig elhangzott, nagyon fontos előjáték lehetne. Tehát, ha a személyekre figyelünk, a tehetségekre figyelünk, ez automatikusan nagyon nagy előrelépés lenne abban, hogy halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket is nevelni tudjunk. De amikor egy olyan Nemzeti Alaptantervben, amely azt mondja magáról, hogy minden magyar iskolába járó emberrel szembeni alapelvárás, ugyanakkor olyan dolgok szerepelnek, melyek egy kvalifikált felnőtt értelmiségi számára is komoly kihívást jelentenek, ezzel fityiszt mutatunk mindenkinek, aki hajlamos a lemaradásra.

*Nézzünk máshonnan is a témánkra! Van olyan, hogy pedagógiai véna, hogy pedagógiai tehetség? És ha igen, mi lenne ez?*

Ha most újra elmondanám, hogy milyen jelekből ismerhető fel a tehetség, akkor azt mondanám, hogy ez megnyilvánulhat a sportban, de lehet, hogy ha Egerszegi Krisztinát nem látják meg úszni, a tehetsége akkor is megnyilvánult volna a hegedülésében, és lehet, hogy ha abban nem, akkor az irodalmi vénájában. Természetesen van, akinek jó érzéke van a színekhez, de van olyan is, hogy valakinek a testfelépítése olyan, hogy eleve alkalmasabb az úszásra. Nyilván van ilyen a pedagógiában is. Ha például valakinek a szociális kompetenciái, az empátiája különösen fejlett, akkor valószínűleg könnyebben mutatkozik meg a tehetsége a pedagógiában. De a tehetséges pedagógust pontosan ugyanazok a dolgok jellemzik, mint a tehetséges futóbajnokot. Nem sorolom föl még egyszer. A kreativitástól a nyelvi kompetenciáig és a kötődéstől a humorérezkig. Tehát van olyan, hogy tehetséges ember, és ezek közül van, aki tehetséges pedagógus. Nagyon sok minden, ahogyan a sportban, a zenében vagy a matematikában a tehetség mellett meg is tanulható, ugyanis minden megtanítható, és a tehetség az, amikor ezt a megtanult dolgot valaki jobban csinálja, mint mások. Tehát megtanítható az, hogy valaki jó tanár legyen, és az lesz jobb tanárnak, az lesz az, akitől jobban elájulnak a gyerekek egy matematika órán, aki ugyanezt a tehetségével is körbeveszi. De nem arról van szó, hogy egy tehetséges tanár tudja ezt megtanulni, és egy tehetségtelennek meg nem lehet megtanítani. Nem különösebben tehetséges embereknek is meg lehetne tanítani, hogy nagyon jó és korszerű pedagógus legyen, akire felnéznek, akire érdemes odafigyelni. De akkor is látszani fog a kettő közül, hogy ki a tehetségesebb.

*Lassan a beszélgetés végére érünk. Van olyan, hogy keresztény, vagy katolikus pedagógia? Van egyáltalán ilyen?*

Definíció-szerűen van. És ezt érdekes módon egyébként nagyon kevesen tudják. Tehát a katolikus egyháznak, a történelmi egyházaink közül csak a katolikus egyháznak, nagyon komoly központi elképzelése van, és leírt instrukciói arról, hogy mit gondol a pedagógiáról. A II. Vatikáni zsinaton a *Gravissimum educationis* kezdetű zsinati dokumentum ennek az alapja. És a Vatikánban létezik egy Nevelési Kongregáció, amelyik folyamatosan, de legalább tíz évente reflektálva az

idők múlására, és egyébként a pedagógia és a pszichológia fejlődésére, állást foglal abban, mit gondol a katolikus pedagógiáról. Nagyon büszke vagyok arra katolikus pedagógusként, szakmabeliként, hogy pontosan ugyanazt gondolják, amit általában a szakemberek. Tehát a katolikus pedagógus, illetve a katolikus egyház egyáltalán nem a konzervativizmust, egyáltalán nem a hagyományok őrzését, mármint a professzionális típusú hagyományok őrzését tartja szem előtt, hanem az egyik legprogresszívebb iskola- és tanulásképpel áll elő. Bármilyen nemzetközi szakmai szervezet megnyalná a tíz ujját az egyházi dokumentumok aktualitása láttán. Ám ez utóbbi nyilván több, mint amiről eddig beszéltünk. Vannak olyan dolgok, amelyekben többet vár, vagy többet mond. A zsinat, vagy a kongregáció dokumentumai a katolikus pedagógiában erősen ragaszkodnak például az identitás megőrzéséhez és a hűséghez. Nyilvánvalóan a fiatalok hitének az építéséhez is ragaszkodnak, de mindezt nagyon-nagyon felvilágosult módon, ha szabad így fogalmaznom — a személyes szabadságnak, a rávezetésnek, a példamutatásnak, a hitelességnek az eszközeivel. Nagyon-nagyon fontos plusz az is, hogy a közösséget tartják a katolikus pedagógia legfontosabb terének és céljának, hogy egy iskola, a tanárok, a tanár és a diák, a szülők, tanárok és a diákok közösségét építse a katolikus pedagógia. Tartalmilag nagyon fontos többlete a katolikus pedagógiának, hogy a mit és a hogyan mellett a miért kérdését is föl meri tenni. A módszerek, a technikák és a tárgyak általában megvannak a szekuláris pedagógiában és iskolában. De az ok és a cél, főleg az ok, tabuterület. A katolikus pedagógia ezeket a kérdéseket is előtérbe helyezi.

Nyilvánvaló, hogy a katolikus pedagógiának van egy olyan keresztény antropológiai alapja, ami meghatározza, hogy mit tartunk emberideálnak, és bármennyire is szabadnak tartjuk a gyerekeket, azért előttünk egy krisztusi ideál lebeg: szentháromságos az ideál a közösségben és krisztusi is, aki ideál abban, ahogyan élt és tanított. Illetve a mi Istenképmáságunk, vagyis az, hogy szabadságra vagyunk teremtve, az, hogy a teremtésre vagyunk teremtve, az, hogy végtelen boldogságra vagyunk teremtve, az, hogy szeretetre vagyunk teremtve, ezek nyilván meghatározzák, ha tetszik, lelkileg, szellemileg, vagy akár ideológiailag azt, hogy mi az, hogy katolikus pedagógia. Azonban, ha mondjuk a főiskolán vagy egyetemen tanítok arról, mit is tartok katolikus pedagógiának, ennél sokkal egyszerűbben szoktam fogalmazni. Szerintem a katolikus pedagógia az, amit egy katolikus pedagógus csinál. És katolikus pedagógus pedig az a katolikus ember, aki pedagógus. Azt gondolom, hogy ha egy hiteles hívő és igaz katolikus ember pedagógus, akkor ő azt csinálja, ami a katolikus pedagógia. És visszaértünk a kérdéshez. Nem tud mást csinálni. Mindaz, amit a katolikus pedagógiáról felsoroltam, az ő, tehát egy professzionális, korszerű pedagógus, aki katolikus.

# Ígéret az állandóságra – a stabilitási fogadalom

BAÁN IZSÁK

1978-ban született. Bakonybéli bencés szerzetes, teológus, a pannonhalmi Szent Gellért Szakkollégium és a római Szent Anzelm Egyetem oktatója, a Gratuitas Szerzetesteológiai Intézet munkatársa. Legutóbbi írását 2020. 12. számunkban közzöltük.

<sup>1</sup>Vö. Szent Benedek Regulája 58, 17.

„Ki a szerzetes? Akit szerzetesi ruhában temetnek el.” A szerzetesi anekdotakincsből merített meghatározás frappánsan világít rá arra, hogy az életünk legmélyebb rétegét érintő döntéseink valóságára csak az üthet pecsétet, ha mindhalálig kitartunk mellettük. A szerzetesi létformához mint keresztény életállapothoz hozzátartozik az egész életre szóló elköteleződés. Az egyházjog szerint szerzetes úgy lehet valaki, ha egy közösségben élethosszig tartó fogadalmat tesz az evangéliumi tanácsokra, az engedelmességre, tisztaságra és szegénységre. A Szent Benedek Reguláját követő monasztikus hagyományban azonban, mely a „klasszikus” szerzetesi fogadalmak kialakulásánál jóval korábbra nyúlik vissza, a szerzetes az engedelmesség mellett két másik dolgot kell, hogy megígérjen: stabilitást és a magyarrá nehezen fordítható, a latin *conversatio morum* szóösszetétellel meghatározott „erényes életvezetést”, „szerzetesi életalakítást”.<sup>1</sup> Pusztán a szavak szintjén is megállapítható, hogy a benedeki fogadalmak arra hívják a tanítványt, hogy a naponta őt megszólító és mindig új utakra hívó isteni Igére hallgatva (*oboedientia*) egy életen át folyamatosan alakuljon (*conversatio*), de mindezt stabilan, úgy, hogy közben valamiben — a folyamatban való megmaradásban — állandóságot, változatlanságot ígér.

Stabilitást ígérni paradox dolog. Az állandóságra, a belső biztonságra persze mindannyian vágyunk. De ma, amikor a — koronavírus által erősen megnyirbált — mobilitás a legfőbb értékek közé tartozik, s amikor önazonosságunk szabad meghatározásának vagy megváltoztatásának lehetőségét sokan személyiségi jognak tekintik, egy olyan ünnepélyes ígéret, mely a jövőre vonatkoztatva látványosan lemond a változtatás lehetőségéről, sokaknak inkább ijesztő, mint vonzó: mintha a pszichés stabilitást, a belső biztonságot ma éppen a kilépés, a választás és a változtatás lehetősége garantálná. Az életre szóló elköteleződés egyre ritkább, a nehézségek, a lehetőségek beszűkülése menekülésre készlet: kórházlelkész ismerősünk elmondása szerint a harmincas, negyvenes éveikben járó daganatos betegek jó része a kezelés alatt nemcsak életerejét és szakmai beágyazottságát, hanem házastársát vagy élettársát is elveszíti. Tízéves magiszteri szolgálatom alapján húsz szerzetesség iránt komolyab-

ban érdeklődő fiatalból kettő lép be a monostorba és egy jut el az ünnepélyes fogadalomig. Manapság arra vállalkozni, hogy ugyanazon a helyen, ugyanazokkal az emberekkel, ugyanazon életszabályok szerint éljünk évtizedeken át, örültségnek, szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnik. S mégis, érett szerzetesekkel találkozáva, akik fogadalmukat megtartva kitartottak a „monasztikus folyamatban”, megtapasztalható az a belső béke és derű, az istenkapcsolatnak az a mélysége és egyszerűsége, ami a stabilitást vonzóvá, vállalhatóvá teszi. Mindezek fényében talán nem haszontalan alaposabban szemügyre venni azt, amit a monasztikus hagyomány stabilitáson ért: megérteni, hogy mit is fogad az, aki ma stabilitást fogad, és milyen üzenete, gyümölcse lehet mindennek mások számára életállapottól függetlenül.

### *Az érintésre nyitottan: a stabilitás mint elköteleződés*

Minden életre szóló kapcsolódás kezdetén megszólítotttságot, megérintődést találunk. Ahogyan az evangéliumi tanítványok története is a Jézussal való találkozással és a tőle érkező kezdeményezéssel, meghívással kezdődik, ugyanúgy a szerzetessé válás útján elindító történés sem lehet más, mint a találkozás a meghívó Istennel. Erről olvasunk a legtöbb szerzetesi szentéletrajzban, s ezt erősíti meg saját, hivatásgondozói tapasztalatom is: semmi más nem tudja megtartani a szerzetest az útján, mint az a mély meggyőződés, hogy Isten hívta meg erre az életformára, ő pedig szabadon válaszolt, igent mondott, és a meghívó Isten képes őt megtartani az úton, az újra meg újra kimondott igen folytonosságában. Ebben az optikában a stabilitás végül is nem más, mint a megmaradás a kapcsolatban: a legelső, legbelső motivációval és a Meghívó személyével való kapcsolatban. A monasztikus élet erős keretei, a napirend, a helyhez kötöttség pedig nem szolgálnak mást, mint hogy a kezdeti megérintődés élő maradjon: a zsolozsma alkalmi, a lectio divina, az intenzív testvéri élet, az előjárónak való engedelmség mind arra szolgálnak, hogy a szerzetes újra meg újra meghallja „a minden nap felé kiáltó isteni szót”,<sup>2</sup> és készséggé váljon a már kimondott válasz megújítására.

<sup>2</sup>Uo. *Prológus* 9.  
(Ford. Söveges Dávid.)  
Bencés Kiadó,  
Pannonhalma, 2015, 24.

Az ünnepélyesen kimondott fogadalom egy olyan, szabadon meghozott döntés kifejeződése, mely a szerzetes változandóságnak alávetett életének integrálásához kiindulásként szolgálhat. Ennek fényében a stabilitás nem a változásról, a fejlődésről való lemondás, hanem az arra való nyitottság, hogy a változás, az élet és a személyiség integritását kikezdő differenciáló tényezők gyakran ellentétes vektorait egyben, egy irányban tartsa az Istenhez való tartozás mindent átfogó erőtere. Amint az orvosi nyelvben a beteg „stabil állapota” nem a teljes változatlanságot jelenti — hiszen ez utóbbi éppen a biológiai halál jellemzője volna —, hanem azt, hogy a testben zajló folyamatokat a szervezet képes egységben tartani és a

gyógyulás irányába állítani, ugyanígy a szerzetesi stabilitás sem a megkérgesedés vagy elmerevedés lelki attitűdjét célozza meg, hanem a belső folyamatok, az érzelmi hullámzás és az előre nem látható életesemények egy irányba fordítását, integrációját.

Mindebből következik, hogy az elköteleződés, bár a fogadalom egyszeri önfelajánló aktusában fejeződik ki, mégsem pontszerű, sokkal inkább egy folyamatban válik személyes valósággá. Ahogy Izrael történetében Isten előszeretettel mutatkozik be úgy, mint aki „az atyák Istene”, „Ábrahám, Izsák és Jákob Istene”, aki a népet kihozta Egyiptomból, azaz olyan Isten, akivel a népnek közös története van, szemben a sokat ígérő, de megbízhatatlan kánaáni bálványokkal, ugyanúgy a szerzetesi elköteleződés is a meghívó Istennel közös történetben, a csábító bálványok helyett a hozzá és a vele kötött szövetséghez való ragaszkodásban növekszik és bontakozik ki.

Ebben a közös történetben a monasztikus hagyomány nagy szerepet tulajdonít a rítusoknak. A napot átszövő liturgia mellett a szerzetesközösség hétköznapijait és ünnepeit szimbolikus gesztusok és áldások kísérik végig: a nap kezdetét és végét, az étkezéseket, a munkát, a közösségi szolgálatokat mind olyan jelek és szavak gazdagítják, melyek a communióban, az Istennel és egymással megélt közösségben való megmaradást hivatottak erősíteni. Ennek a szimbolikus létformának a logikája merőben eltér a világban domináló szubjektivizmus hozzáállásától: a rítus nem függ a szerzetes aktuális belső állapotától, nem ő tölti meg jelentéssel, hanem fordítva, a szimbolikus cselekedet alakítja őt hosszú hónapok, évek alatt. A „tartsd meg a rendet és a rend megtart téged” elve alapján a gyakorlatok hűségese végzése, a napirendben való megmaradás teszi lehetővé, hogy a rítusok által közvetített tartalom ebben a „monasztikus folyamatban” megjelenjen egyéni és közösségi szinten egyaránt.

A stabilitás illetően értelmezését tovább mélyíti, ha felidézzük, hogy az egyik legkorábról ránk maradt, szerzetességet leíró szövegben az elkötelezett életformát élő aszkétákat sajátos, az elköteleződésre utaló névvel illették: a 3. századi szír egyház közösségeiben élő szerzeteseket Afrahat, „a perzsa bölcs” írásaiban a *bnai qeyama* kifejezés fémjelezte, amit leggyakrabban „a szövetség fiai” szókapcsolattal fordítanak.<sup>3</sup> Az eredeti szóösszetétel azonban sokkal tágabb jelentésmezőt ölel fel: a *qum* igéből származó névszó jelenti az „ál-lást”, a „felállást”, akár a feltámadást is a „felállított intézmény” vagy megkötött szövetség mellett. A kor üldözött keresztényei az egyházi közösségben jelen lévő szerzeteseket a stabilitás embereinek látták, nem pszichés értelemben, hanem sokkal inkább az eszkatonra, a dolgok végső rendjére utalva, mint akik szilárdan, elkötelezetten állnak az Ország evilágtól különböző erőterében. „A megnevezésben rejlő fogalmi horizont a »qeyama szövetség« közössége számára tehát a következőket jelentheti: szilárdan állni, virrasztókként talpon maradv

<sup>3</sup>Vö. Aphraate le Sage persan: *Exposé* 6. (SC 349), Cerf, Paris, 1988.

<sup>4</sup>Vittorio Berti:  
*Il monachesimo siriano.*  
In Giovanni Filoramo  
(szerk.): *Monachesimo  
Orientale. Un'introduzione.*  
Morcelliana, Brescia,  
2010, 148.

várni a parúziát, Krisztus visszatértét: egy olyan állva maradás, mely úgy tűnik, hogy a feltámadás ígéretére is utal, az új szövetségnek arra a rendjére, melyet Isten Jézusban kötött az emberekkel.”<sup>4</sup>

### ***A behatárolt végtelen: a stabilitás mint a szabadságban való növekedés kerete***

A monasztikus szerzetesség mindig nagy hangsúlyt helyezett a helyhez kötöttségre, az egyhelyben való megmaradásra. A tematikus apoftegmagyűjtemény nyitó szövegében Antal az üdvösségre vezető három tanácsa közül az egyik, hogy „ha valahol letelepedsz, ne költözz el onnan egykönnyen”.<sup>5</sup> A szerzetes arra vállalkozik, hogy az édenkerthez hasonló, jól körülhatárolt, de felfelé, a végtelen felé nyitott fizikai térben létezzen, s ez segítse hozzá, hogy lelkében is helyreálljon valami az elveszett Paradicsomból. Ennek a szimbolikus létezésnek egészen radikális megtestesítőit a szír szerzetesség „oszlopos szentjeiben”, az úgynevezett sztilitákban találjuk. A világgal szakító aszkéta a lakott helyekről kiköltözve maga mögött hagyta nemcsak az emberi érintkezés, hanem a munka és a mozgás szabadságának lehetőségét is, és egészen Istennek élve egy néhány négyzetméteres területen, az időjárás viszontagságainak kitéve élte földi életének napjait. A ránk marad források alapján a szélsőséges önkorlátozásban kitartó szerzetesek, mint például Oszlopos Szent Simeon, a szentségnek, a belső szabadságnak olyan magas fokára jutottak, hogy a hívő közösség tagjai mintegy orákulumnak tekintve őket az élet legkülönbébb területein kérték tanácsaikat és imáikat. Ennek a radikális aszkézisnek a nyugati megfelelője volt a középkori Európában széles körben elterjedt reclusus életforma: a magukat tornyokba vagy templomok mellé épült cellákba befalazó férfiak és nők sajátos remetemozgalma.

Az aszkézisnek ezek a szélsőséges formái, a radikális fizikai önkorlátozás csak akkor érthető meg, ha látjuk a célt, azt a belső állapotot, aminek elérésre vágyik a magát szűk térre korlátozó szerzetes. A korai szerzetesség teológiájában az önmegtagadás, a testi és lelki küzdelem célját abban a stabil belső állapotban határozták meg, melyet a „szenvedélymentesség (gör. *apatheia*)” kifejezés jelölt. Athanáz Szent Antal életében részletesen leírja ezt az állapotot. Miután Antal hosszú éveken át egy elhagyatott erődbe bezárkózva küzdött a kísértésekkel, végül kilépett onnan, s a környékről emberek mentek hozzá. „Lelke állapotát tekintve tiszta volt. Nem törte össze bánkódás, nem puhította el az élvezet, nem kerítette hatalmába sem nevetés, sem szomorúság. A sokaság láttán nem jött zavarba, de nem is tört ki örömben amiatt, hogy ennyien köszöntik, hanem tökéletesen ugyanolyan maradt, mint akit az értelem irányít és természetes állapotában van.”<sup>6</sup> Ennek a „tiszta” állapotnak a lényege, hogy a lélek, a szenvedélyektől való szabadságnak köszönhetően képes a belső folyamatait, érzéseit, indulatait, vágyait alá-

<sup>5</sup>Apoph. Alph. Antal 3.  
Magyarul:  
*A szent öregek könyve.*  
(Ford. Baán István.)  
Jel Kiadó, Budapest,  
2010, 28.

<sup>6</sup>Szent Athanáz:  
*élete*, 14. In Vanyó László  
(szerk.): *A III–IV. század  
szentjei.* Jel Kiadó,  
Budapest, 1999, 58.

<sup>7</sup>Vö. Baán Izsák  
„A látó lélek”. *Értelem  
(nús) és tudás (gnósis)  
Evagriosz Pontikosz  
írásaiban*. In Hegedűs  
Zoltán et al. (szerk.):  
*Heggyel az ég  
egybe mosódik. Ünnepi  
kötet Korzenszky Richárd  
70. születésnapjára*.  
Tihanyi Szent Gergely  
Alapítvány, Tihany,  
2011, 411–425.

<sup>8</sup>Szent Jeromos: 133.  
*levél (Ctesiphonhoz)*, 3.  
In Takács László (szerk.):  
Szent Jeromos: *Levelek  
II. Szenzár Kiadó,  
Budapest, 2005, 382*

vetni az értelem (*nous*) irányításának. Az értelem itt azonban nem a „józan ész”, a ráció, hanem a lélekben az isteni képmást hordozó „lélekrész”, olyan képesség vagy princípium, amely integrálni tudja a lélek egészét.<sup>7</sup> A korai szerzetesség gondolkodásában ez a fogalom további tisztázásra szorult. Jeromos a szenvedélymentességet félreértve büntelenségnek (*impeccantia*) fordította, s azt állapította meg vele kapcsolatban, hogy egy ilyen állapot az embert „vagy a sziklaszirthez teszi hasonlónak, vagy pedig istenséggé teszi”.<sup>8</sup> A felvetésre válaszul a nyugati szerzetesi irodalom ettől kezdve — megőrizve a görög szenvedélymentesség tartalmi ismertetőjegeit — a „szív tisztasága” bibliai kifejezést preferálta, s az aszkézis közvetlen céljaként ennek az állapotnak az elérését tartotta. Megmaradni az önkorlátozás küzdelmében, leszámolni a hamis ragaszkodásokkal, helyreállít valamit a lélekben a „természetes” azaz Istentől szándékolt paradicsomi állapotból, tartós keretet ad a szabadságban való növekedéshez. Más megközelítésből tehát azt is mondhatjuk, hogy a szenvedélymentesség mint belső stabilitás a lelki harc gyümölcseként a rendezetlen ragaszkodásoktól való szabadságot jelenti, egy olyan állapotot, amely képessé tesz a valódi, tiszta szeretetre.

### *Megmaradni a küzdelemben: a stabilitás mint újrakezdés*

A belső egyensúly, stabilitás állapota azonban törékeny. Már a legelső szerzetesi nemzedék is, mely a belső és külső sivatag meghódítására indult, hamar rájött arra, hogy a belső biztonság nem sajátítható el egyszer s mindenkorra. Sőt, épp a kisebb vagy nagyobb botlások és bukások tapasztalatában való kitartás, megmaradás, a naponta történő újrakezdés a kulcs, mely a stabilitás ajtaját nyitja. Nagyon kézzelfoghatóan mutatja be ezt az igazságot az egyik névtelen apoftegma, amit hosszabb terjedelme ellenére fontosnak tartok egészében idézni:

„Egy testvér, aki a remetecellákban lakott, az ördög működésének köszönhetően gyakran esett a paráznaság bűnébe. Ennek ellenére újra meg újra erőt vett magán, s nem hagyta el a szent ruhát. Szerény liturgiáját végezve kérlete Istent, és sóhajtozva így imádkozott: »Uram, látod az én késztetésemet, győzz le engem a te erőddel! Akár tudom akarni, akár nem, ments meg engem! Mivel sár vagyok, áhítom a bűnt. De mivel te hatalmas Isten vagy, téríts el tőle! Hiszen ha csak az igaz emberen könyörölsz, abban semmi nagy dolog nincsen. S ha csak a tiszta embert mented meg, azon nincs semmi csodálkozni való. Mert ez ilyenek méltók arra, hogy irgalmat nyerjenek. Tegyen hát csodát a te irgalmad velem, méltatlannal, ó Uralkodó, s így mutasd meg a te emberszeretetedet, mert a szegény rád hagyatkozik (Zsolt 9,35).« S ezt elmondta minden nap, akár elbukott a kísértésben, akár nem. Egyszer aztán, amikor éjnek idején a szokásos bűnébe esett, azonnal felkelt, és elkezdte az éj-

szakai zsolozsmát. A démon pedig, látva reménységét és Istennel szembeni vakmerőségét, szemmel látható alakban megjelent neki, s így szólt: »Te itt zsolozsolozol? Hogyhogy nem pirulsz fülig szégyenedben, amikor Isten színe elé állsz, s hogy mered a nevét a szádra venni?« A testvér azonban így felelt neki: »A cella olyan, mint a fémműves műhelye: néha te ütöz a kalapáccsal, néha meg téged ütnek. Mindhalálig kitarok tehát a veled való harcban, amíg csak le nem gyűrlek. És bizony megesküszöm neked arra, aki *eljött, hogy a bűnösöket megtérésre hívja* (vö. Lk 5,32): addig fogom kérni szünet nélkül Istent, amíg csak harcolsz ellenem, s majd meglátjuk, ki győz, te vagy Isten.« Ennek hallatára a démon így felelt: »Bizony, akkor inkább többé nem háborúzkod veled, nehogy még a végén kitarodásod révén koszorút szerezzek neked!« S attól a naptól fogva eltávozott tőle a démon.”<sup>9</sup>

<sup>9</sup>*Apoph. Syst. graeca*  
XV,118. Magyarul:  
*A Paradicsom könyve II.*  
(Ford. Baán Izsák.)  
Előkészületben.

A történet plasztikusan tár elénk egy a lelki életre vonatkozó igazságot: a bűnök és botlások természete, hogy az ember általuk elszakadni látszik Istentől, a kísértő pedig mintha azt szeretné elérni, hogy az ember szégyenében ne szólítsa meg az Istent, sőt, adja fel a küzdelmet. A szexualitás terén jelentkező bűnökkel kapcsolatban különösen is megfigyelhetjük a szerzetesatyák felismerését, hogy a kísértő valódi szándéka nem az, hogy élvezetre csábítsa a szerzetest, hanem hogy kétségbeesésbe taszítsa, s a küzdelem feladására, a küzdőhely elhagyására készítse. Ebben az összefüggésben tehát a stabilitás lényegében a kudarcok alázatos elhordozására való képesség a naponta történő újrakezdés nyitottságával, a bizalom Isten szabadító erejében.

Ez a dinamikus megmaradás, a naponta való újrakezdés, a középpont köré rendezett változás plasztikusan megjelenik a középkori kolostori építészetben, a kerengő elrendezésében. Nagyjából a 12. század elejére egységesült a kánon, mely szerint a monostorok központi terét, a templomhoz kapcsolódó kerengőt építeni illett. A kerengő középpontjában kötelezően Krisztus-szimbólum, azaz fa, kút vagy kereszt található, a teret határoló négy, árkádok övezte folyosó pedig az emberi létezés különböző aspektusait hivatott megjeleníteni. A templom oldala, ahonnan a szerzetesek az imádságra mennek, s ahol a lábmosás szertartását végezték, a lelki embert (*homo spiritualis*) jeleníti meg imádságával, vágyaival és bűneivel. A keletre néző szentélyhez csatlakozó oldalon helyezkedett el a tanításnak teret adó káptalanterem, fölötte pedig a scriptorium, a könyvtár. Ez a délelőttönként világosságban úszó oldal a szellemi, értelmi embert (*homo intellectualis*) szólítja meg. A templommal átellenben lévő szárnyról nyílt a konyha és a gyakran a templomhoz hasonló módon épített ebédlő, valamint a melegedő, melyek a testi ember (*homo carnalis*) szükségleteit hivatottak megszólítani. Végezetül a kerengő nyugati szárnya, ahol a monostor kapuja található, s ahová a vendégek és zarándokok bekopogtatnak, ahol a termények a monostorba érkeznek, az élet társas dimenzióját testesíti



meg (*homo socialis*). A monostor illetén elrendezése, s ahogyan az élet az épületben zajlik, egyszerre tart teret a szerzetesi stabilitásnak, és jeleníti meg azt szimbolikus-rituális formában. A napjait ebben a térben élő szerzetes, aki minden reggel újrakezdi istenkérését és aki életének különböző, változékony aspektusait Krisztus köré szeretné integrálni, a szent térben és időben való megmaradása révén megtapasztalhatja, ahogyan a külső stabilitás belsővé válik.

Akárhonnán is közelítjük meg tehát a stabilitás témáját, látható, hogy a fogadalom nem valami konzervatív merevségről, a változás elutasításáról szól. Sokáig állni úgy a legkönnyebb, ha sétálunk, ha úton vagyunk. A földrengésbiztos épületekre nem az a jellemző, hogy óriási súlyú vasbeton szerkezetekkel erősítik meg alapjukat, hanem épp a mozgásra képes, könnyű szerkezet miatt képesek együtt mozogni a talajjal. Ahogyan Michael Casey, a népszerű trappista tanító írja: „A stabilitás nem mozdulatlanság. Ez a megmaradás és állandóság kulcsa a változások közepette. A legjobb példa erre a szörfös. Tudatában van annak, hogy a felegyenesedéshez és a szörfdeszkán maradáshoz tisztában kell lennie a szél és a víz mozgásával azért, hogy finoman változtatni tudja a súlypontját. A legjobb mód állhatatosnak maradni, ha folyamatosan növekedünk. Ez sosem megszakítások vagy viszonylagos üresjáratok, esetenként megingások nélkül következik be, de a fontos az, hogy folyamatosan haladjunk előre, hogy folyton alkalmazkodjunk a megváltozott körülményekhez, és hogy újra meg újra irányba állítsuk magunkat a cél felé.”<sup>10</sup>

A cél pedig nem más, mint maga Krisztus, illetve a vele való szeretetközösségben megtapasztalt örök élet. A stabilitás erősen kapcsolódik a megtestesülés misztériumához, amennyiben célja „nem egy cselekedet, hanem Krisztus életállapota”.<sup>11</sup> A stabilitási fogadalommal a benedeki regulát követő szerzetes azt ígéri meg, hogy élete hátralévő részének kihívásait az Igében, az Eucharishtiában és a közösségben jelenlévő Krisztus erőterében, a vele való szeretetkapcsolatban fogja megélni, értelmezni, elhordozni. „Pro paradiso quem perdidimus restitutus est nobis Christus salvator: az elveszett Paradicsom helyett kaptuk a megváltó Krisztust”<sup>12</sup> — írja Szent Bernát egyik homíliájában. Az önmagát behatárolt térbe, beosztott időbe és állandó közösségbe, a *paradisus claustralis* zártágába szorító szerzetes stabilitási fogadalmá tehát nem más, mint a keresztiségünkben gyökerező elköteleződés az Istennel való eredeti egységünket helyreállító, megváltó Krisztus mellett. A stabilitás alapja pedig nem a keretek, a falak, az egyházi struktúrák vagy a közösség változatlansága, hanem egyedül Isten hűsége.

<sup>10</sup>Michael Casey:

*Idegének a város szemében.* (Ford. Tamás Ignác.) L'Harmattan – Szent Maurícusz Monostor, Budapest – Bakonybél, 2021, 289.

<sup>11</sup>Hans Urs von Balthasar:

*Szent Jánosi témák a Regulában és mai jelentőségük.*  
In Baán Izsák – Xeravits Géza (szerk.):  
*A remeteélet iskolájában.*  
L'Harmattan – Szent Maurícusz Monostor, Budapest – Bakonybél, 2005, 78.

<sup>12</sup>Szent Bernát:  
*De diversibus* 96,1.

## AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS AZ ÍGÉRETEK

„Mebocsátás nélkül sosem oldanának föl bennünket tettünk következményei alól, és egyetlen, eltörölhetetlen cselekedetünkhöz örökké oda volnánk kötözve (...). Ha nem volnánk megkötve ígéreteink által, nem tarthatnánk meg identitásunkat, reményvesztetten bolyonganánk szívünk sötéttségében (...) — ezt a sötétséget csak a mások jelenlétéből fakadó nyílvanosság oszlathatja el; csak mások köthetik össze azt, aki az ígéretet tette, azzal, aki azt beteljesíti. Mindkét képesség tehát (...) mások jelenlététől és cselekvésétől függ; sem a megbocsátás, sem az ígértétel nem lehetséges magányban, elszigeteltségben nem lehet valódi (...)”.

Hannah Arendtnek, a 20. század egyik legnagyobb politikai teoretikusának a *The Human Condition* (Chicago University Press, 1958, 213.) című alapművéből idéztem. A könyv abban az évben, 1958-ban jelent meg, amelyben Charles de Gaulle, Franciaország elnöke és Konrad Adenauer, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja először találkoztak, mégpedig a tábornokelnök vidéki házában. Ma már történelem, hogy a két nagy katolikus államférfi között személyes szimpátia született, amelynek minden bizonynal döntő szerepe volt abban, hogy a két nemzet jó másfél évszázadon át folytatott véres háborúi, voltaképpen évezredek konfliktusai után egy olyan folyamat kezdődött el, amelynek látványos eseményei — Adenauer franciaországi útjainak állomásai, de Gaulle bonni látogatása, németül elmondott beszéde, végén az „éljen Németország”-gal, s persze az egésznek megkoronázó Élysée-szerződéssel — mintha csak az arendti gondolatok politikai megformázásai lettek volna. A múlt fölött a megbocsátással van hatalmunk: ez az egyik isteni képessége az embernek, amellyel legyőzheti az időt. A jövő fölött az ígérettel, saját megkötésünkkel van hatalmunk: ez a másik isteni képességünk, amellyel legyőzhetjük az időt. Ráadásul, ahogy Arendt rámutat, mindkét képességünk lényegileg közösségteremtő, kapocs-létréhez.

Ez így van személyes életünkben is, és így van a politikában is. Ott is sokféleképpen; a most megidézett események a francia és a német nép és nemzet vitathatatlan legitimitással rendelkező, szabadon választott vezetőinek szabad akaratából született elhatározások kísérői voltak. Mert kétségtelen, hogy az Európai Unió létezésének egyik oka a gazdasági együttműködési érdek (erre

visszatérek), egy másik oka a szovjet–amerikai hidegháború, és más geopolitikai ösztönzők, politikai gyökere azonban ez a kölcsönös elhatározás: a megbocsátás és a közösségvállalás kölcsönös ígérete. Erről a szovjet iga alá került kelet-európai országok nem nagyon tudtak, vagy ha tudtak is, az a „kapitalista Nyugat” belső ügyének tűnt (még pontosabban: a szovjet, s nyomában a magyar sajtó agresszív Párizs–Bonn-tengelyről írt); s ez a tudatlanság ma is fennmaradt. Számunkra — s ezen nem csak a magyarokat értem — az Unió első sorban a gazdag másikat, a nagybácsit; az elitklubot; a földi Kánaánt jelentette, és nagyrészt alkalmasint ezt jelenti ma is. Nem vesszük észre, vagy éppen tudomásul, hogy milyen lélektani, s belőlük fakadó politikai aggályokon kellett keresztülállni két olyan országnak, amelyeket nemcsak a közös, véres múlt, hanem jelenük is sújtott: Franciaországot az algíri válság, Németországot megosztottsága és közvetlen kitettsége a keleti fenyegetésnek. Ráadásul az érdek egyáltalán nem magától értetődően sodorta a két államot egymás mellé: az Egyesült Királyság Közös Piacba való felvételének kérdésében például egyáltalán nem ugyanazt gondolták. Most, a Brexit után, jóval tisztábban is látjuk, hogy mennyivel többet bír el a politikai ígéret, mint a gazdasági érdek.

Ha innen, a voltaképpeni alapítás pillanatából nézzük, akkor a kölcsönös ígéret kiállta az idők próbáját — legalábbis eddig, hiszen hatvan év a történelemben kevés idő. Mindazonáltal föltűnő, hogy az ígéret mögött mély személyes bizalom és hit van, amelynek közösséget az oltár előtt közösén vallotta meg a két államférfi abban a reimsi székesegyházban, ahol Klodvigot, a frankok királyát Tours-i Szent Gergely megkeresztelte. Mennyire más helyszín és gesztus ez, mint a versailles-i kastély, a német császárság franciákat megalázó kikiáltásával, majd a németeket kétségbeesésbe és dühbe taszító világháborús „békeszerződésével”!

De miféle kölcsönös ígéret volt ez? Már utaltam rá, hogy ez magába foglalt valamit a megbocsátásból, hiszen annak is van egy ígéret-oldala, mivel a jövőbeli viselkedésre vonatkozó elkötelezettséget tartalmaz. Az ötvenes-hatvanas években nemigen lehetett szó arról — hiszen a háború még eleven emlék volt, százmilliók közvetlen tapasztalata —, hogy elfogulatlan történelmi múltfeldolgozásra épüljön a megbocsátás gesztusa. Talán nem is a megbocsátás a legjobb kifejezés, hanem egyfajta közös elhatározás egy hosszú múlttal való szakításra. A kereszténység ma igen gyakran úgy jelenik meg a politikai, részben az egyházi közbeszédben is, mint óvni való kincs,

ápolni való tradíció, amelyet gonosz erők el akarnak rabolni, meg akarnak semmisíteni. Bizonyára van ebben igazság, mégis sokatmondó, hogy a két konzervatív politikus tudta, a múlt mekkora teher és ballaszt lehet. „Elfelejttem, ami mögöttem van, és nekilendülök annak, ami előttem van” — írja Pál apostol a filippieknek (3,13), visszahangozva Jézus figyelmeztetését: „Aki az eke szarvára teszi a kezét, és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára” (Lk 9,62). Ismerjük mind Jézus, mind Pál kemény szavait azokról, akik képtelenek a szokások, tradíciók határait túllépni, különösen akkor, amikor erre meghívást kapnak. Az ősök természetesen sok jót is teremtetek, de olykor még ezekről — például az egymás elleni háborúk hőseiről — is le kell mondani valamilyen módon.

Európa közvetlen múltja ráadásul a háború után a legkevésbé sem volt dicső. A kontinens meghatározó országai különféle gonosz ideológiák rabságából szabadultak ki, és megtapasztalták, hogy az alkotmányos, korlátozott jogállamok nagy része — fontos kivételekkel — nem volt képes megvédeni magát sem belső, sem külső ellenségeivel szemben. Szükséges volt tehát egy alapító gesztus, egy alapító ígéret, amelyet természetesen nem tehettek meg mások, csak a valódi egzisztenciával bíró, szuverén cselekvésre képes államok — s ezt meg is tették. Ez az új és merész kezdet talán még a II. Vatikáni zsinat aggiornamentójához is ihletet adott.

Persze mindenképp, a kezdetből, az újból, a változásból is lehet ideológiát csinálni. Pedig a múltat végképp eltörölni nemcsak nem érdemes, de lehetetlen is; és gyakran minél jobban akarjuk, annál jobban hozzáragadunk. A rögeszmévé váló szakítás, divatos kifejezéssel *cancel culture*, egyik veszélye éppen ez, vagyis a látszólagos dinamizmus mögött megmerevedett pózolás, a társas életet megölő képmutatás vagy közöny. Sőt, másik veszélyként a teljes szakítás okozhat újabb ideológiai tébolyt is, ahogy azt éppen az első világháború katalizmáját követő első nagy szakítás megmutatta. De éppen ebből tanulhatott Európa, és ezt, ma úgy látszik, a hatvanas évek mindent felforgató társadalmi átalakulása sem borította föl: úgy nyílt meg a jövő felé, hogy eleddig sikeresen hárította el ezeket a veszélyeket. Amikor az ember a részleteket vizsgálja, akkor persze rengeteg oka lehet aggódni és panaszkodni; én mégis úgy látom, hogy a szakítás keresztény értelme — előre figyelni és menni, de nem a semmibe ugorva — ma is sikeresen óv minket.

Elévülhetetlen érdeme a rendszerváltás középeurópai kormányainak, köztük az Antall-kormányának, hogy pontosan megértették és bátran végrehajtották saját, egymás közötti kiengeszte-

lődésüket. Ezt sem lehet eléggé hangsúlyozni: minden bizonnyal ez volt az egyik legfontosabb feltétel, ami ezeket az országokat és a később csatlakozókat alkalmassá tette arra, hogy az Unió el- és befogadja őket. A jövő így kinyílhatott, s vele együtt a határok is. Aki emlékszik a hetvenes, nyolcvanas évek vassal zárt határaitára, és pedig a keleti irányokba is, az jobban méltányolja, hogy ezek *menyire nincsenek*. Persze tudjuk, hogy azért nagyon is vannak, ámde még a szuverenitás híres ügyében is föltehetjük a kérdést: elképzelhető lett volna az Unió *kívül* úgy megadni az állampolgárságot, s vele együtt a szövetségi jogot, azzal együtt pedig annak gyakorlását is a külföldi magyaroknak, hogy mindez alapjában véve nagyobb konfliktusok nélkül megtörténjék? Még a szocialista internacionalizmus keretében sem történhetett volna ilyesmi, mivel a népek testvériségének szövegei mögött, s ezt mindenki tisztán érezte, nem volt politikai akarat, nem volt szabad politikai cselekvés. Amikor ennek feltételei létrejöttek, akkor ezek a kormányok megtették, amit annak idején az Unió valódi alapítói megtettek, s így el tudtak indulni ugyanazon az úton. Úgy gondolom, hogy Európa politikai valóságát, amelyet az Unió inkább csak intézményszerkezetként jelenít meg, ez a második alapítás teremtettemeg.

A kölcsönös ígéret természetesen nem csak a múlttól szól, az ígéret általában valamilyen pozitív dologra irányuló jövőbeli viselkedésre utal (tehát nem csak, például, a haragtartásról, bosszúról való lemondásra). Bizonyára erre vetül a legnagyobb figyelem, noha — ahogy eddig érveltem — a kiengesztelődés és a szakítás gesztusa ennél is alapvetőbb. De ha ez megtörtént, akkor valóban szükség van arra, hogy a jövőről is közösen gondoljunk valamit.

Mire szokás a politikában ígéretet tenni? Vannak véd- és dacszövetségek, mint a svájci esküszövetség (a svájci állam hivatalos német neve), s amelyek első pillantásra valóban nem többek, mint a külső fenyegetés elhárításának eszközei — de a második pillantásra nyilvánvaló, hogy egy fenyegetés elhárításához kölcsönös bizalomra, az esetleges átmeneti ellenérdekkel szembeni tudatos belső ellenállásra, s ezzel a közösségvállalásra, lojalitásra is szükség van. Ezt a funkciót — tudjuk — nem a ma előttünk álló Unió, hanem a kezdetektől a NATO látta el, s az ebből fakadó bizonytalanság a politika realitásai között jelentős probléma. Éppen Franciaország volt az, amelyik saját katonai önállóságát mindvégig hangsúlyozta és fenntartotta, azt szigorúan saját, s nem európai kontextusban értékelve, s ezzel ezt a bizonytalanságot folyamatosan erősítette. De az Egyesült Királyság távozása, a Földközi-tenger

térségének növekvő instabilitása (török érdekszféra kiterjesztése, afrikai menekülthullámok, az észak-afrikai status quo fölburulása) lényegében ismét Franciaországra hárította Európa katonai védelmének szinte teljes terhét, és ma még nem látjuk tisztán, hogy a német gazdasági gigász mennyire képes és hajlandó a katonai erő mellé a pénz erejét hozzátenni: de éppen a menekültáradat visszatartásában nagyon is hatékonyan látszik. Szinte biztos, hogy a véd- és dacsövetség embrionális, de kulcsfontosságú ígérete ma még teljesületlen, és a homályos szolidaritási kényszerre való hivatkozás erőtlen, akár még káros is lehet, és persze sok fontos játékos van még a pályán. Mindennek ellenére talán nem vágyvezérelt megállapítás, hogy az európai államok ma jobban értik a közös biztonság fontosságát, és ezért tudatosabban és többet is tesznek. Ahogy a svájci szövetség is sok buktatón át formálódott, olykor még belső, kantonok közötti háborúk is beleférték, s persze a külső befolyás, sőt, hódítás sem maradt ki a svájci történelemből, úgy az európai biztonság, ami a politikában a biztonság tudataként ugyanilyen fontos, csak a kihívások és belső konfliktusok megharcolása után teljesíthető ígéret. De — ígéret, s mint ilyen, kötelez, akkor is, ha ez nem mindig látványos.

Ami viszont nagyon is látványos, az a közös politikai sors föl vállalásának ígérete — jellemzően valamilyen alkotmány keretében. Az ősminta az Amerikai Egyesült Államok, amelynek első alapszerződése az úgynevezett Konföderációs Cikkelyek elnevezést viselte, ezt váltotta föl az Unió, s a szövetségi alkotmány, amelynek lényege a tagállamok azonos típusú és nagymértékű autonómiája, valamint a szövetségi állam markáns határokkal, de azokon belül nagyon erős jogosítványokkal. Európa államai azonban tarkabarka képet mutatnak, ha belső hierarchia, a föderális szerkezet felől nézzük: mi magyarok hajlamosak vagyunk elfelejteni erről. Eppen ebből a szempontból az úgynevezett unitárius francia politikai rendszer és a magyar sokkal jobban hasonlít egymásra, mint rájuk az erős tartományi autonómiákkal operáló német, vagy a teljesen vegyes spanyol állam. Már csak ezért is nehéz szabványosított közös alkotmányt létrehozni: ezek a kísérletek meg is buktak. Mi ennek az oka?

Európa minden kicsisége ellenére, vagy azzal együtt, a világ egyik legsokszínűbb sarka, nagyságát és erejét nem kis mértékben éppen ennek köszönheti: ennek egyik közismert politikai védelve a szubszidiaritás. Maga a sokféleség azonban nem politikai akaratból született, hanem az

állam — egykor a Római Birodalom — gyengeségéből, éppenséggel megszűnéséből, s a belőle fakadó túlélési kényszerből. Ez a kényszer, természetesen ekkor már a közös kereszténység keretében, millió apró megegyezés, érdekszövetség, kölcsönös jog- és kötelezettségvállalás révén társadalmi és gazdasági modellé vált, a mindenképpen szabadon vállalt *ígéret hálózata*vá, tulajdonképpen Európa de facto — íratlan — alkotmányává. Ezeket olykor hajlamosak vagyunk „gazdasági érdekke” minősítve lenézni, vagy úgy gondolni, hogy a politikát nem szabad(na) pusztá érdekegyeztetésként felfogni, mert az többről és nagyobbról szól. Az „érdekegyeztetés” alighanem félrevezető megfogalmazás, mert eleve valamilyen földies, anyagiassal valósságot asszociálunk hozzá. Valójában azonban szempontok, elvek, jogok, kötelezettségek, szokások és sok minden más összeillesztésének bonyolult, olykor halk, olykor zajos folyamatáról van szó, amelyben a legkisebb fél érdekeit is figyelembe veszik (ennek példája a nevezetes vétőjog). A szubszidiaritás absztrakt elvét ki kell tehát egészíteni a neki egyáltalán nem elmentmondó, az európai politikai hagyomány velejé adó egyeztetési-egyeztelési logikával. Az eredmény a már említett íratlan alkotmány, a kölcsönösen (le)kötelező ígéretke, az „ígérés” hagyománya és gyakorlata. Ennek kimondottan nem tesz jót, ha nagyívű alkotmányokat akarunk fölébe emelni. Egyáltalán nem baj, hogy a magasztos francia-német kiengesztelődési folyamat, valamint a politikai realizmus elemi biztonságigényének pillérei mellett az Unió gazdasági kooperációs pillérét is ugyanilyen fontosnak tekintjük és tartjuk, kezdve a Montánunióval (Európai Szén- és Acélközösség), amely a póre geopolitikai szempontokon túllépve a kölcsönös előnyök valódi közösségévé fejlődött, pontosabban megerősítette az európai alkotmány ígéret-szövetét.

Talán nem árt, ha megismétlem: az Unió nem utópia, s főleg nem földi éden. Nem is lenne szabad azzá válnia, mert annak ára többnyire valamilyen ideológia abszolúttá válása. De politikai szűklátókörűség, sőt, rombolás, ha nem vesszük észre, hogy milyen szilárd hagyományokon áll: a múlttal való okos és merész szakítás, a kölcsönös biztonság nagy ígérete, valamint a kölcsönös ígéretke szövetének alkotmánya stabilabb, mint amilyennek látszik, és dinamikusabb, mint amilyennek gondoljuk. Minden elit-szkepszis, politikai és világnézeti csaták ellenére az európai népek ezt a lelkük mélyén érzik: az Unió a politikai otthon.

BALÁZS ZOLTÁN

## A HÁZASSÁGI ÍGÉRETEK

Ma délután együtt kávéztam a feleségemmel. Ízeltük a friss kávé ízeit és egymás gondolatait. Még zenét is hallgattunk hozzá, francia harmonika-muzsikát. Amolyan kávéházi hangulat született. Egymást gazdagító időzés. Talán negyed óra volt az egész. Utána eszembe ötlött, hogy hálás lehetek a Vigilia szerkesztőségének a felkérésért, hogy a házassági ígéretek sorsáról megírjam ezt a cikket. A munka visszahatót rám, segített reflektálni a saját ígéreteimre, amelyet harminckét éve tettem. Tudatosabban megélni a házasságunkra szánt pillanatokat, mint a közösen elszűröcsölt csésze kávé.

Nem vagyok egyedül ezzel a hálával. Megfogalmazódott bennem annak igénye, hogy megkérdezzem barátaimat, ismerőseimet (és az ő ismerőseiket), ők hogyan élik meg házastársi ígéretüket. Nem felmérést akartam készíteni, hanem történeteikre, felismeréseikre voltam kíváncsi. Név nélkül érkeztek hozzám a válaszaik, amelyekből többször fogok idézni (mindig megadom azt az intervallumot, amit a kérdőívben feltüntetett válaszlehetőségek közül megjelöltek a házasságban eltöltött éveiknek). Közülük is többen megfogalmazták hálájukat, hogy reflektálhattak életüknek erre a fontos területére.

Az elmúlt harminc évben sok párral foglalkoztam. Hivatásom katekétaként, diakónusként és coachként is összekapcsolt a házassági ígérettel. Úgy is mondhatnám, hogy előtte, alatta és utána is aktívan segítettem, segítem a párokat ígéretük megfogalmazásában és megélésében. Ezt az „ilyen volt, ilyen lett”-típusú tapasztalatomat fűztem fel egy fonálra.

**„Vigyázz! Kész! Rajt!” — út az ígéretig**

Tizenhárom éves koromban új káplán érkezett plébániánkra, Kállay Emil atya. Az első hittanórán kifejtette, hogy minden, amiről itt szó lesz, felkészít minket a házasságunkra. Értetlen tekintettel néztem rá. Mit jön nekem itt ilyen távoli dolgokkal? Kit érdekel még a házasság? Az értetlenség túl mégis megragadt ez a gondolat, hiszen még negyven évvel később is emlékszem rá. Ez volt első találkozásom azzal a gondolattal, hogy a házassági ígéretre fel lehet készülni.

Eltelt tizenhárom év. Megszeppeven hallgattam. Kezdő katekéta voltam, és még nem találkoztam ilyenel. Ott ült előttem egy tizennégy éves lány és zokogott. Annyit tudtam kivenni elcsukló szavaiból, hogy fél. Fél, hogy nem tud majd hű-

séges lenni a házastársához, mert a szüleinek sem sikerült. Elváltak. Ez volt segítő pályámon az első találkozásom a házassági ígérettel. Ott derengtet fel először, hogy milyen erősen hat ránk és környezetünkre a házassági ígéretünk sorsa, és az életünk mennyire tükröződik a házassági ígéretünk alakulásában.

Ez a két élmény mindig velem volt, amikor párokat kísértem a házassági ígérethez vezető úton.

**„Vigyázz!”**

*„Még házasságkötés előtt volt egy nagy mélypontom, amikor pár hónappal a nagy nap előtt szerelmes lettem (talán kapuzárási pánik) egy másik férfiben. Akkor értettem meg, hogy bármikor érezhetek majd így, de tudom, hogy a főlegényem a nagy ő számomra. Az a tudatos döntésem, ami elvágta a hatalmas rózsaszín érzések ellenére azt a kapcsolatot, azóta is nagy erőforrásom. Átéltém, hogy van ilyen, és hogy a döntés után a testem, érzéseim lassan, de reagáltak. Elmúlt” (feleség, 16–25 éve házas).*

Diakónusként, egy eljegyzési szertartásra készülve fedeztem fel az egyház hozzáállását a jegyességhez. A szertartás bevezetője így hangzik: „Tudjuk, hogy az isteni kegyelemre mindenkinek és minden időben szüksége van, mégsem tagadható, hogy erre a kegyelemre a Krisztus-hívők akkor vannak a leginkább rászorulva, amikor új család alapítására készülnek.” Az életben annyi kihívással találkozunk, és az egyház ezek közül kiemelkedőnek tartja a jegyesség időszakát. Ez megegyezett a saját tapasztalatommal, hogy a jegyesség valóban embert próbáló életszakasz. Azóta azt a kérdést teszem fel újra és újra magamnak, miként lehetne a jegyeseket hozzásegíteni ahhoz, hogy a jegyességben valóban találkozzanak kérdéseikkel, kétélyeikkel. Ne fedjék el ezeket a készülődés technikai részleteivel.

**„Kész!”**

*„Mit tehetnél még az ígéreted ápolásáért?”*

*— Több időt, mélységet adni közösen az ígéretemnek/ígéretünknek, a kapcsolatunk erősödésére és a hitbeli erősödésre” (feleség, 9–15 éve házas).*

Találkoztam néhány mumussal, amelyek félelemmel töltik el a jegyeseket. Az egyik ilyen, hogy készen állnak-e a házasságra. Ezen sokan a teljes bizonyosságot értik. Létezik ilyen, minden kételetytől mentes tudása annak, hogy boldog lesz a házasságuk? Mély és benító félelem tud ez lenni. Mi jelenthet számukra védelmet? Olyan védelmet, amely oldja a félelem szorítását, és segít belemenni ebbe a félelmetes helyzetbe, az elköteleződésbe.

## „Rajt!”

„Mindketten folyamatosan változunk, tehát a házasság nem statikus műfaj” (férj, 26+ éve házas).

A jegyesek felkészítésének egyik nagy kérdése, hogy amire felkészítünk, azt eredményként képzeljük el vagy folyamatnak? Nagy csapda lenne befejezetteknek tekinteni a házasság ügyét a kimondott ígérettel. A munka igazán még csak itt kezdődik. A felkészítésre eső nagy reflektorfény elvákíthatja a párt, és elhitheti velük, hogy az esküvő után hátrádölhetnek és popcornt ropogtatva nézhetik életük romantikus filmjét, ahol garantált a happy end.

## Az ígéret

„Nekem megerősítő, hogy ez egy visszavonhatatlan »igen«, sok örlődést levesz a vállamról, hogy ezt mind a ketten komolyan gondoljuk, és nem kell külön az adott szituációkat értékelni, hogy vajon hol van a »válópont«” (feleség, 4–8 éve házas).

„Egyensúlyba hozott, így adott egy stabilitást és tiszta, kiszámítható helyzetet” (férj, 4–8 éve házas).

Szabadság, elköteleződés, tisztelet, szeretet, elfogadás a kulcsfogalmi a házasság szertartásában elhangzó ígéretnek. Olyan pályát rajzolnak ki, amelyen biztonságban élhetem meg a házasságomat. Ez az egyik legerősebb megelésem a saját házasságommal kapcsolatban. Ebben a térben önmagam lehetek, és kibontakoztathatom azt, akinek Isten megálmodott. A feleségem sok jó vonást „előszeretett” belőlem, és neki is ez a megélése.

## Biztonság vs. „ügyis itt marad”

„Érzem ennek az „örökre egymás mellett maradunk”-nak negatív hatását is, amire tudatosan ügyelnem kell. Mégpedig, hogy könnyű belekényelmesedni ebbe, hogy elhagyja az ember magát, és azzal nem építi a kapcsolatot” (feleség, 1–3 éve házas).

„A tisztelni és szeretni sablonnak hangzik, de iszonyú nagy kihívás a mindennapokban. Talán az a legnagyobb kihívás, hogy ezt ne csak így gondoljam, hogy tisztelem, és szeretem, hanem meg is éljem, tudatára is jutassam a másíknak, hogy ezt érzem” (feleség, 4–8 éve házas).

Vékony a határ aközött, hogy nem kell folyamatosan a konkurenciával versenyezni a párom megtartásáért és a „mindegy milyen vagyok, már ügyis igent mondott” hozzáállás között. Amikor jönnek a házaselet szürke hétköznapjai, kirajzolódik, hogy mi az, ami igazán értékes számomra. Nekem erős szembesülés volt, amikor rádöbbenem, hogy a munka értékesebb számomra, mint a feleségemmel töltött idő. Hála Istennek és a páromnak, nem tártam szét a kezemet, hogy „én ilyen vagyok”, hanem elkezdődött egy hosszú, igen hosszú formálódásom, amiben a teljesít-

ményről áthelyezem az életem hangsúlyát a kapcsolatokra. Hordozom magammal annak a vasárnap délutánának az emléket, amikor leültünk a kanapéra és először beírtam a naptáramba olyan védett időket, amiket együtt élünk meg a feleségemmel. Sok csatát vívtam meg azóta, hogy a munka ne vegye be a védett időnk sáncait. Volt, hogy elveszítettem egy-egy küzdelmet, de úton vagyok az ígéretem kibontásának útján, hiszen ez növekedés a szabadságban, hogy ma is „szabad elhatározásból” éljem meg házasságunkat.

## Eredmény vs. folyamat

„Előfordult, hogy olyan mérges lettem, hogy azon gondolkodtam, elutazom pár napra. Aztán eszembe jutott, amit az Istennek ígértem, hogy örökké szeretni fogom... Az lett a vége, hogy süttöttem neki palacsintát (nagyon szereti)” (feleség, 4–8 éve házas).

„Hűsége és szeretetre egy életen át. Arra, hogy a kapcsolatunk megíngathatatlan, alapértelmezett. És a felelősségre is: dolgoznom kell saját magamon és a kapcsolatunkon” (férj, 16–25 éve házas).

Újra kitérek erre a kérdésre, mert az a tapasztalatom, hogy sok párnál itt gyökereznek a házassági problémák. Az elakadásaink mögött sokszor egy félreismerés áll. A valóságot torzítva észlelem és nem annak megfelelően viselkedem, hanem a hiedelmeimre építem az életemet.

A kihívást az jelenti, hogy a házassági szövetségben egyszerre szövetezünk eredményre és folyamatra. A szentségben létrejön az „eredmény”, a felbonthatatlan kötelék.

A házasságkötés az ígéretnek szempontjából azonban nem tekinthető lezárt eredménynek. Ígéretet tenni elköteleződés egy folyamat mellett. Ha a házassági ígéretem olyan múltbeli esemény, amit már kipipálhatok, akkor a kapcsolatra fordított idő és energia frusztrációt fog okozni. Ez lehet „a valamit biztos elrontottunk” érzése, de jelentkezhet abban is, hogy ignorálok a problémákat, amíg elviselhetetlenné nem növekednek.

Szeretem a jegyesek felkészítésében és az esketési homíliában kihangsúlyozni az esküvői bevonulás és kivonulás jelentőségét. Az esküvő az életút egyik állomása. Nemcsak az ide vezető út a fontos, hanem az innen elvezető is. Az ígéret kibontásra váró valóság. Nemcsak az esküvőt érdemes tudatosan megtervezni, hanem az utána következő éveket is.

## „Az ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó”

„Az ígéret átsegített a hullámvölgyeken. Nem szorító elköteleződést adott számomra a mindennapokban. A döntésem szabadságát élhettem/élhetem meg az ígéretemmel” (feleség, 9–15 éve házas).

„A feleségem mellett Istennek is örök hűséget esküdtem. Bármilyen csábítás ér, erre gondolok, nemcsak arra,

hogy családom és feleségem van, hanem arra, hogy egy ilyen szövetség tagja is lehetek” (férj, 9–15 éve házas).

Azt tapasztalom, hogy az ígéret meghív a párokban egy magatartásmintát. A többségünk hoz magával egy mintát arról, hogy miként kezelje az ígéreteit. Sokaknál ez a kötelesség. „Ígéretet tettem, kötelességem megtartani.” Ez egy nagyon értékes hozzáállás, azonban a pusztán kötelesség még nem krisztusi erény. A tisztelet és szeretet, amit megígértem, nem viseli sokáig, ha kötelességből gyakorolják őket. Ha az energiák hosszú éveken keresztül csak az elviselésbe fektetődnek, akkor a tisztelet és a szeretet könnyen üressé válik. Hiszem, hogy Isten öröme hív minket, amikor belép a házassági életszövetségünkbe. Ez az öröm az ígéret barométere. Ha csökken, akkor csak átmeneti megoldást nyújthat az összeszorított szája.

### **Milyenek leszünk, ha megvalósítjuk az ígéretünket?**

„Úgy legyek jelen és úgy legyek hűséges, hogy közben a saját egyéniségemet és önállóságomat nem darálom be, nem hozok »emberáldozatot« a házasság oltárán. Egy önátadásra irányuló kapcsolatban a másikért indulok, de nem azon az áron, hogy felszámolom önmagam. Ezt a határt, ezt az egyensúlyt nagyon nehéz megtalálni” (feleség, 16–25 éve házas).

Mélyen megérintett a fenti vallomás. Előhívott bennem egy sor kérdést: el tudom-e képzelni a házassági ígéretem megvalósulását? Ha igen, akkor az a kép valóságos? Megvalósíthatónak tartom? Mit akarok tenni érte? Mivel tudom megakadályozni, hogy elérjem? Hogyan fogom majd kezelni ezeket a szabotőreim? Mit kérek ehhez a megvalósításhoz a páromtól, Istentől, a családomtól, barátaimtól...?

### **„Miben tér el a házasság előtt elképzeltél róla?”**

„Hű, sok-sok dologban. Előtte a népmese-féle elképzeléssel, »boldogan élnek, míg meg nem halnak« képzelttem, nyilván észben tudtam, hogy lesznek nehézségek, próbatételek, de félelem is volt bennem, hogy esetleg annyira elmúlik a szerelem, hogy nem lesz értelme. És elsősorban magamra gondoltam az elképzeléseimben, nem Ránk. Már nem rózsaszín álmoként, hanem hűs-vér valóságként élem meg a házasságunkat, amiben az őszinte egymás segítség, gyerekevelés, közös fészkek és megélhetés mellett sokkal mélyebben és őszintebben igyekszem Együtt élni a férjemmel” (feleség, 16–25 éve házas).

„Sokkal rugalmasabbnak képzeltem magam, kiderült, hogy merev vagyok sok mindenben. Nehezen kommunikálok, sokszor ügyetlenül fogalmazok. Együtt-léteinkkor nem tudom áttörni a hallgatás falát (pedig azt hittem, ebben a helyzetben tör majd elő belőlem a legmélyebb érzés)” (férj, 26+ éve házas).

„Bár nem gondoltam, hogy magától menne, de nem számítottam rá, hogy egy lakásban élve is mennyire el lehet élni egymás mellett, és hogy mennyire tudatos odafigyelést kíván a közös, minőségi idő és kapcsolódás megteremtése.

Sokkal kevesebb a szex, mint gondoltam, bár már azt is tudom, hogy amit képzeltem, annak köze nem volt a valósághoz” (férj, 1–3 éve házas).

„Sokkal kevesebb idő jut a »kettesben« létre, sokszor későn jön haza a munkából; azt gondoltam mindig udvarolni fog a férjem” (feleség, 4–8 éve házas).

„Rengeteg dolgot képzeltem magától értetődőnek, például azt is, hogy az én elképzeléseim és vágyaim fogják meghatározni a közös jövőnket. Ennek megfelelően az évtizedek alatt számos illúzióval kellett leszámolnom. Most sokkal mélyebb önismeretre és nagyobb szabadságra jutottam, nem érzem magam rosszul a kapcsolatomban, ámbar az álmaim nagyrészt nem valósultak meg” (férj, 26+ éve házas).

Utra kelünk és jönnek az élmények. Azok nyomán a felismerések. Vannak köztük kellemesek és kellemetlenek. Hogy mi lesz a házassági ígéret sorsa, úgy látom, döntően azon múlik, hogy mit kezdünk ezekkel a felismerésekkel. Útvesztők és lehetőségek rajzolódnak ki ezek mentén.

## **Útvesztők**

### **Az idő labirintusában**

„Akkor még nem volt okostelefon... Elképzelhetetlen volt, hogy beköltözzön a hálószobába. Most kevesebb minőségi idő jut egymásra, a »kettesben beszélgetésért« kiüzdeni kell” (feleség, 9–15 éve házas).

„Ami nem tér el, pedig jó lenne másként csinálni, az a sok meló, amit bevállalok. Úgy tűnik, ez volt, van, lesz nálam. Ez inkább nálam vágytéma és imatéma. Ugyanis nehezen adom fel a melózást. Szerintem ezért jut kevesebb energia a szexualitásra. A melózás nálam azt jelenti, hogy bárhol van munkahelyem, én sokat tudok dolgozni. Nem vagyok vezető, de mégis folyton mókuskerekben vagyok” (feleség, 4–8 éve házas).

„A sok gyermek vállalásából fakadó nagy mennyiségű otthoni és a család eltartásának felelősségéből származó ugyancsak sok külső munka miatt legalább másfél évtizedig párhuzamos életet éltünk nagyon kevés mély, személyes kapcsolódással. Két évtized után álltunk neki alapozni, ami igen nehéz folyamat volt, illetve még ma is tart” (férj, 26+ éve házas).

A házassági ígéret ápolása időt kíván, de közben, mint egy népbetegség, úgy terjedt el társadalmunkban az időhiány. Coachként gyakran fordulnak hozzám azzal a kéréssel, hogy segítsék az idő hatékonyabb beosztását. Az esetek többségében eljutnak beszélgetéseink arra a pontra, hogy nem jelentenek tartós megoldást az időgazdálkodási módszerek. Az időkezelési problémák mögött sokszor mélyebb elakadások húzódnak. A házasság

pároknál sem az a kérdés szokott segíteni első lépésben, hogy mit tehetnek a minőségi idő megteremtéséért, hanem olyan kérdések, mint hogyan állítják elő a minőségi idő hiányát, vagy mi van azok mögött a tevékenységek mögött, amelyek akadályozzák az egymásra szánt időt, és talán a legfontosabb, hogy mit akarnak ezekkel a felismerésekkel kezdeni.

### **Amit nem mondunk ki**

*„Ha valami bajom van, akkor hajlamos vagyok durcáskodni és nem mondani semmit, főni magamban és kicsit várni, hogy majd észreveszi, hogy bajom van” (feleség, 1–3 éve házas).*

„Milyen érzéketlen a párom, nem veszi észre, hogy szenvedek!” Már több feleség és férj fordult hozzám ilyen mondattal. Mennyire vágyunk a másik figyelmére, de egy hiedelmünk elhiteti velünk, hogy az a figyelem, amit kérünk, nem ér annyit, mint amit kérés nélkül kapunk. Az örömhír az, hogy már kimutatták: pont ugyanannyit ér!

Ehhez a hiedelemhez én is szilárdan tartottam magamat. A ki nem mondott szükségleteimmel gyönyörűen megteremttem a teret a tudattalan játszmáknak, csak egy játszótársra volt szükségem, akivel beindulhatott, a garantált rossz érzéssel záruló, kétrétegű kommunikáció (a mélyben, tudattalanul, a ki nem mondott szükségletekkel). A feleségem sokat segített nyíltabb kommunikációjával, hogy tégláról téglára elkezdjem leépíteni ennek a hiedelemnek a falát.

A játszmáknak van egy különösen gyilkos fajta, ami mélyen meg tudja sebezni a házasságot. A hatalmi játszma, amelyben a házastársak uralni akarják egymást. Ez gátja a meghittség megszületésének, amelynek az oké-oké kapcsolódás az egyik feltétele. Azt tapasztalom, hogy enélkül csak a játszma marad a pár kapcsolódási mintázata. Le lehet így is élni egy életet, de az ígélet ennél szebb jövőt ígért számukra is.

### **A szülői kötelék**

*„Mind a négy nagyszülő rettenetesen igyekszik segíteni, de sokszor ez már önmagában is konfliktushoz vezet, mert »beleszólásnak« éljük meg” (férj, 4–8 éve házas).*

„A hozott minták nagyon erősek, sokszor az önálló, felszabadult életet gátolják (nem konkrétan az ő viselkedésük), de emellett egy erős tükkör. Hogy mi hogyan szeretnénk. Egy tanulási folyamat. És hála, hogy nekem van lehetőségem ezeken dolgozni. Valamiben gátolná, ha nem lennének tudatosak. És hiszem, hogy rajtunk múlik, mennyi teret engedünk a szüleinknek a házasságunkban. És mi igyekszünk abban csak mi ketten lenni” (feleség, 4–8 éve házas).

A szülőség egyik nagy kihívása, megengedni gyermekünknek, hogy felnőjön és önálló életet

éljen. Sokszor több évtized is kevés arra, hogy elengedje egy szülő azt az állapotot, amit csecsemője mellett megélt, hogy annak boldogulása teljesen tőle függött. Ő ezért kész volt lemondani saját szükségleteiről is. Ez egy olyan erős kötelék, amelynek elengedése hatalmas kihívás. Az esküvők egyik legerősebb dinamikájú pontja a szülőktől való búcsúzkodás. Ott megjelenik valami abból, ami májz a kapcsolatukat jellemezni fogja. Támogató vagy gátló lesz-e a szülőkkel való kapcsolat?

### **Kísérők**

*„Ne féljünk segítséget kérni egy olyan kővilállótól, szakembertől, akiben megbízunk, lehetőleg még megelőzőképpen” (feleség, 4–8 éve házas).*

Emlékszem arra az éjszakára, amikor mélyen megrémültem, hogy elvész belőlem a szerelem és az öröm. Olyan professzionális szintre fejlesztettem a kellemetlen érzéseim elfojtását, hogy velük együtt eltűntek azok a kellemes érzések, amelyek a szerelemhez társultak bennem. Akkor még nem tudtam, ha egy érzést kizárok az életemből, vele tartanak a többiek is.

Ott ültem az íróasztal mellett, és néztem a feleségemet, aki békésen aludt az ágyunkban. Szerelmes voltam belé, de kezdett elfolyni belőlem az öröm érzése. Olyan volt, mintha mindent és benne őt is szürkében láttam volna. Ez nagyon megrémített. Egy rövid üzenetben leírtam Nemes Ödönnek (jezsuita szerzetes, 1926–2011), akit addig csak érintőlegesen ismertem, hogy nagy bajban vagyok, és ha tud, segítsen. Utána lefeküdtem, de nem sokat tudtam aludni. Reggel kipattantam az ágyból és rögtön a számítógéphez ugrottam, hogy megnézzem az üzenetemet. A postaládámban ott várt Ödön válasza, hogy néhány nap múlva szívesen fogad.

Ezzel elkezdődött a legkalandosabb utazás, amiben valaha részt vettem, az önismereti utazásom. Nehéz, kihívásokkal teli utazás, de semmit nem tudok, ami ennyit hozzá tett volna a házasságunkhoz. Ödön megtanított felfedezni és kifejezni az érzéseimet. Ha ez nincs, akkor ma biztosan romokban heverne a házasságom.

A segítségkérés kultúráját sok sebből vérzőnek látom katolikus közösségeinkben, pedig keresztény hitünk megélését átítatja ennek gyakorlata (gyónás, lelkipozítás, karitás stb.). De a szegény kegyetlen szigorral elfojtja próbálkozásainkat. Azt tapasztalom, hogy köztünk, hívők között a szegény erősebben pusztít, mert az a hiedelem észkelte magát szívünkbe, hogy Isten azt várja tőlünk, tökéletesnek kell lennünk, ráadásul egyedül, a magunk erejéből. A sokat emlegetett Makó-Jeruzsálem távolság elenyésző ahhoz képest, hogy



milyen távol van ez a hiedelem az Evangélium szellemétől, mégis befészkei magát a tudatunkba. Kultúránkban mi, férfiak jobban terhelődünk a szégyen érzésével. Nagy öröm számomra coachként, hogy a klienseim többsége férfi. Mind igen bátor ember.

### A közösség

*„Elkezdünk rendszeresen leülni beszélgetni, és házas közösségbe járni. A hasonló nehézségeket megélt, de küzdeni tudó, és a mélypontra átjutó házasságok is sok erőt adnak, hogy ez jól is végződhet, ha teszünk érte” (feleség, 4–8 éve házas).*

A személyes kísérés mellett a közösségnek is hatalmas szerepét tapasztalom. A házas pasztoráció kulcsterületének egyre erősödő kihívással kell szembenéznie, amit az időhiány következtében megjelenő izoláció jelent („nincs időnk közösségbe járni”).

További kihívások a problémák szőnyeg alá söprése, vagy a túlzott elvárások, amelyek adódhatnak a közösségvezető felkészületlenségéből is. A közösségi élet „keskeny útja” az a lelkiület, amelyben megteremtődik az az őszinte légkör, ahol a tanúságtételek nem versenypályát építenek, hanem a szolidaritás és gyógyulás terét.

### Isten

*„Mindenféle képzés, beszélgetések szakemberekkel. Én rengeteget csevegtem batárnókkal, olyanokkal, akik teljesen megbízhatóak, és van tapasztalatuk. Mindig volt egy batárnóm, aki maradéktalanul megbízható, és a legnehezebb időben is megértett, és el tudtam érni. Ezzel párhuzamosan elkezdünk imádkozni minőségi időben a párommal, és ez óriási energiát szabadított fel nálunk, mert sokszor szabadon imádkoztunk, és egy idő után másokért is tudtunk közösen tenni” (feleség, 4–8 éve házas).*

A szentségi házasság hármaskötelékében nemcsak a férj és a feleség kapcsolatát fontos ápolni, hanem az Istennel való közösséget is. Ahogy Ödön sokszor mondta nekünk: „Isten többet beletesz a kapcsolatokba, mint ti ketten együtt”. Erről az erőforrásról nem érdemes lemondani.

Hosszú út vezetett számomra odáig, hogy az imádság szabad és meghitt kapcsolódás legyen Istennel. Attól a felismeréstől indultam, hogy akik imádkozni tanítottak, csak néhány szöveggel ismertettek meg (Miatyánk, Üdvözlégy). Már katekéta voltam, amikor felfedeztem, hogy imáimat a megfelelés szorító kényszere irányítja. Ahogy fejlődtem az imádságban, fejlődtem érzéseim szabad kifejezésében, és ahogy fejlődtem az önismeretben, mélyültem az Istennel való meghitt közösségben. Mindez természetesen megjelent a házasságomban is. Szoros kapcsolatot élek meg az önmagammal, Istennel és a feleségemmel va-

ló kapcsolataim között. Ha egy ponton pozitív hatást gyakorolok a rendszerre, az a hálózat egészében megjelenik, és természetesen fordítva is ezt tapasztalom.

### Eszközök

#### Tudatos jelenlét

*„Tudatosan törekszem megőrizni a kapcsolatteremtés és -tartás alkalmait, formáit, nem eltávolodni a feleségtől, keresni a társaságát, érdeklődni iránta, szeretetgesztusokat gyakorolni, a szeretetnyelvén beszélni...” (férj, 16–25 éve házas).*

Ma ezt tartom az egyik kiemelten fontos készségnek, amit jó lenne megtanítani a jegyes- és házaspároknak. Jelen lenni a másik számára. Nem hozott mintázatok mentén, hanem itt és most. A házassági ígéretben szereplő tiszteletnek ez egy fontos megnyilvánulása. Tisztelem annyira a páromat, hogy úgy érzekem őt, ahogy van a magavalóságában.

#### Szabadság — döntési szabadság, szabad hozzáférés az erőforrásaimhoz

*„Hogy akkor tudjam szeretni, amikor én nem ezt érzem Tőle. Például megbántott, úgy gondoltam, hogy nem csinállok neki reggeli szendvicset, egyen fűvet... (mindig én csinálom este, amit reggel elvisz). Aztán eszembe jutott az ígéret, meg az is, hogy amit teszek, nem a szeretet útja. Ha most ő nem képes jól szeretni engem, akkor nekem kell őt. Ez nem lehet érdem kérdése” (feleség, 4–8 éve házas).*

*„Túl sokat veszek magamra abból, ami az ő dolga, és nem eleget abból, ami az enyém” (feleség, 16–25 éve házas).*

*„Minőségi időt tölteni a házastársammal — akár a gyerekek »kárára« is (persze a gyerekekvigázó nem válik a kárakra, de az első a házastársi kapcsolat, ha ez nincs rendben, az a gyerekeknek is rossz)” (férj, 16–25 éve házas).*

Szabadság, hogy hozzáférék a rendelkezésemre álló lehetőségekhez és élek velük. Nem helyezem magamat „áldozat”-szerepbe.

Gyakran fordulnak hozzám párok, férjek, feleségek, hogy tehetetlennek élik meg magukat házasságukban. Amit tehetek, hogy segítek felfedezni lehetőségeiket, hogy átlépjenek a tehetetlenségből a törekénységbe, ahol tudatában vannak sebezhetőségüknek, de erőforrásaiknak is. Nagy örömöm, amikor valaki egy nehéz helyzetben meg tudja fogalmazni: „Hogyan csinálhatnám másként?”

#### Meghittség

*„Beszélünk a nehézségekről, főleg a férjem nem hagyja, hogy ha bajom van, eltemessem, hanem segít, hogy ki tudjam mondani, el tudjuk kezdeni a beszélgetést. Nehéz elkezdni beszélni róla, de aztán, ha beindul a*

kommunikáció, onnan már jó” (feleség, 1–3 éve házas).

„Elmélyülés az önismeretben, a valódi, mélyebb szükségleteim felfedezése, beazonosítása és az elfogadás, az empátia növelése magamban. A baráti közösségből kapott visszajelzések hatása is jelentős volt. És a szándékosan vállalt nyílt kommunikáció: amint valaki is megtetszett vagy hatással volt rám, azonnal beszámoltam róla, hogy eleve megakadályozzam egy rejtett kapcsolat kialakulását — ez jól működött” (férj, 26+ éve házas).

„Ha nem figyelek eléggé férjem igényeire, és ha nem fogalmazom meg őszintén, hogy én mit szeretnék” (feleség, 26+ éve házas).

A pároknál tapasztalom, hogy mélyülő kapcsolatuk egyszer elérkezik egy váltóponthoz. Az út kettéágazik. Ha nincsenek tudatában saját igényeiknek, vagy nem tudják azokat kifejezni, akkor egy tudattalan játszmában keresnek maguknak kifejezést. Amikor képesek szükségleteiket kimondani egymásnak, és megadják ennek szabadságát a másiknak is, akkor belépnek a meghittség terébe.

Többen küszködnek azzal a hiedelemmel, hogy keresztényként nem lehetnek saját igényeik. Ezeket mindig el kell fojtaniuk és a másik igényeinek kell alávetni magukat. Ezzel elzárják magukat a meghittségtől és bezárják kapcsolatukat a játszmák világába.

Az egyik legnagyobb eszköze egy meghitt kapcsolat kialakításának a felnőtt éretti hit. Fontos igazságot fogalmazott meg Kállay Emil atya tizenhárom éves koromban, amikor azt mondta, hogy minden, ami a hittanórán elhangzik és történik, felkészít a házasságra. Hálás vagyok azoknak a papoknak és hitoktatóknak, akik úgy segítettek a hit útján, hogy közben gondot viseltek saját kapcsolásaikra, hogy szabadok legyenek meghitt kapcsolat kialakítására Istennel és emberekkel.

### *A házassági ígérek sorsa*

„Rengeteg örömet és biztonságot ad, hálát szül bennem, hogy házas vagyok, elkötelezett szeretetkapcsolatban, szilárd alapon élnetek” (férj, 1–3 éve házas).

„Lemondtam önzőségeimről, és ennek során felfedezhettem Isten ajándékait, amit a házastársamon keresztül tapasztalhattam meg” (férj, 9–15 éve házas).

„Többet kaptam, mint amit vártam. Abszolút biztonságban érzem magam, szabadon lehetek önmagam, érzem, hogy szeretve vagyok” (feleség, 26+ éve házas).

Az ígéret elfelejtődhet az évek alatt, egyoldalúvá, esetleg megtartandó minimummá válhat, de a kibontakozás útjelzője is lehet. Feltehetően magamnak a kérdést, hogy számomra mit jelent, és azzal rendben vagyok-e. Az ígérethez való hozzáállásom az én döntésem.

KATÓ CSABA

## ILJIN PROFESSZOR ÚR ÉS AZ IKONOK

Több éves moszkvai művészettörténeti kutatásaim idején nagy hatással volt rám Mihail Andrejevics Iljin professzor (Moszkva, 1903. március 20. – Moszkva, 1981. május 19.). Feofan Grekről, a nagy ikonfestőről szóló elmélkedései igen megragadtak. Talán ez is befolyásolt abban, hogy Feofan Grekről két könyvet is írjak.<sup>1</sup>

Felejtethetlen maradt a Kamenszkoje faluba 1972-ben tett kirándulásunk. Még ma is jól emlékszem az akkor nagyon rossz állapotban lévő, s a 14. század második feléhez és a 15. század első feléhez köthető Szent Miklós kőtemplomra. Emlékszem a templom különleges arányaira, méreteihez viszonyított szokatlanul nagy kupoladobjára, nyolc igen keskeny ablakára. A professzor úrnak ekkortájt — pontosabban 1969-ben — jelent meg egy tanulmánya<sup>2</sup> erről a templomról. A templomot egyébként azóta restaurálták, ma jó állapotban van. A restaurálás során lebontották a kupolára épített, nem korabeli részeket, s a kupolát aranyozták. Ám itt is elkövezték az orosz műemléki helyreállítás oly gyakori hibáját: a falakat fehérre meszelték, s így nem látható a nagy építőkövek formája, nem érzékelhető a falazás sajátossága, a fal nem „él”, nem „lélegzik”. Bármily elhanyagolt állapotban volt is a templom Iljin professzor úrral történt kirándulásunk idején, a fal szépségét legalább élvezhettük. (Felhőtlen örömmel és nagy élménnyel egy kis szorongás zavarta: tartózkodási engedélyem csak Moszkvára szólt.)

Mihail Andrejevics Iljin édesapja önkormányzati tisztviselő volt. Moszkva környéki régiójának, ahol igen sok, értékes régi épület volt, lelkes dokumentátora, fotósa lett. Már kisgyermek korában apjával együtt látogatta e híres épületeket, s a professzor úr — elbeszélése szerint — így szerette meg az építészetet.

A professzor úr már fiatal tudós korában specializálódott a régi orosz építészetre és az orosz nemzeti kúriák építészetére. Beutazta Észak-Oroszországot, hogy az ottani faépítészetet tanulmányozza. Tudós társaival együtt határozottan fellépett a régi épületek nagyszámú, feleltetlen lebontása, felrobbantása ellen. Ez elsősorban az úgynevezett Szuharev Torony ügyben csúcsosodott ki.

A Szuharev Torony, mely 1692 és 1695 között épült I. Péter cár utasítására, M. I. Csoglokov (1650 körül–1710 körül) építész és festő tervei szerint, elnevezését Lavrentyij Szuharevről kapta, aki a cárt csapataival megvédte. Az orosz barokk építészetnek e rendkívül nagyméretű, városképet meghatározó moszkvai remekművét Sztálin utasítására 1934-ben lebontották.<sup>3</sup> E híres torony jelentős helyen, a Szadovoje körút, a Szretjenka

utca és az Első Mesanszkaja utca (ma Béke sugárút) találkozásánál állott. Emlékét ma a Szuharjevskaja metróállomás őrzi.

A tiltakozók közül sokat letartóztattak. Mihail Andrejevics Iljint 1934. január 3-án tartóztatták le, és három évre Kazahsztánt jelölték ki kényszerlakhelyül. Száműzetéséből való hazatérése után nem kapott engedélyt a moszkvai letelepedésre. 1941-ben frontszolgálatra hívták be. A háborúban súlyosan megsebesült, ezért leszerelték. Ekkor már visszatérhetett Moszkvába, s a Tretyakov Képtárban dolgozhatott, később a Moszkvai Állami Egyetem Művészettörténeti Tanszékének lett munkatársa, ahol haláláig oktatott.

Bár érezhető volt, hogy az ikonfestészetnek mily kitérő értéke, sokáig építészeti vonatkozású tanulmányokat publikált. Az ikonfestészetéről szóló első tanulmányát csak 1960-ban jelentette meg. Érdekes, hogy ez is az építészethez kapcsolódik: *A jeruzsálemi templom ábrázolása az Angyali Üdvözlés Székese gyház Bevonulás Jeruzsálembé ikonján.*<sup>4</sup>

Szomorú érdekességképpen itt említhetjük meg, hogy a Szovjetunióban a kegyetlen vallásellenes propaganda miatt sokáig igen nehéz volt az ikonokat kutatni és e témában publikálni. Megdöbbenő, hogy az 1936-ban kiadott *Kis Szovjet Enciklopédia* az ikont a következőképpen definiálja: „Az ikon a keresztény istenek (sic!) és szentek ábrázolásának egyházi megnevezése”. Később arról ír, hogy hogyan zavarja az ikon a dolgozók elmaradott rétegeit a szocializmus építésében.<sup>5</sup>

M. A. Iljin 1976-ban végül is — több, ikonról szóló tanulmány után — nagy könyvet írt Feofan Grek és Andrej Rubljov művészetéről.<sup>6</sup> A könyvet az az évben meghalt témavezetőm, Viktor Nyikityics Lazarev akadémikus emlékének szentelte. Ebben a könyvében a számos attribúciós és datálási probléma mellett behatóan foglalkozik Rubljov ikonjainak esztétikai és értelmezési kérdéseivel. Rubljov híres Zvenyigorodi Megváltó-ikonjának — melyet egyébként egy csűrben találtak a tüzelésre szánt fák között — alapos elemzése után e műremeket összehasonlítja a rubljovi híres Ószövetségi Szentháromság-ikkonnal. Megállapítja, hogy bár mindkettő jellegzetesen Rubljov-alkotás, igen nagy különbség figyelhető meg. „Ha a Megváltó-ikon a maga teljességében kora magas erkölcsi ideáljainak ritka megtestesítője a konkrétan megjelenő eleven emberi arcban, mely közvetlenül az emberhez fordul, akkor a Szentháromság-ikon az isteni vonásokkal rendelkező emberi lélek gyönyörű elmélkedése a jóról, az áldozatkészségről, a szeretetről, az igazságról és a szépségről. Szinte első látásra befogadjuk és megértjük a Megváltó-ikon lényegét. A Megváltó életerő, emberi ideál, a mindent megértő emberi lélek megtestesítője. A Szentháromság befogadására pedig sok idő, és a világtól való elvonulás szüksé-

ges. Minél több időt szentelünk neki, annál erősebb lesz hatása.”<sup>7</sup>

M. A. Iljin ikon-kutatásaira jellemző a régi, korabeli írott források rendkívül alapos ismerete, és az erre épülő bonyolult teológiai elemzések részletes kifejtése. Tamaszkodott — többek között — Mihail Dmitrijevics Priszjolov<sup>8</sup> és Lev Vlagyimirovics Cserepnin<sup>9</sup> kitérő forráskiadványaira. Sokat foglalkozott Oroszország legnagyobb szentjével, Radonyezi Szent Szergijjellel, aki kétségkívül nagy hatással volt Rubljov ikonfestészetére. Radonyezi Szent Szergijjellel kapcsolatban behatóan elemzi a bizánci eredetű hészükhasztumot, és annak hatását a szentre és áttételesen az ikonfestészetre.

M. A. Iljin hangsúlyozza, hogy a hészükhasztum alapvető nézetei közé tartozott az ember tökéletességre való törekvése, mégpedig a bölcs ima segítségével. Mindezt teljes csöndben és magányban kell végezni, hogy az ember egészen át tudja magát adni az Istenhez való közeledésnek. Ezért hirdették a hészükhasztum kolostoron belüli visszavonultságot is, a világtól való elszakadást, a mély elmélkedést, mert így valósulhat meg az ember lelkének fejlődése, tökéletesedése.<sup>10</sup>

Ezek a nézetek orosz földre is eljutottak. Figyelemre méltó, hogy már 1307-ben Feoktisz novgorodi püspök ilyen megfontolásból lemondott püspöki méltóságáról, minden vagyonáról, és kolostorba vonult. A hészükhasztum nézetek határozottan megjelentek Radonyezi Szent Szergijj életrajzában, melyet tanítványa, Bölcs Jepifanyij írt. A hagiográfiában részletesen olvashatunk arról, hogy Radonyezi Szent Szergijj hogyan vonult el egy csendes erdőbe, távol minden lakott helytől. Itt a szent böjtölt, imádkozott és elmélkedett. Bölcs Jepifanyij részletesen megírta a szent életrajzát, és sokat foglalkozott remeteségével. Mintegy kétéves remeteélet után egyre több szerzetesi kapcsolatot épített ki, s elhatározta, hogy szigorú önművelése után egész tevékenységét az emberek javára, a nép és az ország javára szenteli.

Radonyezi Szent Szergijj nemes cselekedetei között kitérő pedagógiai tevékenységét is meg kell említeni. A világiak nevelésénél fontosnak tartotta azt is, hogy megszűnjenek a széthúzások, mély lelki egység alakuljon ki, hiszen csak így lehet eredményes a mongol-tatár hódítók elleni harc. Ismertté vált az 1387-ben elhunyt Iszakij nevű tanítványa, akiről az évkönyv (krónika) a következőket írta: „mindenféle erénnyel rendelkezett, nevezetesen: engedelmesség, tisztaság, alázatosság, hallgatás, testvéri szeretet, önmegtartóztatás, szegénység, önzetlenség, kétkezi munka, szeretet, böjtölés, szelídség, jószívűség, és sok más erény”<sup>11</sup>

M. A. Iljin Radonyezi Szent Szergijj életrajzában egy látszólag apró, ám rendkívül jelentős, megindító, finom, lírai részletre, ikonszerű láto-

másra figyel föl. Amikor Szent Szezgij az éjszaka közepén fölébredt, „kinyitotta cellájának ablakát, csodálatos látványban volt része: az égen hatalmas fény jelent meg, az éjszakai sötétség eltűnt, és ezzel a fényvel az éjszaka úgy megvilágosodott, hogy az még a nappali viláosságágnál is erősebb lett”. Ebben a különös fényben madarak sokasága jelent meg, közülük többen berepültek a kolostorba, mások pedig a kolostor körül keringtek”.<sup>12</sup> M. A. Iljin igen találón fűzi hozzá, hogy ez csodaszép leírása a Moszkva környékén, az őszi éjszakákon előforduló északi fénynek. Ekkor a délre tartó vándormadarak még éjszaka sem szünetlik be repülésüket.

RUZSA GYÖRGY

<sup>1</sup>Ruzsa Gy.: *Feofan Grek*. Corvina, Budapest, 1982; Д. Ружа: *Феофан Грек, Рубльов, Дионисий*. Български Художник, София, 1978. Lásd még G. Ruzsa: *Théophane le Grec et la peinture d'icone russe*. Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (Athènes), 1983, 27–36.

<sup>2</sup>M. A. Ильин: *Редкий памятник древнерусской архитектурной мысли (храм села Каменского)*. Журнал «История СССР», 1969, № 3, 150–155.

<sup>3</sup>Sztálin 1934. április 22-i levelében a lebontás ellen tiltakozóknak válaszolva a következőket írta: „Megkaptam levelüket, mely a Szuharev Torony lerombolását nem javasolja. A torony lerombolásáról szóló döntést korábban a kormány elfogadta. Személyesen én úgy látom, hogy ez a döntés helyes volt, feltételezve, hogy a szovjet emberek az építészetnek még fenségesebb és emlékezetesebb műveit képesek létre hozni, mint a Szuharev Torony. Sajnálom, hogy az önök iránt érzett minden tisztelem ellenére sincs lehetőségem az adott esetben az önök szolgálatára lenni. Az önöket tisztelő (I. Sztálin).” *К истории сноса Сухаревой башни*. Известия ЦК КПСС, 1989, № 9, 114–115.

<sup>4</sup>M. A. Ильин: *Изображение иерусалимского храма на иконе Вход в Иерусалим Благовещенского собора*. Византийский временник, т. XVIII, М., 1960.

<sup>5</sup>*Малая Советская Энциклопедия*. (том третий, первый полутом) М., 1936, 475.

<sup>6</sup>M. A. Ильин: *Искусство Московской Руси эпохи Феофана Грека и Андрея Рублева*. Искусство, М., 1976.

<sup>7</sup>M. A. Ильин: *Искусство Московской Руси...*, i. m. 95.

<sup>8</sup>Mihail Dmitrijevic Priszjolkov (1881–1941) papi családból származott. Fő kutatási területe az orosz évkönyvek (krónikák) voltak. Az úgynevezett „akadémiai ügyben” 1931-ben letartóztatták és tízévi lágermunkára ítélték. 1935-ben szabadult és visszatérhetett Leningrádba (ma Szentpétervár). 1939-ben védte meg doktori disszertációját *A 11–15. századi orosz évkönyvírás története* címmel, mely még könyvként abban az évben megjelent.

<sup>9</sup>Lev Vlagyimirovics Cserepnjint (1905–1977) 1930-ban politikai okokból koholt vádak alapján letartóztatták, s három év szabadságvesztésre ítélték, melyet északon kőfeldolgozóként kellett letöltenie.

<sup>10</sup>A hészükhazmusról jóval M. A. Iljin könyvének megírása után kitűnő, alapvető könyv jelent meg: С. С. Хоружий (под общей и научной редакцией): *Исихазм. Аннотированная библиография*. Издательский Совет Русской Православной Церкви, М., 2004.

<sup>11</sup>M. A. Ильин: *Искусство Московской Руси...*, i. m. 22., М. Д. Приселков: *Троицкая летопись*. М.-Л., 1950, 432.

<sup>12</sup>M. A. Ильин: *Искусство Московской Руси...*, i. m. 34., Леонид архимандрит: *Житие преподобного и богоносного отца нашего Сергия чудотворца и похвальное ему слово, написанное учеником его Епифанием Премудрым в XV веке*. Памятники древней письменности, т. 59. СПб., 1885, 105.



## A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

### YOUCAT Hittansuli – Mit jelent a keresztény élet

A keresztény élet azoknak szól, akik mélyebben gondolkodnak. Akik nem érik be ködös információkkal. A YOUCAT Hittansuli az Istennel való nagy kalandra szeretne lelkesíteni. A kötet a nemzetközileg ma legsikeresebb hittankönyvön, a YOUCAT-en alapul, 26 leckét kínál a YOUCAT feldolgozásához.

Ára: 3.700 Ft

*Megvásárolható vagy megrendelhető:*

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: [www.vigilia.hu](http://www.vigilia.hu)

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: [vigilia@vigilia.hu](mailto:vigilia@vigilia.hu)

## RUZSA GYÖRGY: HOGYAN NÉZZÜK AZ IKONOKAT?

Ruzsa György művészettörténész, professor emeritus újabb értékes könyvet jelentetett meg a kiváló művészettörténeti könyveiről méltán híres Corvina Kiadónál. A könyvhöz Szilágyi Ákos költő és esztéta írt előszót, pontosabban, ahogy ő nevezi, előhangot. Ebben az esszében előhangolására, ráhangolására vállalkozott „Ruzsa György a művészettörténeti ikonkutatás legnagyobb hazai és nemzetközileg is elismert tudós művelőjének e legújabb (...) kézikönyvét fellapozó olvasónak”. Ezek után valóban nagy érdeklődéssel vesszük kézbe a könyvet, különösen akkor, ha azt is tudjuk, hogy Ruzsa professzor számos híressé vált könyvet publikált már e témában, mint például az ugyancsak a Corvina Kiadónál megjelent *Novgorod, Pszkov és az orosz Észak* című nagyméretű munkáját, mely egyébként Németországban is kiadásra került a Werner Dausien Kiadónál. Az ikonkutatáshoz továbbá nélkülözhetetlen *Képes ikonlexikona* vagy *Görög és orosz ikonok* című kis könyve.

Új könyvében nagy hangsúlyt kap az ikonok bemutatásánál a technikai-esztétikai szempontokat összekapcsoló, és azokat uraló teológiai vezérfonal. A kőtet a technikai ismeretekkel kezdődik, az ikon anyaghasználatának és készítés-technikájának bemutatásával, amelyet szintén meghatároz a teológiai szándék. Így behatóan foglalkozik a leukosszal, mely alapozás kréta- vagy gipsztartalma miatt fehér. Az ikonfestők ebben is szimbolikus jelentés találtak, szilárdsága ugyanis az állandóságra, az örökkévalóságra, míg fehér színe a tisztaságra emlékeztet. Az úgynevezett alavásznazás is fontos technikai kérdés. A fatáblára ragasztott, enyvvvel átítatott vászon, melyet pávolokának neveztek, arra szolgált, hogy a leukosz jobban tapadjon. Ám e vászonban is teológiai vonatkozásokat kerestek, összefüggésbe hozták az Akheipoiétossal, vagyis Abgár király kendőjével, melyen csodálatos módon megjelent Krisztus arca. Az ikonfestészetnél a megfestés egyik lényegesebb teológiai vonatkozása, hogy az ikonfestők az arcok megfestésénél mindig a sötétebb színeket vitték fel először, majd erre fődőfestéssel egyre világosabbakat helyeztek fel. Ezzel az ikonfestő a sötétből a világosság felé indul, a fény és a megvilágosodás felé halad.

Ruzsa professzor részletesen ír a korai itáliai ikonokról is. Ez számomra mint a középkori itáliai festészet kutatója számára különösen érdekes. Olvashatunk — többek között — egy 600 körül készült Krisztus-ikonról, mely a pápa házi kápolnájában, a Sancta Sanctorumban található, továbbá

egy nagyjából ezzel egykorú Szűz Mária a Gyermekek Jézussal-ikonról, mely a menedékhajó szatolója lett.

Hosszú fejezet mutatja be Andrej Rubljov híres ószövetségi Szentháromság-ikonjának ikonográfiai, esztétikai és bonyolult teológiai kérdéseit. Itt a szerző a legújabb kutatásokat értékelve elemzi a világ leghíresebb ikonját, de a restaurálási kérdésekre is kitér.

A könyvnek különösen értékes és érdekes részét képezik az ötvenöt jó minőségű, nagyméretű ikonreprodukcióhoz írt kommentárok. Ezek közül is kiemelkedik a Szent István udvarából a kijevi Barlan-kolostorban szentté vált Szent Magyar Efrémet ábrázoló ikon. E 11. században élt, alig ismert szent valószínűleg Szent Magyar Mózessel ment Magyarországról a kijevi fejedelmi udvarba. Egyébként érdemes hangsúlyozni, hogy Ruzsa György elsőként írt tanulmányt Szent Magyar Mózés ikonográfiájáról, és ez a tanulmány pontosan a Vigiliában jelent meg közel fél évszázada, még 1974-ben.

Sajnálom, hogy a könyvben a fára festett orosz, szerb, román, ukrán, görög ikonok mellett mindössze két fémikonról — pontosabban rézötvözetből öntött ikonról — esik szó. Pedig a fémikonoknak a szerző kitűnő kutatója. A Gellért-hegyi pálos Szikla-kolostorban rendezte meg a világ legnagyobb állandó fémikon kiállítását, melyhez nagyszabású, magyar és német nyelvű kiadvány is kapcsolódik.

A szöveget gazdag jegyzetanyag kíséri, melyben az olvasó betekintést nyer a napjainkban megélénkülő ikon-tiszteletet kísérő orosz művészettörténeti-teológiai kutatás szemléletébe, amely folytatja az 1937-ben a sztálini egyházüldözéskor kivégzett kiváló tudós ortodox pap, Pável Florenszkij teológiai gondolkodásmódját. Sokoldalú műveltsége révén Florenszkij az orosz Leonardónak is nevezik, s gyakran kortársával, a francia Teilhard de Chardinnel hasonlítják össze. Ruzsa György rámutat a kettőjük közötti alapvető különbségre: míg a nagy katolikus filozófus a kozmikus, vallásos világképet a kor legmodernebb természettudományos nézeteivel igyekszik összehangba hozni, addig Florenszkij — aki nem kisebb természettudományos felkészültséggel rendelkezett — vallásbólceleti nézeteiben nem kívánta a hitet az egzakt tudományokkal összekapcsolni. Az *Igazság oszlopa és erőssége* című művében az ortodox kereszténységre alapozva fejtegette ki misztikus gondolatait. (Corvina, Budapest, 2020)

PROKOPP MÁRIA

## FRANCIS S. COLLINS: ISTEN ÁBÉCÉJE Egy tudós érvei a hit mellett

Feloldható-e a látszólagos „kognitív diszsonancia” a keresztény hit és a 21. század sikerre vitt Humán Genom Projektje által méltó módon képviselt természettudomány között? Ezt a régi-új kérdést járja körül Francis S. Collins magyarul csak évtizedes késéssel, nemrégiben megjelent, a tudományos ismeretterjesztés és a vallási tanúságtétel műfajait eredeti módon ötvöző bestsellerében. A mintegy háromszáz oldalas kötetet jegyző, evangélikális (*evangelical*) keresztény szerző a könyv írása idején a világ egyik legrangosabb, washingtoni székhelyű orvosi biológiai kutatóintézetének (NIH) igazgatója, akit 2020-ban a Templeton Alapítvány „vallási Nobel-díjával” is elismertek.

Az amerikai biokémikus szerző az „evolúciós teremtés” szemléletmódjának híve, amely megközelítést korábban a „biologosz” hívószóval jelölte. Collins a standard természettudományos modellek szerint bemutatott kozmogenezist, biogenezist és antropogenezist állítja könyve középpontjába, s ezeket a tudományos ismeretterjesztő fejezeteket mértéktartóan átszővi személyes hívó tanúságtételének töprengő megjegyzéseivel. E központi tárgyalást megelőzi a szerző istenkérdéshez fűződő viszonyát bemutató bevezetés, illetve követi egy olyan tipológiai elemzés, amelyben Collins a vallás- és természettudomány kapcsolatát leíró különböző sémák kritikai reflexióján keresztül meg tudja mutatni olvasójának, hogy pontosan mit ért „evolúciós teremtésen”. Az így felépített gondolatmenet több, mint klasszikus apologetika, de azért kevesebb, mint a felvetett kérdések mélyreható teológiai reflexiója. Ez utóbbi hiányosság nem meglepő, hiszen a szerző bevallottan természettudósként írta művét.

Teológia és természettudomány interdiszciplináris párbeszédének tágabb irodalmán belül Collins abban is csatlakozik a fősodrhoz, hogy a „Természet könyve”-hagyomány laza keretrendszerén belül helyezi el a maga személyesebb reflexióit. Utal erre már a könyv angol címe is (*The Language of God*), de az is, ahogyan a szerző a Humán Genom Projektben feltárt, embernek szóló isteni „használati utasítás megfejteséről” beszél (127.). Jogos ez a hangsúly egy olyan szerzőtől, aki korunk egyik — minden bizonnyal évszázadok léptékében is — legjelentősebb tudományos felfedezését sajátjaként jegyzi. Az emberi DNS szekvenálása, a mintegy hárommilliárd bázisba foglalt genetikai információ kinyerése egyrészt kétségkívül új sikra helyezi az evolúció tényszerűségéről folytatott vitát, másrészt új horizontot nyit az itt vizsgált interdiszciplináris párbeszéd számára. Collins azonban nem korlátozza a biológia területére az univerzumban meg-

nyilvánuló Ige-Logoszra vonatkozó reflexióit, hanem kitágítja azt például az „antropikus elv” kozmikus dimenziójának irányába (91–97.), avagy „a matematika érthetetlen (természettudományos) hatékonysága” felé (82.). De — meglátása szerint — egyszerűen „a nyíló virágokban vagy a magasan szálló sas látványában megmutatózó fenséges szépség” is mindig visszavezethet minket a teremtés Szerzőjének elragadtatót szemléléséhez (126.).

Collins töprengéseit mégis a világunkban jelenlévő „morális törvényre” vonatkozó, az egész szöveget átjáró utalások kapcsolják legszorosabban a „Természet könyve”-hagyományhoz, amely az ilyen értelmű természetes erkölcsi törvény (*lex naturalis*) tágabb összefüggését adja. A morális törvényt a szerző „velünk született” általános emberi adottságnak tekinti, amely a Teremtő akaratának erőterével hoz minket bensőséges kapcsolatba (263.). Collins szerint e morális törvény igazíthat el minket közös platformként az olyan új keletű bioetikai kérdésekben, mint amilyenek például a genetikai orvoslás, a reprodukciós klónozás, vagy a mesterséges megtermékenyítés etikai megítélésében jelentkeznek. E kérdések összetettségére mutat rá, hogy az amerikai protestáns szerző például kifejezi kétségeit az emberi élet kezdeteire vonatkozó, kontúrosan katolikus álláspont fenntarthatóságával kapcsolatban (270–271.). Ezzel együtt feltétlenül aláhúzendő a könyv korrektsége a katolikus hagyomány bemutatására vonatkozóan.

Collins szerint biológiai szempontból sem a filogenezisben, sem az ontogenezisben nem tudunk meghúzni olyan abszolút éles határvonalat, amely kijelölné, hogy Isten mikor és „hogyan adta át a spirituális természetet — a lelket — és a morális törvényt az emberiségnek” (228.). Ahogy pedig társadalmi képzeletünk átalakulása az antropogenezis terén doktrinális problémákat generált, úgy korunkban újfajta szentírásértelmezési nehézségek is jelentkeztek a bibliai teremtéstörténetekkel összefüggésben (169–173.). Vajon „öcsodaként” kell-e elgondolnunk dinamikus univerzumunk fizikai kozmológia által leírt időbeli kezdetét (86–87.)? Az amerikai szerző hasonló körülményekkel, bár kissé megengedőbben válaszol erre a kérdésre, mint teszi azt a biogenezis, vagyis az élettelenről az élőig vezető átmenet esetében (112–113.). Közben Collins gondolatmenete sok kulcsponton hivatkozik C. S. Lewis (és más nagy formátumú vallási gondolkodók) meglátásaira, a recenzeált könyvnek mégis alapvető hiányossága a „filozófiai reflexió” felszínessége. Az igényes olvasó végső soron nem kap kielégtelítő gondolkodási mintát, „megoldóképletet” a felvetett nagy horderejű problémák továbbgondolásához, ahogy ez például a biogenezis esetében az úgynevezett „emergentista” megközelítések révén könnyedén rendelkezésre állna. Ennek nyomán alakulhat ki

az a benyomásunk, hogy a „kognitív diszsonancia” feloldására tett Collins-i kísérlet valójában csak tüneti kezelésként értékelhető a tárgyalt kulturális dráma mélyebb dinamikájához képest. Mivel az amerikai természettudós szerző virtuóz módon átvezeti a klasszikus „könyv”-metaforát a számunkra ma már otthonosabb „információ”-metaforába, nem sok támpontot ad ahhoz, hogy miképpen gondolkodjunk a kettő közötti, nagy jelentőségű kulturális átmenetről.

Összegzésként elmondható, hogy tárgyalásmódjának minden ímént jelzett hiányossága mellett Collins mégis újszerűen és inspirálóan mediál a „hívők” és a „tudósok” között, könyvének utolsó fejezetében teátrálisan külön-külön meg is szólítva ezt a két társadalmi csoportot (249–253.). Mivel sokunkban belül is zajlik a párbeszéd hittünk időtlenebb világa és korszerű természettudományos látásmódunk ismeretanyaga között, ezért az eredetileg amerikai olvasóközönségnek szánt szöveget magyarul is haszonnal forgathatjuk. (Ford. Molnár Csaba; *Akadémiai Kiadó*, Budapest, 2018)

BAGYINSZKI ÁGOSTON

## PILINSZKY JÁNOS: BESZÉLGETÉSEK SHERYL SUTTONNAL Egy párbeszéd regénye

1971 tavaszán Pilinszky János Párizsban járt, ahol egy olyan színházi előadást látott, amely élete végéig inspirációul szolgált számára. *Új színház született* — ezt a címet adta az Új Emberben megjelent beszámolójának, amelyben azt írta, élete addigi legnagyobb színházi élménye volt Robert Wilson *A süket pillantása* című darabja. Izgatottsága már az első feljegyzéseiből jól kitapintható, de a meghatározó élmény leginkább a *Beszélgések Sheryl Suttonnal* című kötetében manifesztálódott, amelyben elképzelt párbeszédet folytat az előadás rá legnagyobb hatást gyakorolót színésznőjével. Pilinszky kultikus könyve tavaly a Magvetőnél jelent meg újra, az eredetihez hű kiadásban, önálló kötetként, az általa választott fotókkal. A szöveget izgalmas függelék egészíti ki, amelyben kéziratos szövegváltozatok, cikkek, interjúk, levelek, feljegyzések mutatják meg, hogyan született a regény, és milyen elemi lelkesedés vezérelte a megírását.

Robert Wilson emblemikus előadását, *A süket pillantását* Pilinszky kétszer is láthatta a 70-es évek elején, mindkét alkalommal Wiener Pál társaságában, később pedig arra is lehetősége volt, hogy személyesen is megismerkedjen Sheryl Suttonnal, aki a darabban az egyik főszerepet játszotta, és aki színészi jelenlétével lenyűgözte őt. A *Beszélgések Sheryl Suttonnal* utószavában Bende József, a kötet szerkesztője így ír találkozásukról: „Közös nyelv hi-

ányában (Pilinszky nem beszélt angolul, Sheryl Sutton viszont csak alapfokon franciául) igazán elmélyült beszélgetéseket nem tudtak egymással folytatni, de 1975 májusában és júniusában, amikor ismét mindketten Párizsban tartózkodtak, valószínűleg újabb találkozásaik nyomán született meg Pilinszkyben egy Sheryl Suttonhoz kapcsolódó mű terve, amelyről Párizsból történő hazatérése előtt, 1975 júniusában már neki is beszélt.” A közös nyelven folytatott valódi párbeszéd hiánya nem lett tehát akadálya annak, hogy Pilinszky fejében gondolatok, tervek, ötletek sokasága kezdjen formálódni a találkozás hatására. „Hatalmas anyag nyílt meg előttem — csak a kegyelem hiányzik még” — írta egyik levelében 1975-ben.

„Miért félek a Sheryl Sutton-könyvtől? Ha tudnám a választ!” — ezt Pilinszky szintén 1975-ös feljegyzései között olvashatjuk. Ebből derül ki, hogy a *Beszélgések Sheryl Suttonnal* írásakor a lelkesedés mellett komoly kétségek is gyötörték, a mű nem adta könnyen magát. Regényében egészen újszerű formákkal kezdett kísérletezni, a platóni dialógusokhoz hasonló filozofikus párbeszédre építette fel mondanivalóját, közben pedig egy új színházesztétika alapjait is lefektette. A kötetet 1977-es megjelenése óta sokan recenzálták, elemezték már, és azóta többször is megjelent (bár nem önálló kötetként). A mostani kiadás függelékében található szövegrészletek azonban új megvilágításba helyezik a művet, így érthetőbbé, világosabbá válik a kontextus, amelyben született, valamint a kötet formálódásába is betekintheünk.

Eolvashatjuk például Pilinszky első benyomásait, lelkes beszámolóit az élményről, és végigkövethetjük, ahogy elkezd felfejteni, miben áll a wilsoni színház jelentősége és hatása, és hogyan haladta meg a modern színház problémáit. Láthatjuk azt is, ahogy a költő esztétikája formálódik, ahogy *A süket pillantásáról* való gondolkodás átcsúszik a remekművekről, a szépségről, a modern emberről való filozofálásba. Ezekben a cikkekben születhetett meg a regény központi gondolatai magva és kulcsfogalmai, a jelenlét elvesztésétől a modern színház válságán át az unalmon túliság fogalmáig. Szintén láthatjuk azt is, hogyan alakult az átél élmény Pilinszkyben, hogyan öltött formát versekben, és hogyan kezdett körvonalazódni a „párbeszéd regénye”. Érdekes például, hogy a szöveg a fennmaradt kéziratok alapján először többszereplős dialógusnak indult, és csak később alakult ki a végleges formája. De a legizgalmasabbak magának Sheryl Suttonnak a levelei, hiszen vele folyik a műben a fiktív beszélgetés, ő pedig többször is hangsúlyozta annak idején, hogy örül Pilinszky tervének. „Kedves János, nagy örömmel olvastam, hogy dolgozol a »könyvünkön«. Kétségtelen, hogy a valóságot csak a fikción keresztül lehet megközelíteni. Bízom benne, hogy elképzelt párbeszédeink

ugyanolyanok, mint az életben, és jól tudom azt is, hogy a könyved nem interjú, hanem »egy párbeszéd regénye«. Remélem, hogy munkád jól halad” — írta 1976-ban.

A kötetből összességében kiolvasható, hogy Pilinszkyt teljesen új irányokba vitte el Robert Wilson előadása, és rengeteg terve volt még, amelyek az élmény hatására születtek meg benne, és amelyeket korai halála miatt nem tudott megvalósítani. A Sheryl Suttonnal folytatott elképzelt beszélgetésén alapuló regény viszont szerencsére elkészült, és most újra elolvasható a művet, ráébredhetünk, mennyire aktuálisak és élők még ma is Pilinszky gondolatai például az unalom kockázatáról, a jelenlétünk elvesztéséről vagy arról, hogyan lett a modern világban a valódiból *mintha*. (Magvető, Budapest, 2020)

FORGÁCH KINGA

## VILLÁNYI LÁSZLÓ: MINDENK ELŐTT

Villányi László kötete: kert, teleültetve égőszerelemmel (*Silene calchedonica*) és lánzszelevelű árnyékliliommal (*Hosta lancifolia*). Egészen pontosan angolkert, amely a szentimentális-romantikus szépségeszmény jegyében rafináltan kiépítve kelti az érintetlen és szabálytalan természetesség benyomását. S amelynek mesterséges romjai közt — akár kedvtelve, akár némi idegenkedéssel bókászunk benne — arra is fel kell készülnünk, hogy az ösvény kanyarulatán túl önmagunkkal találjuk szemben magunkat.

A kötet sorra hozza is a kert-toposz jelentéshetőségeit: egyszerre munkálkodásra való felszólítás és az elveszített Paradicsom. Saját ideje van, amely maga az időből való kilépés: a gyönyör időtlenségébe, a természet ciklikusságába, a transzcendens örökkévalóságába. A kontemplatív létélmény, a korábban kötetcímmé emelt ámulás tere — „nap nap után megigézve áll, csak időközben fehér haja / lett a barna fiúnak”. A kert az ember helye a világban — szomorúfülle mégsem üres allegória: levelei felhorzsolják az arra járó arcát. S ez a valódiság, a szó-ság és igaz-ság közti állandó játék teszi olyan szerethetővé a kötet egyik jellegzetességét, füvek és madarak zavarba ejtő névsoroltságait: felfedezve a kislövénnyel határozó vagy a teremtes eredeti poétikáját, s közben kimondásukkal, akár hiányuk kimondásával teremtve meg a szövegben a kertet magát.

A *nap mint nap* ciklus mintha széljegyzetek, Villányi korábbi és majdani verseiből kiűrt sorok gyűjteménye volna — lírai jegyzetfüzet, amelyben bágyadt közhelyek és költői telitalálatok kuszaságát kisbetűs, a szövegből kiemelt címek szorítják öt-öt mondatos keretbe. Bölcselkedő, érzelmes vagy épp szikár beszámoló ez az idősödő kö-

tő kertjéről, emlékeiről és álmairól. Beszámoló ez egy erős atmoszférájú, elégikusan otthonos, gyerekmód egocentrikus világból — „Különleges kavicsra le, s nem kételkedik, neki / csiszolódt az időben, újairól álmodott a folyó mélyén” —; amelyet ugyanakkor radikális nyitottságban tart meg a szöveg tördeltsége, a nyelvtani személyek állandó váltakozása.

„Mint amikor megmozdult a föld, s csak annyit érzékeltél, / hogy benned is bizonytalanná vált minden abban a / néhány másodpercben. Így élsz évek óta. // Július elején még nem vettem ószibarackot a piacon, / mintha elodázhattam volna november eljövételét. // Pillanatok sokaságát birtokolta, a késésben ért időben / állomásról állomásra.” S valóban: egy életnyi figyelem felhalmozott pillanatai montírozódnak itt egymásra és a jelenre; „ő így rendezte át az emlékeit”, új meg új együttállásokba, mármár térszerű alakzatokba. „Té s tova járkáltam hat évtized utcáin, csak ne kelljen / keresgélnem, ha eljön az ideje, az életemből kivezető / utat.” Ebben a világban könnyűszerrel lehet átintegetni vagy gólpaszt adni egyik időből a másikba — ahogy maga a „Pillanatok sokaságát...” kezdetű mondat is önidézet: „üzenet (...) korábbi / életedből”.

S az olvasó beletanul lassan Villányi szemléldő-asszociatív poétikájába; fölfedezi, hogy a folyók, biciklizések és évszakok (f)eltűnése, az újairódások és kimozdulások ritmusa hogyan fűzi egymáshoz a szövegeket. S hogy a kusza rendből egy öregkori szerelem vállaltan naiv és érzelmes története, szitakötők röptének előjeleiből kiolvasott messiási eljövetele is kibontakozik. A „lehets-e még otthon a szerelem idejében?” önsajnálattal átítatott tétováságától a többes szám első személy rögzítésség: „ebben az időtájbán vagyunk otthon.”

A második ciklus, a *mondatai közé* szabályosabb, köznivelibb verses anekdotái mintegy az első rész metaszövegei: *Írni vagy élni, Dichtung und Wahrheit* klasszikus dilemmái mentén viszik színre két zsörtölődő öreg barát, a „költő én” és az „élő én” mindennapjait: szemrehányásaikat és kibéküléseiket, megszólalásaik és létezésük stilisztikájának markáns eltéréseit — alapparadoxonként: az „élő én” elbeszélésében. A Villányira oly jellemző dialogikusság kerül itt belülre; önmaga összeállításának kirakósjátékát tematizálja az újraelölt, álmodott, megszokott, lecserelt, elveszített, de mindig átjárható életke motívumaiban — „Valaki más életéből ér utol a zápor.”

„Évekig bolyongtál, / de most saját életedbe érkezel, kiegészülnek időről időre / félbehagyott mondataid”: a megírásban (és persze a szerelemben) megtalált autenticitás mítosza nem mentes a fullasztó pátosztól; de hát maguk a széthulló szövegek, a szemléldés jelenében tartott leltározás állítmány nélküli mondatai tartanak ellene a deklarációknak: „Az idő szaporodó árnyalatai.” Vagy a hasonlított nélküli, léthasonlítóvá táguló hasonla-



tok: „Mint aki átgyalogol az éjszakán.” „Ahogyan összegyűlik köldöködben a szösz.” Ami egyfelől perze a kezdet és a középpont; másfelől azonban Villányi legfontosabb motívumának, az álomnak freudi kontextusában maga a kifürkészhetetlenség: „az álom köldöke az a hely, ahol az anyag a meg-nem-ismerttel érintkezik. Az (...) álomgondolatok (...) nem záródhatnak le, hiszen szétfútnak gondolatvilágunk hálószerű szövevényében minden irányba.” És akkor még szó sem volt a szöszről, a kép köznapien bizarr, esendő és érzéki naturalizmusáról — „Az öregség jele, ha egyre teljesebben éled meg / a semmiségeket?”

Ezt a széttartást, az összetartás állandó kudarcát jelenítik meg az újra- és újrafogalmazott (ön)-életrajzok, a legváltozatosabb mértékegységekben, évtizednyi tevékenységekben vagy elhordott pulóverekben kifejezve, esetleg a történelem katalizmáihoz számolva. „Milyen lehetne az elvesztett szavaidból megírt életrajz?” — kérdezi (valakitől valaki), s a sok zsebben talált cetli és régről idézett mondat nyomán lassan felmerül az olvasóban: hisz talán épp ez az.

A nyelvtanilag is osztott lírai beszélő alakjába ráadásul mások figurái is bele-beleúsznak: „Keresed a szelepet, egy borítékra emlékszel, de lehet, / hogy apád őrizte így” — az emlékezés itt nem ön maga megőrzésének, inkább szétengedésének, „szétteremtésének” fóruma és formája. Különösen, hogy akit „szóvá tesznek”, az már mindig valaki más: „Összetévesztettek azzal a valakivel, / aki verseiben létezett, (...) négy városban is megszülettem, / más-más évtizedben, sőt évszázadban, (...) beleélttem magamat, (...) próbáltam utánaolvasni a rólam szóló történeteknek, hátha igaz valamelyik”.

Az „élő” és az „író” én egymást róli szíamükerjártéka csupa kölcsönös biztatás, ironizálás és versengés: melyikük valósága formálja, melyikük kerteje ihleti a másikat, melyikük feladata észben tartani a friss verssorokat, s valóban fontosabb-e ez, mint nem elfelejteni csütörtökönként, hogy ki kell húzni a kukát a ház elé. Az utolsó szöveg paradoxona mintha mégis feloldaná a kötet kettős szerzőségének fikcióját — s a (ki)öregedő költő szerepdilemmáját: „Hónapok óta egy sort se írt, (...) legalább nem zavarják a szavak, (...) mellém ül, figyeljük, amint a rozsdafarkú / a függőleges falra száll, (...) teljesen azonosul lelkesedésemmel, / mire tegnap este az esővízzel teli hordóhoz / indultam volna, ő már megöntözte a (...) gránátalmafát, (...) lassacskán / be kell látnom: a végén még egy lényegűvé leszünk.” Ami mégis a legszebb elhallgatás — a legszelidebb, egyszemélyes apokaliptizis: „Áll majd a kertben, szelíden fogva tartják a virágok.” Költészet és valóság vitájában tulajdonképp már a címben állást foglalva — noha perze megmarad a dialogikusság, s máris megmarad a kérdés, ki mondaná ezt akkor kinek: „Te

milyen fát ültetnél mindenekelőtt?” (*Pesti Kalligram*, Budapest, 2020)

KIPKE ÁGNES

## BÉLYÁ CZ KATALIN: A SALAMISI CSATA EMLÉKEZETE

Az ókortudós Vilmos László emlékének ajánlott könyv a Pécsi Tudományegyetemen oktató szerző két évtizedes kutatómunkájának eredménye. Így az olvasó letisztult, világosan áttekinthető formában mélyedhet el a salamisi ütközet emlékeztörténetének megannyi jelenségében, amelyek már az ókorban, szinte a csata másnapján kezdtek kibontakozni.

A könyv első részében Salamis kortárs hatás-történetével kapcsolatban, a perzsa források hiányából adódó következményének áttekintése után két művet elemez, majd szám szerint öt tudomány- és recepciótörténeti tanulmány követi egymást. A harmadik nagy egység Salamis ókori emlékezetének testimoniumait (tárgyi és szellemi hagyatékát, hatását) mutatja be tíz jól körülhatárolt alfejezetben. Miként Bélyá cz Katalin is szabatosan megfogalmazza, a kötet tehát emlékeztörténeti tanulmányfüzér, az önálló fejezetek lazán kapcsolódnak egymáshoz. A kutatómunka egyes eredményeinek bemutatását a szerző személyes meggyőződésének lényegre törő kifejtése, az epilógus zárja.

A könyv második része forrásgyűjtemény, amely a tárgyaló újkori források felsorolása mellett teljes ókori leltárt is tartalmaz. Az ókori egységben az írott görög források esetében a szövegeket eredetiben és magyar fordításban egyaránt közli. Ez a gyűjtemény (a reáliák, vázák és érmék felsorolásával kiegészülve) olyan antológiát alkot, amelyet a görög nyelvvél és kultúrával ismerkedő tanuló vagy más érdeklődő kiválóan használhat, illetve maga is bátran kalandozhat a salamisi ütközet és hatástörténetének lebilincselően érdekes és lelkesítő (alap)anyagában.

A tematikus egységeket megelőző bevezető az olvasónak pontos eligazítást ad ahhoz, hogy voltaképpen mire érdemes különösen figyelni a rész-elemzések olvasásakor. A munka bevallottan a Marathón emlékezetéről született bő szakirodalom kijelölt irányt követi, hogy Salamis kapcsán is bizonyítsa: a recepció maga is történelmet formáló erő, mítosz és történetiség nem ellentétei egymásnak.

Sorrendben az első gondolatmenet azt a tényt, és különösen következményeit tárgyalja, hogy a salamisi ütközetről kizárólag görög források maradtak ránk, ezért az utókor olykor feljogosítva érzi magát Salamis eszményének demitologizálására, amely a szerző Assmant elfogadó véleménye szerint: nem vezet sehova, legalábbis a történelem pontosabb megismerése szempontjából. A *Lepanto és Salamis* címet viselő rész tanulmány a Cy Twombly *Lepanto*-ciklusaként ismert absztrakt festményekből merít

ihletet, majd a történeti és irodalmi források elemzése alapján meggyőzően vezeti le, hogy a török flotta felett aratott lepantói tengeri győzelem (1571) rögtön és keresetten Salamis világtörténelmi mítoszának, újkori emlékeztörténetének megalapozását jelentette. A szerző jól alátámasztott véleményét összegezve: Lepanto mítosza Salamis látását és látatását is azonnal meghatározta. Az első egység zárófejezete Javier Carcas magyar nyelven *Szalamiszi katonák* címmel megjelent, a spanyol polgárháborús emlékeztörténet szempontjából úttörő regényét elemzi, tudniillik, miként válhat — a modern szépirodalomban szinte kivételes jelenségként — Salamis mindenki számára elfogadhatóan a szabadságküzdelem szimbólumává. A két kortárs művet, a festménysorozatot és a regényt előtérbe állító fejezetek közül utóbbi a katalán mű olvasására is hatásosan lelkesít, mélyreható elemzést adva.

A tudomány- és recepciótörténeti nagy egység első fejezete a Marathón és a Salamis mítoszt veti egybe. Előbbinek lényege a jelképesség, utóbbinak a történet. A *Rekonstrukció mint recepció* című tanulmányban a szerző — az ütközet leírásainak önmagában is érdekes, beható filológiai, topográfiai és katonai elemzésein keresztül (közel harminc oldalon át) — meggyőzően állítja: a bizonytalan csatarekonstrukciók annyiban biztosan „eredményre” vezetnek, hogy az emlékeztörténet szempontjából a „nem sokaság, hanem Lélek...” eszméjét erősíthetik fel, mítosz és történelem tehát folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással. A történetfilológiai elemzés eszköztárát felvonultató terjedelmes fejezetet követően Kaulbach 1858-ban készült, a salamisai csatát ábrázoló festménye áll a vizsgálat középpontjában. A klasszicista festményt a szerző szimbolikus érvényű alkotásnak tekinti abban a vonatkozásban, hogy a salamisai győzelmet a klasszikus kultúra megszületésével kapcsolja össze, miként azt Lessing is tette. A rövid elemzést *A kutatás útjai* című tanulmány követi, amely Aischylos *Perzsák* című tragédiájának újkori recepcióját összegzi. Az eredeti kritikai észrevételeket közvetítő, a Wilamowitz előtti kutatás történetét a teljesség igényével feldolgozó *Forschungsbericht* méltán került be korábban *Az antik drámai útjai* című tanulmánykötetbe. Az egység zárásaképpen, a drámaelemzés után éles váltással egészen más forrásanyag bemutatására tér rá a szerző: a Salamis szigetén megfordult philhellén utazókat mutatja be. A nem kevesebb, mint tíz utazási beszámoló szerzőjét (vagy szerzőit), az utazások hátterét és érdeklődésük jellegét pontos tudományos apparátussal és ábrákkal tárja elénk. A Salamis-emlékeztörténet lelkes és lelkesítő korszakának elemzéséből, miként a megelőző drámaértelmezési áttekintésből is hasonló tanulságokat lehet levonni: számos olyan megállapítás és értelmezés feltárható, amely a legújabb szakirodalom téziseit

évszázadokkal korábban megelőlegezte. Kutatásuk tehát nem holmi antikvárius hőbort, hanem az értelmezéstörténetet árnyaló, egyes elemeit megfelelő hangsúlyokkal kiemelő „háttér munka”.

A kötet harmadik nagy egysége Salamis ókori emlékezetét tárgyalja. A tíz alfejezet többnyire reáliák (győzelmi oszlopok, fogadalmi ajándékok, sír-emlékek, emlékművek [korinthoszi emlékezet], az athéni északi városfal) általános jellegzetességeinek bemutatása és azok létrejöttének elemzése. A szerző átfogóbb jelenségeket is vizsgál: így a római császárkor — Salamist megidéző és azt a későbbi korok számára közvetítő — perzsa/parthus emlékeztetőről, az actiumi és a salamisai ütközet keresett propaganda-párhuzamáról, valamint a hellénisztikus athéni Salamis-ünnepről és a csekély számban ránk maradt ikonográfiai emlékekről is ír. Mindegyik alfejezet önálló tanulmányként is megjelenhetett volna, miként kettő esetében ez meg is történt. Az egység tudatosan elhelyezett záróköve „a perzsa harcok búcsúja”, amely a kötet tárgyához illő emelkedettséggel, ugyanakkor tudományos hitelességgel mutatja be a görög vázaképeken fellelhető keleti harcok búcsúzásának görög összefüggésbe helyezett motívumát.

Aischylos drámájának, a perzsák pusztulása fellett szálnalmat érző, a „barbárokat” egyenrangú félnek tekintő archaikus szemléletnek a tükröződése ez, miként arra az epilógusban a szerző helyesen rámutat. Összegzése önmagáért beszél: „Az európai kultúra Démosthenéstől Lessinget át a *Handbuch der Altertumswissenschaftig* és A. Stewartig a klasszikus kultúra születését Salamis harcosságának köszönte. Ennek a könyvnek a feladata az volt, hogy rákérdezzen éppen a fordítottjára: mit köszönhet Salamis mítosza a klasszikus kultúrának? A klasszikus kultúra születése olyan nagy horderejű változás, hogy fénye visszavetül Salamis mítoszára.” A kérdés és a szerző válasza, a vezérlő gondolat szinte valamennyi fejezetben felmerül: az archaikus kultúrát felváltó klasszikus kultúra voltaképpen nem a görög-perzsa háborúk (Salamis) hatására teljesedett ki Athénban, hanem mélyebb folyamatok eredményeképpen, amelyet az utókor emlékeztörténete kötött Salamishoz mint mezsgyéhez.

Bélyácz Katalin könyve kivételében (találó illusztrációk, a görög idézetek pontos megjelenítése) és tartalmában egyaránt a szerzőnek a téma iránti hamisítatlan szeretetét tükrözi. Ez a több évtizedes elköteleződés azoknak az új tudományos eredményeknek a záloga, amelyek színes választékából az olvasó a maga kedvére válogathat. Minden egyes fejezet önmagában is egy szellemi kirándulás. Az emlékeztörténeti vizsgálatokban olyan módszertant alkalmaz, amelynek köszönhetően az olvasó más szemmel és más módon közelíthet a salamisai csatához, és más események mítoszaihoz is. (*Gondolat*, Budapest, 2020)

HORVÁTH LÁSZLÓ

**SOMMAIRE**

ATTILA PUSKÁS: Puissance et faiblesse de Dieu: le Crucifié

*La promesse*

- ROBERT SPAEMANN: La promesse  
 ATTILA THORDAY: „Je suis avec vous tous les jours...”  
 RITA HARGITAI: La promesse de la vie: des gènes à la signification  
 IZSÁK BAÁN: Le vœu de stabilité dans le monachisme  
 ZOLTÁN BALÁZS: L'Union Européenne et ses promesses  
 CSABA KATÓ: Les promesses de mariage  
 ■ Entretien avec Zoltán Gloviczki

**INHALT**

ATTILA PUSKÁS: Macht und Ohnmacht Gottes: der Gekreuzigte

*Das Versprechen*

- ROBERT SPAEMANN: Das Versprechen  
 ATTILA THORDAY: „Ich bin mit euch jeden Tag...”  
 RITA HARGITAI: Das Versprechen des Lebens: von den Genen zum Sinn  
 IZSÁK BAÁN: Das Versprechen der Stabilität im Mönchtum  
 ZOLTÁN BALÁZS: Die Europäische Union und ihre Versprechen  
 CSABA KATÓ: Das Eheversprechen  
 ■ Gespräch mit Zoltán Gloviczki

**CONTENTS**

ATTILA PUSKÁS: God's Power and Weakness: the Crucified

*The Promise*

- ROBERT SPAEMANN: The Promise  
 ATTILA THORDAY: „I am with You Each and Every Day...”  
 RITA HARGITAI: The Promise of Life: From the Genes to Meaning  
 IZSÁK BAÁN: The Promise of Stability in Monasticism  
 ZOLTÁN BALÁZS: The European Union and its Promises  
 CSABA KATÓ: The Promise of Marriage  
 ■ Interview with Zoltán Gloviczki

Főszerkesztő: GÖRFÖL TIBOR

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, SÁGHY ÁDÁM, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;

Készült a Séd Nyomdában, Szekszárdon

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: [vigilia@vigilia.hu](mailto:vigilia@vigilia.hu). Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu](http://www.posta.hu) WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 7.200,- Ft, fél évre 3.600,- Ft, negyed évre 1.800,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 7.200,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA  
 KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány  
 a Közjóért

**nka**  
 Nemzeti Kulturális Alap

Ára: 700 Ft

# VIGILIA

## SZEMLE

RUZSA GYÖRGY	Hogyan nézzük az ikonokat?
FRANCIS S. COLLINS	Isten ábécéje. Egy tudós érvei a hit mellett
PILINSZKY JÁNOS	Beszélgetések Sheryl Suttonnal
VILLÁNYI LÁSZLÓ	Mindenek előtt
BÉLYÁ CZ KATALIN	A salamisi csata emlékezete

A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Bagyinszki Ágoston, Forgách Kinga, Horváth László, Kipke Ágnes és Prokopp Mária
-------------------	---------------------------------------------------------------------------------------

## KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Isten mindenhatósága
- A zene
- Andok Mónika, Fehérváry Jákó, Gájer László, Gárdonyi Máté, Heidl György, Klestenitz Tibor, Martos Levente Balázs, Karl-Heinz Menke, Pavlovits Tamás és Szávai János tanulmánya
- Fecske Csaba, Győri László, Halmai Tamás, Iancu Laura, Keresztesi József, Lukács Flóra, Markó Béla, Méhes Károly, Mohai V. Lajos, Tóth László és Vörös István írása



MINISZTERELNÖKSÉG



Nemzeti  
Együttműködési  
Alap



BETHLEN GÁBOR  
Alapkezelő Zrt.